Hayat

TARİH MECMUASI

Sayı: 4

Mayıs 1967 - 250 kuruş

M 679

SİZE DE BİR YUVA

1967 YILINDA

67 APARTMAN DAİRESİ

ve ayrıca

4 MİLYON

lirayı aşan para ikramiyeleri

YAPI ve KREDİ BANKASI

Daima en iyi hizmet

Moran — 432 — H. T. M. 15

Samsun'daki Atatürk heykeli
Fotoğraf: A. S. Tepeciklioğlu

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Yeni Bir Hamle 4
28 Çelebî'nin Fransa Sefâretnamesi 5
Kahve 450 Yaşında 12
Hangi Ülkelerde Ne Kadar Kaldık 15
Kuyucu Murad Paşa 19
I. Dünya Savaşında Bir Yedek Subay 21
Atatürk Müzesi 29
Tekâmül 32
Eski Türk Canbazları 34
Sultan Selim Camii 40
İsmini Taşıdığınız İnsanların Hikâyesi 44
Türk Toplumunda Kadının Yeri 46
Türkmenistan'da On Dört Ay 51
Hikâye Olan Gerçekler 58
Gandhi 60
İlk Kadın Memurlar 66
General Townshend'in Hâtıraları 68
Tarihe Akan Bir Ay 75
Resimlerle Eski İstanbul 76
Kitaplar Arasında 80
Tarih Postası 81

Vilâyetlerimizin Tarihi

Trabzon 2
Manisa 10

Hayat TARİH MECMUASI
Aylık Kültür Mecmuası
1 Mayıs 1967 Yıl: 3 Cilt: 1
Sayı: 4 Sıra: 28

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 12 07

Yeni Bir Hamle:

Vilâyetlerimizin Tarihi

BU sayıdan itibaren büyük bir okuyucu kitlesinin isteklerine cevap verecek bir teşebbüse girişmiş bulunuyoruz: **Vilâyetlerimizin Tarihi.**

Bugüne kadar bizden ısrarla yaşadıkları bölgenin tarihini isteyen okuyucularımız, bu yeni teşebbüsümüz sayesinde hem aradıklarını bulacak, hem de bütün Türkiye'nin vilâyetler tarihini bir araya toplayan eşsiz bir ansiklopedik esere sahip olacaklardır.

Vilâyetlerimizin Tarihi en güvenilir kaynaklara dayanılarak en iyi ve cazip bir şekilde kaleme alınmaktadır. Bu bakımdan tamamlandığı zaman bilhassa öğretmenler ve öğrenciler için her an müracaat edilecek bir eser hüviyetini kazanacaktır.

Vilâyetlerimizin Tarihi'ni mecmuamızın ortasında on altı sayfalık formalar halinde bulacaksınız. Formalar, istendiği takdirde mecmuadan ayrılacak şekilde tertip edilmiştir. Ayrılan formalar eser tamamlandıktan sonra bir araya getirilip ciltletilince başlı başına bir kitap hüviyetini kazanacaktır. Bu arada **Vilâyetlerimizin Tarihi** formaları mecmuanın içinden çıkarılmasına rağmen, mecmuanın umumî havası bozulmayacak, sayfa numaralarında bir aksama olmayacaktır. İsteyen okuyucular formaları mecmuadan ayırmadan da muhafaza edebilirler.

Vilâyetlerimizin Tarihi'ni neşrederken vilâyetlerimiz arasında herhangi bir sıra gözetmedik. Hazırlanış şekline göre her ay bir veya birkaç vilâyetimizin tarihini, bugüne kadar hiç bir yerde neşredilmemiş gravürlerle süsleyerek sunacağız. Kitap tamamlanınca neşredeceğimiz alfabetik fihrist, eserden faydalanılmasını sağlayacaktır.

Vilâyetlerimizin Tarihi hazırlanırken konudan ayrılmamaya dikkat edilmiş, coğrafya, ekonomi gibi değişik mevzulara temas edilmemiştir.

Eserde yalnız, binlerce yıldan beri çeşitli medeniyetlere beşiklik etmiş olan güzel yurdumuzun tarihini bulacaksınız.

Tifdruk baskı tekniğinin sağladığı imkânlar sayesinde en güzel renkli ve siyah beyaz resimlerle süslü olarak hazırlanan bu eser tamamlandığı zaman, okuyucularımız emsalsiz bir el kitabı kazanmış olacaktır.

HAYAT TARİH MECMUASI

Samsun'daki Atatürk heykeli
Fotoğraf: A. S. Tepeciklioğlu

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Yeni Bir Hamle 4
28 Çelebî'nin Fransa Sefâretnamesi 5
Kahve 450 Yaşında 12
Hangi Ülkelerde Ne Kadar Kaldık 15
Kuyucu Murad Paşa 19
I. Dünya Savaşında Bir Yedek Subay 21
Atatürk Müzesi 29
Tekâmül 32
Eski Türk Canbazları 34
Sultan Selim Camii 40
İsmini Taşıdığınız İnsanların Hikâyesi 44
Türk Toplumunda Kadının Yeri 46
Türkmenistan'da On Dört Ay 51
Hikâye Olan Gerçekler 58
Gandhi 60
İlk Kadın Memurlar 66
General Townshend'in Hâtıraları 68
Tarihe Akan Bir Ay 75
Resimlerle Eski İstanbul 76
Kitaplar Arasında 80
Tarih Postası 81

Vilâyetlerimizin Tarihi

Trabzon 2
Manisa 10

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

1 Mayıs 1967 Yıl: 3 Cilt: 1
Sayı: 4 Sıra: 28

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 12 07

Yirmisekiz Çelebî Mehmed Efendi'nin

FRANSA SEFÂRETNAMESİ

Sadeleştiren: ŞEVKET RADO

3

Lala Merşal bize geldikte: «Kral askerinin cenk vaktinde tertip ve hareketlerinin nasıl olduğunu seyretmekten hazzeder misiniz? Yarın Kral askeri temaşaya çıkacaktır» diyerek bizi seyretmeye davet ettiğinden, ertesi gün yola çıktık. İki tarafı ağaçlı bir yoldan geçerek zümrüt gibi yemyeşil bir yere vardık. Piyade asker bayraklarını açup gözalabildiğince beş, altı saf bağlayup dizilmişler. Kralın akrabası bâkire kızlar ve gelenlerin hintovlarıyle kralı bekledikleri yere biz dahi yaklaştık. Derhal vasinin oğulları ve birkaç merşaller ve beyzâdelerle rical-i devletlerinin kibarı geldiler. Biz dahi ata binüp, at üzerinde görüşüp hal ve hatır sorarken, kral da lalasıyle geldi, ata bindiler. Karılar dahi evvelki gibi, erkek elbiseleriyle atlara binüp kâkül perişan (1) oldular.

Lala bizi yanına aldı, atbaşı beraber yürüdük. Kral önümüzde, askeri temaşa ederek halkın nihayetine dek vardık. Sonra geri dönüp saffın ortasına geldikte kral bir tepeye çıkup bizi dahi yanına alup atbaşı askere dönük durduk.

Sonra meydan açılup baş ceneral at sürüp bizimle asker arasına at başı çeküp askere dönük durdu. Dört davul sağda ve dört davul solda bir miktar uzacık mahalde durdu. Sonra ceneral mendilini çıkarup bir kere salladıkda davulları vurdular. Asker dahi topu birden şekil değiştirdiler. Bir daha sallayup davulları vurdurunca yine yekpare bir şekle daha girdiler. Mendil her sallanup davullar vuruldukça şekil ve biçim değiştirirlerdi. Öyle ki, güya cümlesi birdir; ve her işarette kâh tüfenklerini kola alup, kâh çöküp, kâh kalkup, kâh sağa ve kâh sola dönerlerdi.

Bir saat kadar bu hareketleri seyir ve temaşa olunduktan sonra avdet olunup gene münasip bir yerde durduk. Asker dahi recimentleri ve bayraklarıyle gürül gürül alay ile önümüzden geçtiler. Temam oldukda Krala veda idüp indiğimiz yere hareket ettük.

ASKERÎ HASTANEDE

Bir iki günden sonra, bir vezirleri var ki, sefer işlerine bakarmış, ziyaretimize

(1) Saçları darmadağın

geldi, görüşdük. Sohbet sırasında: «Bizim askerimizden yaralı ve hasta olanlara bakmak için mahsus bir saray yapılmıştır ki seyre lâyıktır. Sizi ol mahalli temaşaya davet iderüz» dedikde: «Nola! bâzüzerine (2) gelirüz» deyüp ertesi gün vardık.

Büyük bir kalabalık toplanmışlar ve nevale ve yiyecek hususunda ziyade külfete girmişler. Kırk elli kadar türlü türlü sazendeler kendülerine mahsus ve nice görmediğimiz sazlar ile yemek boyunca öyle nağmeler çaldılar ki, anlatmak mümkün değildür.

Sonra kalkup sarayı görmeğe gittük. Önümüze düşüp orada sâkin olan askerden hasta olanları tımar eyledükleri (3) mahalle götürdüler. Beş, altı yüz kadar yatakta yatan hasta gördük. Kımıldayacak halde değiller. Ve bazı hastaların yataklarına girüp çıkmağa kudretleri yok. Yanlarında tabibler hazır olup levazım ne ise hepsini hazır gördük.

Bundan sonra devâhânelerine (4) varduk. Burası birkaç bin billûr, yuvarlak şişeler, envai türlü ilâçlar ile dolu, hücrelere konmuş ve nice türlü havanlar ve elekler ve eczaya müteallik âletler dizilmiş bir yerdi. Ayrıca mutbak âletlerini de seyrettirdiler. Üç bin kadar hasta vardı. Saray gayet büyük ve üç kat üzerine kâgir bina olunmuş bir geniş yerdi. Saray civarında bir kilise de yapılmış, kubbesi yüksek ve yaldızlıdır. Yaldızla işlenmiş acaip resimlerle süslü idi. Ve gayet tekellüflü yapılmış bir büyük erganun'u (5) var idi. Kiliseyi seyrederken nağmeler çalarlardı.

KRALIN SARAYINDA

Birkaç günden sonra Lala Merşal, ziyafet tertip edüp bizi davet eyledi. Kral sarayında olmakla ol mahalle varduk. Bize büyük ikramda bulundu. «Kralı görmeden hazzeder misiniz?» deyu sual eyledi. Biz dahi: «Zâhir o da bir padişahtır. Padişah görmeden hazzolunmaz mı?» diyerek memnun olacağımızı belli ettik (6). «Hele yemek hazır olunca size kralı seyrettirelim» deyu elimize yapıştı, gittik.

Kralı önceden Name-i Hümâyûn'u teslim ederken buluştuğumuz divanhanede, tahtında bulduk. Birkaç beyzâde ile sohbet ederlermiş. Lalasıyle bizi görünce tahtından inüp bize doğru döndü, buluştuk. Ayak üzerinde birçok dostâne sözler söyleştik, lâtifeler ettük. Hançerimizi, elbisemizi birer birer temaşa eyledi. Lala Merşal: «Kralımızın güzelliğine ne dersiz?» diye sual eyledi. «Maşallah» dedük. «Henüz onbir yaşında, dört aylıktır. Şimdi bu boyu bosu ile, hiç güzel olmaz mı? Hem saçları da takma değildür, bakın?» deyüp kralı döndürdü, arkasın çevirdi. Biz dahi saçlarına yapışıp okşadık. «Yürüyüşü dahi güzeldir. Şöyle yürüyünüz, görsünler!» dedi. Kral dahi divanhane ortasına değin yürüyüp yine avdet eyledi. **«Daha süratli hareket eyle, koştuğunuzu dahi görsünler!» dedi. Kral dahi tekrar koşarak divanhane ortasına varıncaya kadar seğirtip avdet eyledi. Merşal: «Beğendiniz mi?» deyu sual eyledi (7).** Biz dahi: «Barekallah (8)» deyu cevab eyledik.

Bundan sonra divanhanede asılı olan acaip resimlerin seyrine geçüp kral ile beraber gidüp geldik. Bazılarını: «Bu, filândır» deyu kendi tarif iderdi. Oradan kendi odalarına götürüp birer birer seyir ve temaşa ettirdi. Kendi döşeğini ve hocadan okuduğu yerleri gösterdikten sonra veda idüp dışarı çıktık.

KRALIN HAZİNE DAİRESİNDE

Yemek hazır idi. Yedikten sonra: «Kralın cevherlerini seyreder misiz?» dedi. Biz de: «Hay hay, cevahire bakmak ve görmek ne kadar güzel ve gönül açıcıdır, hazzederiz» dedik. «Buyurun, gidelim» deyüp yine elimize yapıştı. Yine kralın odasına girdük.

Kral ayakta dururdu. Bütün odanın içine hazinedarlar cevahirleri döşemişler. Birer birer temâşaya başladuk. Evvelâ üç kat elbise takımı gördük. Biri incu (9) ile ve rengârenk lâal yakutlarla tezyin olunmuş ve biri dahi incu ve elmas taşlarla süslü idi. İnculer fındık kadar, pâk ve beyaz ve hepsi biribirinin ayni idiler. Yakutlar da öyle. Ve biri bütün elmas ile süslenmişti. Her bir elmas düğme kadar, bir yerde bulunmayan, kıymetli, biçimi hoş cevherlerdi. Ve iki sıra incu gördük ki küçük Hindistan cevizi kadardı. Tahta oturdukda kralın omuzu başına asarlarmış. Biz dahi ilk buluşdukda asmışlardı. Gayet ağır-bahâ cevherlerdi. Ve bir kutu içinde bir dürr-i yetim (10) var imiş. Benzeri yoktur, diye gösterdiler.

---

(2) Râşit tarihindeki metinde bu «Başüzerine» ibaresi çıkarılmıştır.

(3) Tedavi ettikleri, baktıkları

(4) Eczahanelerine

(5) Org

(6) Yazmada mevcut olan bu cümle, matbuda çıkarılmış, sadece «Biz dahi izhar-ı şevk ettik» denilmiştir.

(7) Siyah yazı ile dizilen bu ibareler, yazmada yoktur.

(8) Allah mubarek etsin

(9) İnci

(10) Bir sedefde tek bulunan ve dolayısıyle büyük ve makbul olan iri inci tanesi.

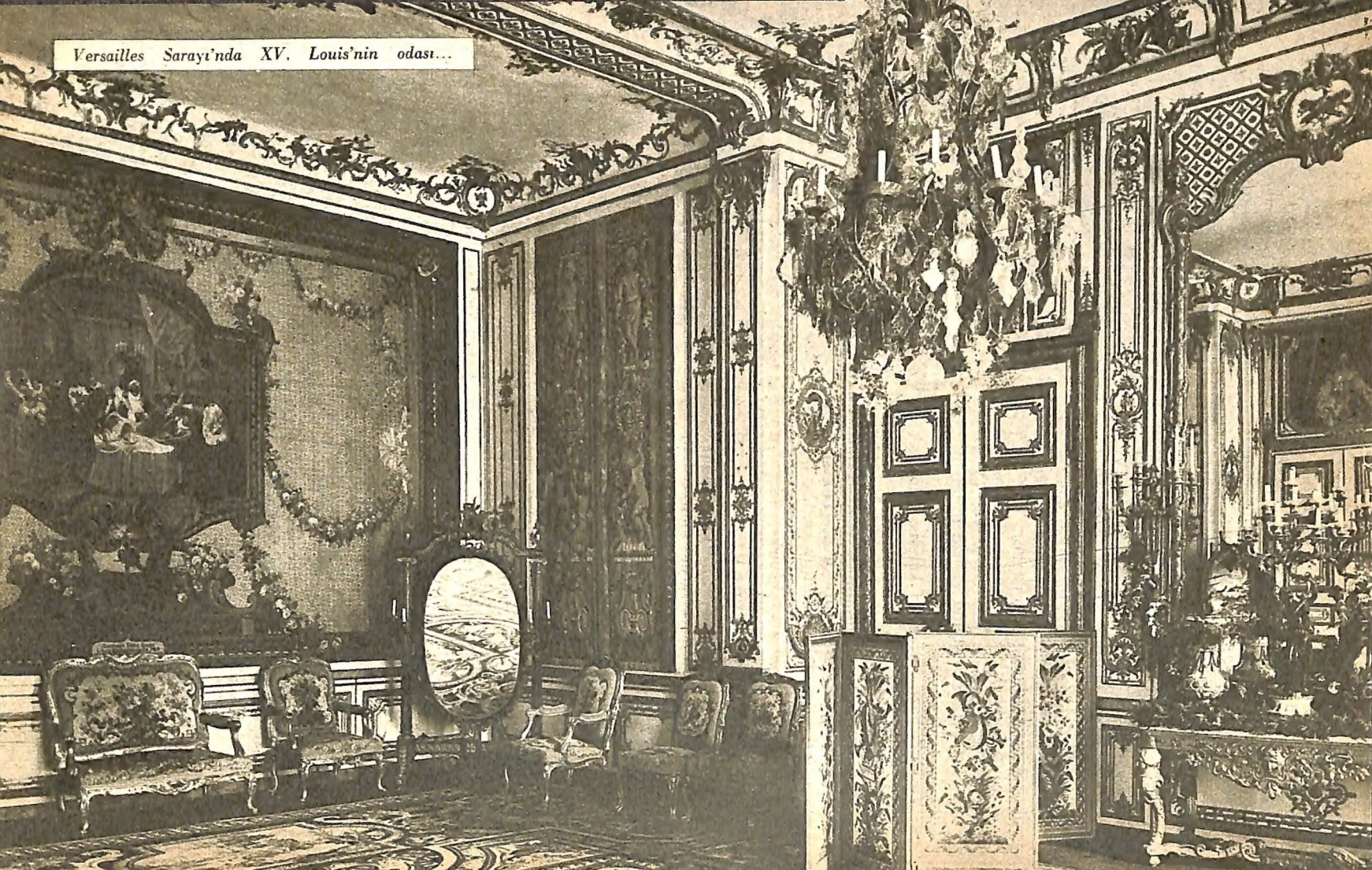

Versailles Sarayı'nda XV. Louis'nin odası...

Küçük Hindistan cevizi kadar. O kadar yuvarlak ki güya küre-i hakikidir. Gayet beyaz, berrak ve deliği yok. Bir ayine üzerine konuldukda asla yerinde durmayup daima hareket eder. «Yuvarlanan inci» dedikleri bu imiş.

Elmaslar arasında sarı elmas gördük ve bir kutu içinde üç köşeli lâcivert bir elmas gördük. Gayet büyük bir taş idi. Ve bir gök yakut gördük ki dört köşe tıraş olunmuş, baş parmak uzunluğunda idi ve bir elmas dahi gördük ki, yakın bir zamanda İngiltere kralından altı bin kese akçeye satın alınmış. Ortası dört köşe ve iki yanı kubbeli, gayet sanatlı işlenmiş, berrak ve beyaz ve asla ayıbı yok. Yüz otuz kırat imiş. Aslında cevizden büyük idi.

Ve kral bazı cevherleri kendisi elimize virüp gösterirdi.

Bu esnada Lala Merşal, kraldan sual idüp: «Bu cevher kimindür?» dedi. «Kimin olsa gerek, benimdür» dedi. «Yok senin değül, başındaki tâcındır» dedi.

Yine krala veda idüp dışarı çıktuk (11).

HUDUT BOYLARINDAKİ KALELERİN MAKETLERİ

Bundan sonra dört bir taraftaki hudut boylarında ve yakın yerlerde malik oldukları kal'aların küçük ve büyüğünü, sahralarıyle, bahçe ve dağlarıyle, şehirleri ve varoşlarıyle, iniş ve yokuşlarıyle mücessem resmetmişler. Anları seyretmek güya ol kal'aların her birini tamamen seyretmek gibidir. Ve öyle ehemmiyet verilmiştir ki, her kal'anın sokakları ve evleri ve kiliseleri ve köprüleri tıpkı tıpkısına resmolunmuştur. Bunun iyiliği şuradadır ki, bir kal'aya düşman gelecek olsa ne yandan gelmesi mümkündür ve ne tarafına istihkâm vermek lâzımdır, bilinür. Ve kral dahi kendi gözüyle görmüş gibi olur. Bu resimler meydana gelinceye dek dünyalar kadar mal harcolunmuştur. Bu resimleri değme kimseye göstermezler. «Eğer siz isterseniz seyredersiniz» dediler. Biz dahi: «Hazzederdük» dedük.

Muhasara ve muhafaza sırasında kal'a işlerini bilen ve nazır olan ceneral önümüze düşüp bir büyük ve uzun divanhaneye geldük. Anahtarla kapusun açup girdük.

Yüz yirmi beş kal'a resmolunmuş. Her biri bir sofa kadar olan masalar üzerine konmuş. Öyle dikkat etmişler ki, bir kal'anın etrafında olan dağları ve sahraları ve çimenleri ile ve ağaçlı olan yerleri parmak kadar ipekten yapraklı ağaçlarıyle ve sular ne taraftan gelüp kal'ayı çevirir; yahut ortasından veya hangi yanından geçmiştir ve köprüleri nice konmuştur; kal'anın hendeği ve kapuları nasıldur; şehrin sokakların genişliği ve darlığı ve hanelerinin pencereleri dahi güya şehir içinde seyreder gibi görünürdü.

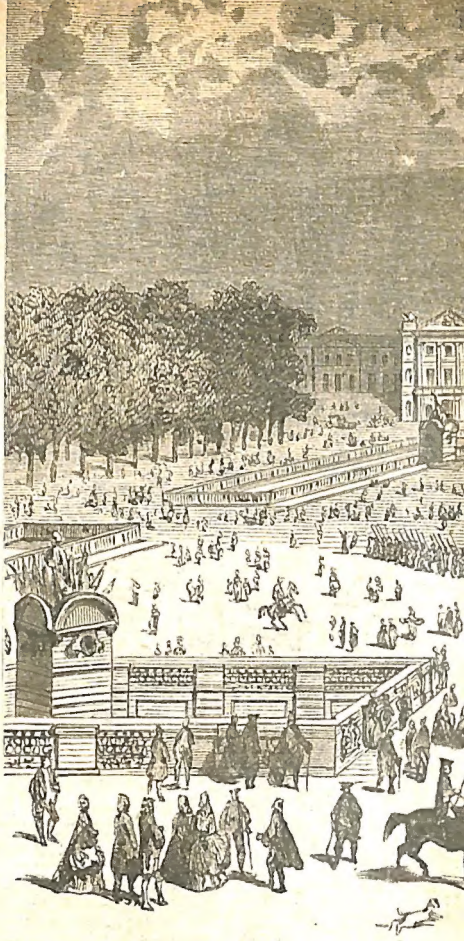

Ve bâzı fethettikleri kal'aları ne taraftan muhasara etmişler ve nice metris almışlar, anları dahi göstermişler. Aslında bunlara bakarak her kal'anın ahvalinden bilgi almak kabil olur.

KRALIN MERAKI

Biz dolaşırken kral duramamış, yine ya-

(11) Yazmada bundan sonra gelen iki sahifelik metin ki, altın temaşasından bahsediyor, metinden (tahrir olunan hurafat bizim takririmizden değildir) kaydıyle kalemle çizilerek yazmadan çıkarılmış ve Râşit tarihine de bu kısım alınmamıştır.

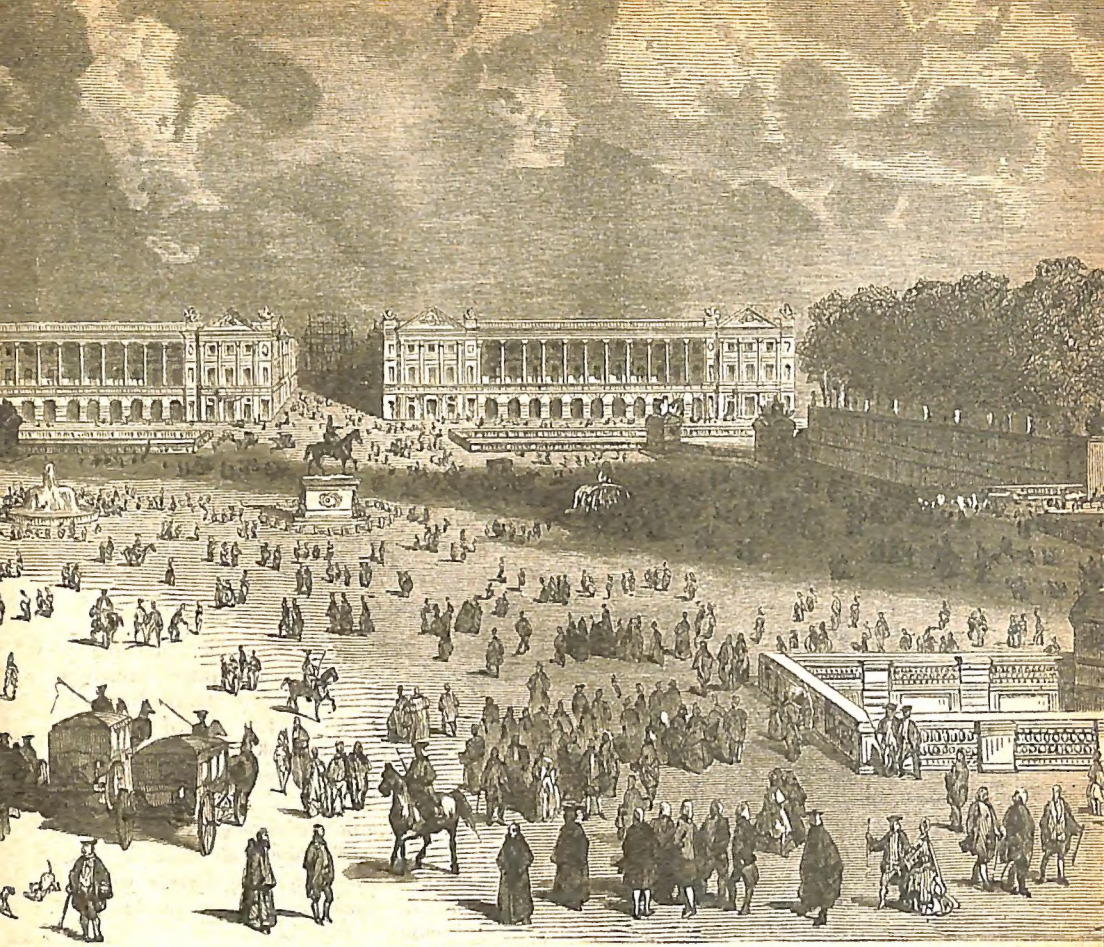

XV. Louis meydanının yüz yıl önce yapılmış bir gravürü. (Meydanın adı ihtilâlden sonra Concorde Meydanı olarak değiştirilmiştir.)

nımıza geldi. «Galiba elçi efendiyi görmekten hazzedersiz?» dediler. «Bilürüm ol dahi beni görmekten hazzeder» deyu cevap verdi. Bir miktar temaşadan sonra çıkup gitti. Ol gün kral ile üç defa görüşmek müyesser oldu. Biz dahi bir iki saatte cümle resimleri temaşa edüp sonra Lala Merşal'e veda edüp konağımıza geldük.

OPERADA BİR GECE

Paris şehrine mahsus bir oyun var imiş. Opare (12) derler imiş. Acaip san'atler gösterirler imiş, çok kalabalık olurmuş. Şehrin kibarları varırlar, Vasi dahi ekseriya varır, Kral bile ara sıra gelür imiş. Bir gün bizi Vasi Merşal davet eyledi. Anı seyre gidecek olduk. Vasinin sarayına bitişik bir yere varduk. Ol saray mahsus opare için yapılmış. Rütbesine göre herkesin oturacak yerleri var.

Bizi kralın oturduğu yere götürdüler. Kırmızı kadife ile döşenmiş idi. Vasi Merşal dahi gelmiş, yerinde oturur idi. Her taraf erkek ve kadın ile baştan başa dolmuş idi. Ve yüzden fazla çeşitli saz hazır idi.

OPERA BAŞLIYOR

Akşama bir saat var idi. Her taraf kapalı olmakla birkaç yüz balmumu ve billûr avizelerle hesapsız mumlar yanmış idi. Ol mahal ziyade tekellüflü yapılmış olup cümle trabzanlar ve direkleri ve dört yanı ve tavanı halkârî (13) olup ve gelen kadınlar ipekli kumaşlara ve cevahirlere garkolunmuş bulunup mumların şulesinden öyle bir parlaklık meydana gelmiş ki tâbir olunmaz.

---

(12) Opera. Çelebi oyun için «luub» diyor ki sonra bizde tiyatro oyunlarına «lubiyat» denmiştir.

(13) Altın yaldızlı oyma

Önümüzde, sazendelerin olduğu mahalde, işlemeli bir büyük perde asmışlar idi. Tamam yerleşildikten sonra birden bire ol perde kaldırılup ardından bir büyük saray zuhur eyledi. Sarayın avlusunda oyuncular kendülerine mahsus elbiseleriyle ve yirmi kadar peri yüzlü kız pırıl pırıl taşlı elbise ve fistanlarıyle meclise tekrar parıltılar salup sazlar dahi hep birden nağmeye giriştiler. Bir müddet raks olunup sonra opareye başladılar.

Bunun aslı bir hikâyeyi canlı göstermek. Her hikâyeyi bir kitap edüp basmışlar. Hepsi otuz kitap olmuş. Her birinin adı var. Mecliste bir başka hikâyeyi henüz oluyormuş gibi gösterirler.

Bizim olduğumuz mecliste bir padişah varimiş. Bir başka padişahın kızına âşık olup istemiş. Ama kız dahi bir başka padişahın oğluna âşık imiş. Aralarında geçen halleri ayni ile gösterdiler.

Meselâ padişah kızın bahçesine varacak oldu. Önümüzdeki saray bir anda kaybolup yerinde bir bahçe zuhur etti ki, limon ve turunç ağaçlarıyle dolu idi.

Ve bir vakit oldu ki, dua için kiliseye varacak oldu. Ol bahçe yerinde gerçekten bir büyük kilise peyda oldu. Aralarını soğutmak ve ayırmak için sihirbaza müracaat lâzım gelüp türlü türlü sihirler gösterüp ateş oyunları ettiler. Ve atlu ve piyade asker ile cenkler gösterdiler. Gökten bulut ile âdemler inüp ve yerden âdemler uçurdular.

Sözün kısası, ol kadar şaşılacak şeyler gösterdiler ki, tâbiri kabil değildir. Gök gürlemeleri ve şimşekler gösterdiler. Görülmedikçe inanılmayacak kadar acayiplikler ve gariplikler temaşa olundu. Hele aşk hallerini öylesine gösterüp icra ettiler ki, gerek padişahın ve gerek kızın ve gerek kralzadenin tavır ve hareketlerine bakıldıkça insanın acıyacağı gelirdi (14).

Bu oparenin kibar takımından bir itibarlı kimse nazırı var. Masrafı çok bir sanat olmağla gelirini dahi düşünmüşler ve büyük devlet malı bağlamışlar. Çok şey hasıl olur imiş. Ve bu şehrin hususiyetlerinden imiş.

Üç saat vakitte opare tamam olup yine hanemize gelüp karar eyledik.

SARAY OPERASINDA

Bir iki günden sonra yine entrodüktör gelüp: «Kral sarayında opare cemiyeti olacaktır. Eğer gelürseniz gayet hazzedeceğinizden şüphe yoktur. Kıral ile bir mecliste otursunuz. Kralın sağ tarafında akrabası ve Prinçipeler (15) vardır ve

(14) Musiki tarihi ile de meşgul olan arkadaşımız Faruk Yener'e göre, Çelebi'nin seyrettiği opera, Jean Batiste Lulli'nin o devirde pek rağbet gören operalarından biri olsa gerektir.

(15) Prensler

XVIII. yüzyılın Fransız asılzadeleri bir piknik sırasında.

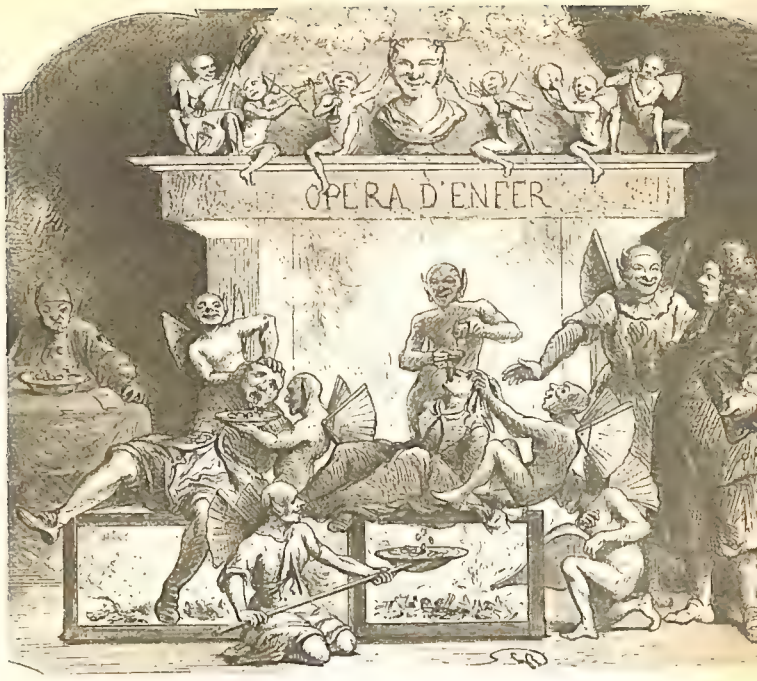

Bir asır önce yapılan bu gravür, Paris'te Cehennem Operası'nın temsilini tasvir etmektedir.

sol tarafında elçiler yeri vardır. Geldikte herkes rütbesine göre otururlar ve siz cümle elçilerin önüne geçüp krala yakın otursunuz» dedi.

Biz dahi rağbet edüp ol gün ikindi vakti vardık.

Kral sarayında, divanhane tarafında böyle cemiyet için mahsus bir rakıshane yapılmış. Evvelkinden büyük ve gayet tekellüflüdür. Divarı somaki mermerden, yaldızlar içinde acaip tasvirler ile süslü. Tavanına varıncaya dek dört kat localar yapılmış, Jengârî (16) mermerden trabzanları ile gayet hoş bir mahaldi. Vardığımızda kibar karıların çoğu altınlar içinde ve ziynete bulanmış mücevher elbiseler ile gelmişler, her biri bir locada oturmuşlar idi.

Biz dahi merdivenden çıktık. Kral için bir sandalye komuşlar. Sol tarafında olan sandalyelerin evveline oturduk. Halkın kalabalığı şehir oparesindekinden ziyade idi.

Kral dahi bu esnada geldi, yerine oturdu. Sağ tarafına emmizadesi bir kız, sol tarafına bir başka emmizadesi bir kız, o da cevherlere batmış gelüp oturdu. Biz dahi ana bitişik oturduk.

Ön tarafta sanatlı ve nakışlı bir perde asılmış idi. Birdenbire kalkup arkasında raksolunacak sahne peri yüzlü kızlarla baştan başa dolmuş ve parlak bir güneş güya doğmuş göründü. Ol güneşin büyüklüğü koca bir sini kadar olup renklerden öyle bir sanatla yapılmış ki, arkasında mumlar parlamış, güya güneşin nuru ışıldıyormuş gibi bir hal hissolunurdu.

Ve opare şarkıcılarının sazendelerini getürmüşler, yekpare çalmaya girişüp rakkaslar raksa başladılar. Bu raksedenler Prençipe (17) oğulları ve merşalzâdeler ve beyzâdeler imiş. Kral meclisinde bunlar raksedermişler. Boy bos ve yaşça akran olanlar sekizer sekizer raksettiler.

Ve bunların mahsus raks elbiseleri var. Cümle sırma ile ipekli kumaş üzerine işleme. Ve başlarına dahi sorguç şeklinde bir geniş başlık giyüp güzel kokulu siyah macunlar ve kızıllık düzgünleri sürünüp güzelliklerine imdat ediyorlar.

Ve opare halkı takımiyle cümlesi orada olmakla acayip ve garaip taklitler edüp oyunlar oynadılar. Meclis tamam oldukda Kıral kalkup gitti. Biz dahi hanemize geldük.

(Arkası Gelecek Sayıda)

---

(16) Bakır çalığı, göztaşı rengi.
(17) Prens

Kahve 450 Yaşında

Yazan: Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver

BUGÜN, önceleri aleyhinde, sonra lehinde, bilerek bilmeyerek konuşulan kahveden söz açacağım. Yazdıklarımı okuyanların, kulağıma kadar gelen sözlerinden, birbirine zıt mevzular üzerinde kalem oynatıp durduğumu anlıyorum. Bu, hafızamın kuvvet ve zenginliğinden mi? Hayır otuz seneden beri esaslı bir program ve şaşmaz bir metotla ilmî, millî, dinî, içtimaî vaziyetimizle ilgili neler bulduysam, toplamış ve kaydetmişimdir. Bunlar, bini çok geçen dosyalarımda sıralanmıştır. Zemin ve zamana uygun mevzuları onlardan seçerim. İçinde her şey hazırdır. Onları bir gözden geçirince kısa zamanda istenilen konular yazılır.

Kahve, bizde Yavuz Sultan Selim'in Mısır fethinden sonra duyulmuş, az az hacılar marifetiyle getirilmiştir. Daha önce, Şeyh Şâzelî'nin talebesinden Ömer tarafından da getirilmişti. Kahve içilmesinin yayılması ve her yerde birer kulüp durumunda olan kahvehanelerin açılması, Kanunî Sultan Süleyman zamanındadır.

İLK KAHVEHANE

Mısır'ın tarafımızdan fethine kadar, Mekke'ye Hacca giden birçok kervanların getirdiği kahve, Arabistan, Mısır ve Suriye'ye münhasır kalmıştı. O sıralarda kahve, memleketimizde hacca gidenlerin az miktarda kendilerine kadar getirmesinden bilinmekte idi. İlk memleketimize girişi 450 seneyi dolduruyor.

İstanbul'da ilk kahvehanenin açılmasında şöyle bir tarih mısraı vardır:

Kahvehane mahall-i eğlence 959 (1)

(1) 1552 senesine tevafuk eder. Ayvansarayî Hüseyin Efendi mecmuasında okunmuştur. Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Kütüphanesi No. 1565, S. 294.

Bundan bir sene önce 958 (1551) de külliyetli miktarda kahve gelmişti, ama verilen fetva üzerine ilk getiren gemiler Tophane önünde yükleriyle beraber dipleri delinerek batırılmıştır. Kâtip Çelebi «Mîzânü'l - Hak» eserinde bunun sebeplerini anlatır. Kahve XVI. asırda önce bizde, sonra da bizim vasıtamızla dünyaya dağılmıştır. Osmanlı tüccarları ilk ihracı İtalya'ya yapmıştır. Oradan Fransa'ya girmiş ve etrafa dağılmıştır.

İlk kahvehane, Tahtakale'de (1553-54) de Halebli Hakem ve Şamlı Şems taraflarından açılmıştır. Daha sonra kışlık salonlar ve yazlık bahçeler halinde müstakil ve oldukça da zarif, havuzlu kahvehanelerin sayısı pek çoğalmıştır. Bu salonlar ve bahçeler, kahve içmeye gelen, her meslekten zarif insanların devam ettiği yerler olup, buralara «mekteb-i irfan» bile dendiği olmuştur.

KAHVE VE ÜÇ TARİH

Demek ki bizde kahvenin üç tarihi oluyor. Birisi Yavuz Sultan Selim zamanında, bundan tam 450 sene önce, 1517'de duyulması ve az bile olsa memleketimize girmesi. İkincisi, Kanunî zamanında Yemen'den külliyetli olarak (1551) gelmesi. Bu ilk girişinden 39 sene sonraya rastlar. Bu hesapça halk arasında asıl kullanılmasının bu sene 416 ncı, bundan bir sene sonra da ilk kahvehane açılması tarihi de 1552'dir. Demek ki 412 senelik bir tarihi var.

Ne yazık ki bu tarihler kesin değil, yaklaşıktır. Ama ne de olsa ilk duyulup, getirilip, tek tük içilmesi tarihi 450 seneyi dolduruyor. Birer kulüp mahiyetinde olan kahvehanelerin, tarih kesirlerini bir tarafa bırakırsak, beş asrı doldurduğunu görürüz.

KAHVEHANE Mİ? TEMBELHANE Mİ?

Artık kahvehaneler bizim bünyemize girmiştir. Tarihimizde bunun câzip tarafları çoktur. Biz bir kahve medeniyeti yaratmışızdır. Kahvenin zaman zaman memleketimizde yasak edilmesi sebeplerinden biri itiyad etme temâyüllerinden ziyade işsiz güçsüz halkın buralara toplanarak hükümet ve cemiyet aleyhine dedikodularda bulunmalarıdır.

Her iyi şey yalnız bizde değil, bütün dünyada, insanların yaradılışları seviyesinin henüz kemale varmamasından suiistimale uğramaktadır. Meselâ Anadolu'da kahvehane, işsiz kalanların yurdu makamına kaim olmuştur. Orada oturanlar, çalışmak mecburiyetinden kendilerini vareste görmüşlerdir. Birçok köylerde kahvehane, tenbelhanedir, bunları kapatalım da herkes çalışsın ve âtıl durmasın diye düşünülmüştür.

Kahve için birçok hikâyeler düzülmüş, manzum medlluller söylenmiştir. Şu kıt' anın ne derin mânalar taşıdığına bakınız:

Kahveler pişti gel!
Köpükleri taştı gel!
İyi günüm dostları!
Kötü günüm geçti gel!

●

Bir Yemen dilberi, mahbûb-ı cihandır kahve
Bir siyeh câmeli esmerce civandır kahve
Vehbî

XIX. Asrın başlarında Kandilli sırtlarında yazlık bir kahvehane

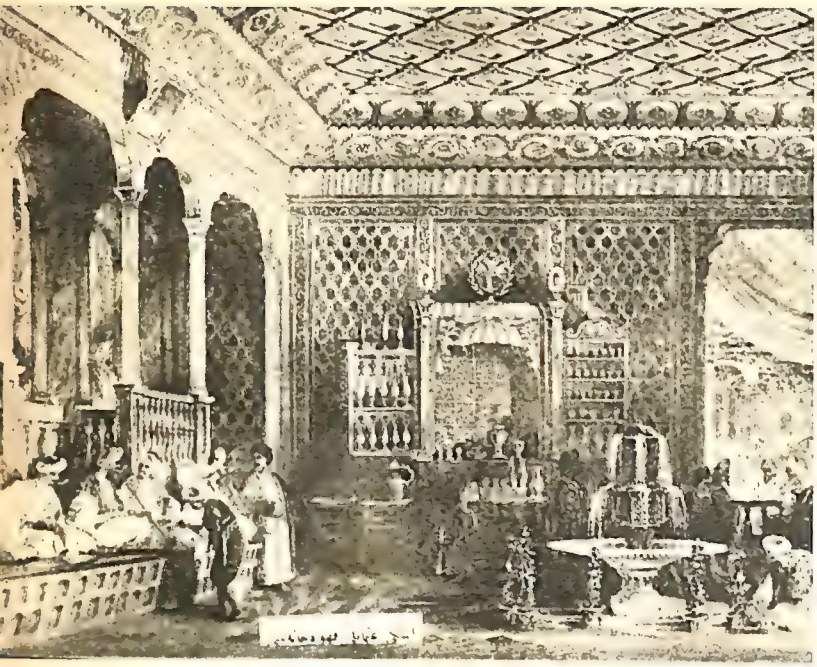

XIX. asrın gerçek bir sohbet köşesi olan kahvehanelerinden biri.

Ehl-i keyfin keyfinî kim yêniler, kim tâzeler?
Tâze elden tâze pişmiş tâze kahvê tâzeler

Kahvehanelerin bizde gazete ve kitap okunacak yer olarak kıraathane haline getirilmeleri tarihi de oldukça eskidir. Bunların XIX. asırda Beyazıt'ta tam Mustafa Reşid Paşa türbesi karşısında Sarafim'in açtığı en meşhurlarındandır. Buraya ve emsaline geçen asrın en meşhur edib, şair, mütefekkir ve mevki' sahibi bazı zevatın devam ettikleri görülmüştür. Bunu Ebüzziya Tevfik merhum mecmualarından birinde yazmıştır.

Kahve ve kahvehaneler hakkında latif menkıbe ve rivayetler az değildir.

YENİÇERİ OCAĞI VE KAHVE OCAĞI

Kahve tiryakisi Ömer Faiz Efendi, Sultan Aziz'in vapur ile yaptığı Mısır seyahatinde beraberdir. Bir gün padişah vapurun güvertesinde gezinirken kahve ocağını görür. Yangından çok korktuğundan hemen söndürtür.

Ertesi gün Ömer Efendi, ocağın söndürüldüğünü ve sebebini öğrenince:

— Fesübhanallah, demiş. Babası Yeniçeri ocağını kaldırdı, kendisi de bizim kahve ocağını.

Hele sözler içinde pek zarifleri çoktur; meselâ:

— Kahve ile kavrulduk, dumanıyle savrulduk.

— Kahvenin yüzü kara amma, yüz ağartır.

BAROMETRE VE KAHVE

İnsan zekâsı durur mu?

Kahveyi barometre gibi kullanmağı bile düşünmüşlerdir. Molanzâde 1918 senesine mahsus cep takviminde yazar:

> *Evinizde barometre yok ise anın vazifesini bir fincan sıcak kahve yapabilir. Bu fincan içine bir parça şeker atınız ve kımıldatmaksızın kahvenin satlına çıkan ufak hava habbelerine dikkat ediniz. Eğer hava habbeleri fincanın üzerine toplanırsa havanın güzel olacağı anlaşılıyor. Eğer aksine bu habbeler fincanın kenarlarına toplanırsa yağmur veya kar gösterir. Yok bu habbeler ne ortaya toplanır ne de kenarlarına birikir, belirsiz bir vaziyet alırsa havanın mütehavvil olacağını bildirir.*

Hava basıncının, kahvede meydana gelen habbeciklere tesir edebileceğinin düşünülmesi bakımından, bu tecrübe ilgi ile karşılanmaya değer.

Istanbul'un zaptı, Asya ve Avrupa Türkiyesi'ni birbirine perçinledi. Boğaziçi'ndeki Anadolu ve Rumelihisarları bu olayı en mânalı bir şekilde ifade eder.

2

Hangi Ülkelerde Ne Kadar Kaldık?

Yazan : Tahsin Tunalı

İTALYA :

İtalya'da, en güneydoğu'da Otranto'da 1480 ve 1537'de iki defa kısa Osmanlı idaresi kuruldu. Sicilya ile Tunus arasındaki Pantelleria ve Malta ile Tunus arasındaki Lampedusa adaları, XVI. asırda uzun müddet Türk korsanlarının işgalinde kaldı. Sicilya'nın Messina limanı ile karşısında bulunan İtalya'nın Reggio şehri, Barbaros ve başkaları tarafından birkaç defa işgal edildi. Barbaros, Roma'nın iskelesi olan Ostia'yı bile işgal etti. Napoli'ye yakın birçok limanlar da XVI. asırda bu şekilde işgal edilmiştir. İtalya kıyı ve adalarında XVI, hattâ XVII. asırlarda Türk korsanlarının baskınına uğramayan yerler azdır. Bilhassa Tiren Denizi kıyıları, Türk korsanlarının daimî faaliyet alanını teşkil etmiştir. Slovenya ile Venedik arasındaki arazi ise, XVI, bilhassa XV. asır sonlarında birçok defalar akıncılar tarafından işgal olunmuştur.

FRANSA :

Şimdi Fransa'nın olan Korsika adasını Turgut Paşa, tamamen fethetmiş, fakat Fransızlar'a vermişti. Nice'i de Barbaros fethedip Fransızlar'a vermiştir. Bir yıl Toulon limanını Fransa, Türk idaresine bırakmış, Cote d'Azur, Türk denizcilerinin XVI. asırda daimî cevelân yerlerinden olmuş, dost

Yüzlerce yıl Türk hakimiyetinde kalan Sakız adasının XIX. yüzyılda yapılmış bir gravürü.

ve düşman sıfatıyle bu kıyılarda birçok yeri işgal etmişlerdir. Fransa'nın Atlantik kıyılarını Türk korsanları, nadiren vurmuşlardır.

İSPANYA : XVI., hattâ XV. ve XVII. asırlarda Balear adaları, bütün İspanya kıyıları, bilhassa Valencia ve Almeria sahilleri, Türk denizcileri tarafından birçok defalar işgal edilmiştir.

PORTEKİZ : XVI ve XVII. asırlarda Portekiz kıyıları, güneyde Faro ve Lizbon körfezi, Türk denizcilerinin daimî akın yerlerindendi.

ALMANYA : XVI ve XVII. asırlarda Türk akıncıları, Bavyera, hattâ daha kuzey ve batıdaki Alman ülkelerine pek çok akın yapmışlar, birçok defa mühim şehirleri işgal etmişler, Ren kıyılarına kadar yaklaşmışlardır.

LIECHTENSTEIN : XVI. asırda en az bir defa, Türk akıncıları tarafından işgal edilmiş, akıncılar, İsviçre'ye kadar erişmişlerdir.

MONAKO : Fransa'nın güney kıyısındaki Monako, XVI. asırda Türk korsanları tarafından ziyaret edilen yerlerden biri olmuştur.

İNGİLTERE : XVI ve XVII. asırlarda Türk korsanları, uzun müddet Bristol Kanalı'nı kapayan Lundy adasını üs ittihaz etmişler, İskoçya'ya kadar, Kuzey İrlanda dahil, Büyük Britanya kıyılarını taramışlar, fakat bilhassa Bristol Kanalı'nda büyük faaliyet göstermişlerdir.

İRLANDA : Aynı asırlarda Türk korsanları, İrlanda kıyılarında birçok yeri geçici şekilde işgal etmişlerdir.

İZLANDA : Aynı çağda Türk korsanları, İzlanda'yı geçici olarak işgal etmiştir.

HOLLANDA, NORVEÇ ve **DANİMARKA** kıyıları da bu asırlarda Türk korsanları tarafından ziyaret edilmiştir.

CEBELİTARIK : Bugün İngiltere'nin olan Afrika'da Septe'nin karşısındaki bu İspanyol limanı da, birkaç defa Türk denizcileri tarafından işgal edilmiştir.

A S Y A

ANADOLU :

743. 605.. km², 29. 238. 000 nüfus, kesafet:

40. Büyük şehirleri: İstanbul'un Asya'da kalan kısmı dışında Ankara 1.000.000, İzmir 473.000, Adana 315.000, Bursa 237.000, Eskişehir 194.000, 100.000 üzerinde daha 8 şehir.

Türkistan'dan sonra Türk milletinin ikinci anayurdu olan Anadolu, 1071 Malazgirt zaferinden hemen sonra, Selçuklu prenslerinden Kutalmışoğlu I. Sultan Süleyman-Şâh'ın başkumandanlığındaki Türk Oğuz orduları tarafından Bizans'tan fethedildi. Süleyman-Şâh, 1077'de, başkenti İznik olmak üzere, Türkiye devletini kurdu ve Büyük Selçuklular'ın yüksek hâkimiyeti altında, Türkiye'nin ilk hükümdarı oldu. 1071'den önce de Türkler, Anadolu'nun şu veya bu yerini işgal etmişler, fakat yurd kuramamışlardı. 1071'den sonra Anadolu, tedricen Bizans'tan fethedildi. Fâtih, 1461'de Trabzon'u alarak, Anadolu'da Bizans'ın son kalıntısını temizledi.

Selçuklu imparatorluğu dağıldıktan sonra Anadolu, birçok Türk beyliğine bölündü. Bunlardan biri olan Osmanoğulları, stratejik konuşları ve ilk hükümdarlarının istisnasız büyük çapta dâhiler olmaları sebebiyle, yavaş yavaş diğer Türk devletlerini ortadan kaldırarak, Anadolu birliğini tekrar ve kesin şekilde kurdular. Anadolu'nun son parçaları, ancak Kanunî zamanında Türkiye'ye katıldı ki, bu durum, işin ne derece azametli olduğunu göstermeye kâfidir. Çünkü Kanunî devrinde Türkler, çoktan Viyana'ya, Fas'a, Habeşistan'a ve Moskova yakınlarına erişmişlerdi. Onun için Anadolu'da Türk, hattâ Osmanlı hâkimiyeti, her bölgede aynı zamanda kurulamadı. Üsküdar, Orhan Gazi, fakat Van, iki asır sonra Kanunî zamanında Türkiye'ye katıldı. Anadolu şehir ve bölgelerinin hangi tarihlerde Türkler'e ve Osmanlılar'a geçtiği, bu yazı serimizin çerçevesini aşar. Ayrı bir tetkik mevzuudur. Esasen Anadolu'da Türk hâkimiyeti devam ettiği ve ebedî olduğu için, bu gibi hesaplamalara girişmek, geçici rakamlar elde etmekten öteye gitmez.

YUNAN ASYA ADALARI :

Rodos ve Oniki Ada ile diğer Yunan Asya adaları (Sakız, Midilli, Limni, Sisam, İstanköy, Nikarya v.s.), Asya kıt'asında olmakla beraber, Avrupa bahsinde, Yunanistan'ın umumî heyeti ile birlikte incelenmiştir.

KIBRIS :

9.251 km², 645.000 nüfus. Büyük şehri: Lefkoşa 133.000. Bugün 116.000 kadar Türk vardır. Türk Memlûk ve Osmanlı devletlerine haracgüzar olduğu yıllar dışında Kıbrıs, Osmanlılar tarafından 1570-71'de fethedildi. 1878'de Türkiye imparatorluğunun bir parçasını teşkil etmek şartiyle İngiltere idaresine verildi. 1914'te İngiltere tarafından ilhak edildi. Bu suretle Osmanlı hâkimiyeti adada fiilen 293, hukukan 333 yıl sürdü.

SURİYE :

184.479 km², 5.433.000 nüfus, 63.000 Türk; büyük şehirler: Haleb 619.000, Şam 609.000, Hums 321.000, Hamâ 243.000, Lâzıkıyye 171.000, Deyrü'z-Zûr 112.000. Suriye, 1516-1918 arasında 402 yıl, Türkiye'ye dahil oldu. Ancak Osmanlı Türkleri de Suriye'yi yabancı bir kavimden değil, Memlûk Türkleri'nden aldılar.

LÜBNAN :

10.170 km², 2.195.000 nüfus, 6.000 Türk; büyük şehirler: Beyrut 786.000, Trablusşam 202.000, Zahle 180.000, Sayda 160.000. Lübnan da Suriye gibi 1516-1918 arasında 402 yıl Türkiye'ye dahil oldu ve Osmanlı Türkleri tarafından Memlûk Türk imparatorluğundan fethedildi.

İSRÂİL :

20.804 km², 2.834.000 nüfus; büyük şehirler: Yafa 1.023.000, Hayfa 309.000, Batı Kudüs 276.000. Suriye ve Lübnan gibi Memlûk Türk imparatorluğundan Osmanlılar'a geçen İsrâil, 1516'dan 1918'e kadar 402 yıl Türkiye'ye dahil oldu.

ÜRDÜN :

96.622 km.² 2.287.000 nüfus, 420.000 Türk; büyük şehirler: Ammân 564.000, Doğu Kudüs

Tam 402 yıl Türk hâkimiyetinde kalan İsrâil'deki Taberiyye şehrinin bir asır önceki görünüşü.

250.000. Ürdün'de de Suriye, Lübnan ve İsrâil' deki aynı durum bahis konusudur. 402 yıl Türk Osmanlı imparatorluğunun idaresinde yaşamıştır.

SİNÂ ve GAZZE :

Bu topraklar, Afrika bahsinde Mısır bendi içinde mütalâa edilecektir.

IRAK :

444.442 km², 7.415.000 nüfus, 567.000 Türk; büyük şehirler: Bağdad 1.150.000, Musul 525.000, Basra 328.000, Kerkük 207.000, Kerbelâ 132.000, Necef 131.000. Kuzey Irak, Musul ve çevresi, 1516 - 1918 arasında 402 yıl Osmanlı idaresinde yaşadı. Orta ve Güney Irak (Bağdad ve Basra) ise, 1534 - 1917 arasında 1624 - 38 Safevî işgali fâsılası çıkarıldıktan sonra 369 yıl Osmanlı idaresinde yaşadı. Ancak Osmanlılar, bütün Irak'ı başka bir Türk devleti olan Safevîler'den, onlar gene bir Türk devleti olan Akkoyunlular'dan, onlar keza Karakoyunlular'dan, onlar Celâyirliler'den, onlar İlhanlılar'dan, onlar Harzem - Şahlar'dan, onlar Selçuklular'dan almışlardır. Irak'ta Türk hâkimiyeti bu suretle gerçekte Kanunî'nin Bağdad'ı fethettiği 1534'te değil, bundan 479 yıl önce, Tuğrul Bey'in Bağdad'a 1055'te girmesiyle başlar.

KÜVEYT :

15.540 km², 393.000 nüfus; büyük şehir: Küveyt 300.000. 1534 - 1915 arasında 381 yıl Türkiye'ye dahil oldu.

SUUDÎ ARABİSTAN :

1.890.000 km², 9.500.000 nüfus; büyük şehirler: Mekke 400.000, Riyâd 350.000, Medîne 240.000, Cidde 220.000, Hufûf 200.000, Hatîf 130.000, Büreyde 120.000, Tâif 110.000, Aneze 100.000. Bu geniş ülke şu kısımlara ayrılır: Hicâz (500.000 km²), Necd ve Cebel Şammar (1.390.000 km²), Yemen'le Hicâz arasındaki Asîr (80.000 km²), Küveyt güneyinde uzanan Ahsâ (100.000 km²), 1517 - 1916 arasında 399 yıl Türkiye'ye dahil olmuştur. Medîne'de Türk hâkimiyeti 1918'e kadar sürmüştür.

YEMEN :

195.000 km², 4.800.000 nüfus, 3.000 Türk; büyük şehirler: San'â 134.000, Hudeyde 107.000. 1517 - 1918 arasında 401 yıl Türkiye'ye dahil olmuştur. Ancak bu müddet içinde zaman zaman isyan yoluyla kısmen Türkiye'den ayrıldığı zamanlar vardır.

UMMAN :

212.400 km², 1.025.000 nüfus; merkezi: Maskat 90.000. Hiç bir zaman doğrudan doğruya Osmanlı idaresine girmemiş, fakat tâbiiyet veya nüfuz yoluyla XVI. asır ortalarından XX. asrın ilk yıllarına kadar Türk tesirinde kalmış ve padişahı metbû tanımıştır.

GÜNEY ARABİSTAN :

168.776 km², 1.100.000 nüfus; büyük şehri: Aden 140.000. Afrika'da kalan Sokotra adası da dahildir. Hadramût, Aden ve Lahc, XVI. asır ortalarından XX. asır başlarına kadar Osmanlı idare veya tâbiiyetinde kalmıştır.

ÇEŞİTLİ ARABİSTAN ÜLKELERİ :

Katar (21.000 km², 70.000 nüfus), Ummânu'l - Mutasâlih (15.000 km², 150.000 nüfus), Bahreyn (552 km², 220.000 nüfus, Manâma şehri: 150.000), Şeyhu's - Saîd (1.622 km², 2.000 nüfus), Perim, Hârût - Mârût, Kamarân, Zukar ve Haniş Adaları (389 km², 7.000 nüfus), XVI. asır ortalarından XX. asır başlarına kadar Osmanlı idare veya tâbiiyetinde kalmıştır. Buralarda da Türk - Osmanlı hâkimiyeti 400 yıla yaklaşmaktadır.

Asya'nın diğer ülkeleri ile Afrika ülkelerindeki hükümranlık süremizi gelecek sayımızda bulacaksınız.

Kuyucu Murad Paşa

Yazan: Ragıp Şevki Yeşim

360 yıl önce Sadrâzam olan Murad Paşa'yı sadaret sandalyesinde görmüş olsaydınız, yıllarca Anadolu toprağını kana boyayacak olan şiddetli ve ağır icraatı ona yakıştıramazdınız.

Çünkü Kuyucu Murad Paşa'nın yüzü, bir çocuk yüzü kadar masum yapılıştaydı. İnce, uzun boyu, geniş göğsü, beyaz sakalıyle, tam bir İstanbul paşası idi. Kılıçtan ziyade, tesbih tutmaktan hoşlanan bir tip... Aslında Nakşbendî tarikatine mensuptu. Nakşbendî dervişleriyle haftada birkaç gününü toplantı halinde geçirirdi. Haftada bir hatim indirir, namazını, niyazını derin bir vecd içinde yerine getirirdi.

ÖLÜM SAÇAN ORDU

Fakat bir gün, 1606'da I. Ahmed, Sadrâzam Derviş Paşa'yı çadır ipi ile boğdurup kımıldadığını görünce de kendi hançeriyle başını kopardıktan sonra Kuyucu Murad Paşa'ya mührü verdi.

Paşa, zeki bir Hırvat dönmesiydi. İmparatorluğun dış tehlikeleri yanında iç karışıklıkları da, Celâlî belâsını da gördü.

Hudutların ötesinde berisinde yapılacak çarpışmalar için, ordunun, ardından emin olması, ordu kadrosunun rahat bir şekilde takviyesi lâzım geldiğini düşündü. İlk olarak iç karışıklıkları ortadan kaldırmaya karar verdi.

İlk darbeyi Ankara ovalarında Kalenderoğlu yedi. Sonra güneye dönüldü. Muslu Çavuş temizlendi. Adana'da Cemşid Serdar, ordulara karşı gelmenin cezasını şiddetle çekti. Binlerce atlısı perişan oldu, binlercesi yakalanıp sadrâzamın huzuruna getirildi. Boyunları birer birer vuruldu, cesetleri açılan kuyulara döküldü.

Sefer çok başarılı geçiyordu. Yollarda rastlanan ufak eşkıyalar da gizlendikleri yerde yakalanıyor, hemen oracıkta temizleniyorlardı.

Fakat Adana'dan sonra en büyük hedef Haleb'deki Canboladoğlu'na karşı oldu.

Canboladoğlu, imparatorluk ordusunun kendisine doğrulduğunu çoktan haber almış, hızla ve önemle hazırlanmıştı. Nitekim Kuyucu Murad Paşa'nın ordusunu Haleb civarında karşılamaktan da geri durmadı. İki ordu şiddetle çarpıştı, görülmemiş, korkunç bir savaş oldu. Harp bittiği zaman Canboladoğlu mağlûp olmuş, ordusunun büyük bir kısmı esir düşmüş, diğer bir kısmı ise Haleb ovasında can vermişti.

KESİK BAŞLARDAN ÖRÜLEN DUVAR

Etraf kan kokuyordu. Ordu zaten kan içinde olduğu için bu fena koku, duyulmuyordu. Fakat az sonra paşanın otağı önüne 20 kadar cellât geldi. Ordunun lâğımcıları etrafa dağıldı, yer yer derin kuyular kazmaya başladılar. Çünkü esirlerin de idamı emredilmişti.

Korkunç bir idam sahnesi hazırlanıyordu. Nitekim az sonra cellâtlar çalışmaya başladı. Yıllardan beri Güney Anadolu'yu yakıp kavuran ufak, büyük bütün başlar gövdelerinden koparılıyor, çukurlara atılıyordu.

Kuyucu Murad Paşa Haleb'de çok kalmadı, oradan, yeniden kuzey-batıya doğru döndü. Ankara'nın şakisi Kalenderoğlu'nu ele geçirdi.

Birer birer bütün Celâlîler yakalanıyor, Murad Paşa'ya «Kuyucu» lâkabını kazandıran kuyulara dolduruluyordu.

Bir gün Paşa, Çorum taraflarında, otağın önünde bir iskemleye oturmuş, cellâtların çalışmasını seyrediyordu. Bir ara gözüne halk arasında bir atlı sipahi ile yanına katıp götürmekte olduğu küçük bir oğlan ilişti. Paşa birdenbire doğruldu, yanındakilere emretti:

— Şol sabîyi alıp getirin! dedi.

Çocuğu sipahinin atı arkasından indirip sadrâzamın karşısına getirdiler. Kuyucu Murad eğilip çocuğun yüzüne baktı:

— Sen nerdensin? Celâlî arasına neden düştün? diye sordu.

Çocuk dik ve aksi bir sesle:

— Sıvas'tanım, kıtlık sebebiyle babam beni alıp bunlara katıldı. Boğazımız tokluğuna yanlarında gezerdik! dedi.

— Ya baban ne idi, bunlar arasında ne yapardı?

— Şeştar (1) çalardı, onunla ekmek paramızı çıkarırdık.

«BRE HAY!...»

Kuyucu Murad Paşa için bir insanın Celâlîler'in yanında en mâsum bir vesile ile dahi bulunması suçtu. Çünkü onların âdetlerine alışmış olabilir, ileride yeniden devletin başına iş açabilirdi.

Murad Paşa'nın yüzünde birdenbire zehir gibi bir gülümseme belirdi. Şaşmış gibi:

— Bre hay, Celâlîler'i şevke getirirdi ha? dedi.

Sonra döndü, çocuğun boğdurulması için yanındakilere işaret etti.

Ağalardan biri çocuğu kolundan tutup çekti, az ileriye götürdü. Fakat cellâtlar bir araya gelmiş korku içinde bir çocuğa, bir de sadrâzama bakıyorlardı. Paşa'nın ağası yanlarına gelince:

— Bu masumu nice öldürelim? diye ağlamaya başladılar. Hepsi de ayak diriyor, bir tarafa kaçmaya çalışıyorlardı.

Kuyucu Murad Paşa, oturduğu yerden ne beklendiğini sorunca, ağa, cellâtların merhamet duyduklarını, bu işten kendilerini hoş görmelerini dilediklerini anlattı. Sadrâzam yerinden fırlayarak boğuk bir sesle:

— Yeniçerilerden biri öldürsün!. diye bağırdı.

Fakat yeniçeriler de buna yanaşmak istemediler. Çocuğa acıya acıya bakarak:

—Biz cellât mıyız? Cellâtlar bile bu sabîye merhamet ettiler, dediler ve yüz çevirdiler.

DEHŞET SAÇAN MANZARA

Paşa oturduğu yerden kendi iç oğlanlarına seslendi, fakat onlar da birer köşeye kaçtılar, çocuk ortada kaldı. Paşa, ellerini dizine dayamış, gözlerini açmış hiddetle soluyordu. Bir an keskin gözlerle az ileride şaşkın şaşkın duran çocuğa baktı, baktı; sonra birdenbire ayağa kalktı. Uzun boyu, herkesin hayret ve merakla açılan gözlerinin önünde dalgalandı. Sırtından kürkünü çıkardı, iskemlesinin üstüne attı ve hızla çocuğun yanına yürüdü.

Herkes, bütün paşa kulları, etrafta toplanan yeniçeriler ve halk bir anda dehşetle ürperdi. Çünkü paşa çocuğu almış, çukurlardan birine doğru sürüklüyordu.

Nitekim, bir çukur başına gelince, paşa çocuğu kuvvetle silkeledi, yere yıktı, sonra yavrunun başını şiddetle burdu, sıktı, bedbaht çocuğun kısa süren çırpınmasına dizini dayıyarak mâni olduktan sonra küçük cesedini kaldırıp çukura attı.

Herkes buz gibi kesilmiş, gözleri yuvalarından fırlamıştı. Etraf kan koktuğu, her saniye bir baş koparıldığı halde, bu sahne tüyler ürpertmişti.

ANASINDAN MIZRAKLA DOĞMADI YA...

Paşa ayağa kalkıp da ellerini silkeledikten sonra yine hızla gelip otağ önündeki iskemlesine oturdu, derin bir nefes aldı ve kendisine dehşetle bakan maiyetine döndü:

— Bilürsünüz, diye bağırdı. Kalenderoğlu da, Kara Seyid de anasından at ve mızrakla doğmadı. Hep böyle sabî idiler. Sonradan büyüyüp âlemi fesada verdiler, binlerce insanı öldürdüler, ortalığı kasıp kavurdular. Bu oğlan bunlarla gezip evvelâ bunların huyunu aldı. Büyüyünce bu fesadın lezzeti dimağından gitmez. Bin kere terbiye edilse ıslah olmaz. Sonunda bu da bir belâ olur. Fesadın kökünü kesmek, bu çeşitlerin hiç birine merhamet olunmamakla mümkündür!

Sonra ayağa fırladı, kürkünü sırtına attı, otağından içeri girdi.

---

1) Altı telli bir çeşit saz.

I. DÜNYA SAVAŞINDA BİR YEDEK SUBAYIN HÂTIRALARI

Yazan: Muhiddin Erev

BİRİNCİ Dünya Savaşı'nda, Türk evlâtları her cephede mübarek kanlarını akıtmaktan bir an bile çekinmediler. Sonu gelmeyen elim netice için mi? Buna tarih veya mesul olanlar cevap versin!...

Ben, İran, Kafkasya ve Irak cephelerinde bulunan ve Irak'ta İngilizler'e esir düşen bir yedek subayım. Bu savaşa ve esarete ait acı hâtıraları tesbit etmeye çalıştım.

1914 yılı... kısa hizmetli gençler, Harbiye Mektebi'nde toplanmış, ihtiyat zabiti olarak yetiştiriliyor, hemen her gün kafileler halinde, Şişli caddesinden Zincirlikuyu'ya veya Hürriyet-i Ebediye tepesine gidiliyor.

Ceket, pantolon giyenler yanında, şalvarlı, cübbeli birçok medrese çömezleri... Bu acayip Babil Kulesi sakinlerinin, birlikte yürüyüşlerini veya talim yapmalarını, göz önüne getirmek, işin komikliğini size anlatır. Ara sıra, mektebin geniş talim meydanında da münferit talim yapıyoruz.

«Ey lâpa, ey taam-ı nefis, payidar ol daima» marşı hafif hafif mırıldanılmakta...

Mektebin meşhur havuzu başında, Falih Rıfkı ve Köprülü Fuad Beyler uzun ve herhalde mühim mevzular üzerinde münakaşalar ediyorlar. Nazarî bir takım dersler matlup neticeyi veremiyor. Çünkü, doğru dürüst yazamayan ve okuyamayan namzetler mevcut. Nihayet bir gün, yazılı bir yoklama yapılıyor. Mevzu şu:

«Vatan hakkındaki ihtisasatınız?»

Birçokları:

«Vatan bizim canımız, feda olsun kanımız».

Veya:

«Annem beni yetiştirdi, bu illere yolladı» gibi marşlardan bazı mısralar yazıp imzalarını attılar. Akabinde de namzetlikten atılarak alaya gittiler.

Bir müddet sonra namzetlerin süvari, topçu, istihkâm, nakliye, muhabere sınıflarına tefriki başladı. Kumandan Rabe bir kısmımızı topçuya ayırdı. Bu kafile, uzun ve üzücü bir merasimden sonra, Maltepe'ye gönderildi. Oradan da İçerenköy'deki topçu alayına iltihak etti.

Kayışdağı ve civarında sık sık manevralar yapılıyor, Bostancı ve Suadiye sahillerinde, villâların bahçelerinde toplarımız için siperler kazıyoruz. Villa sahipleri, bu siperlerini birer hâtıra olarak daima muhafaza edeceklerini söylemek suretiyle, nezaket gösteriyorlar. O güzelim, nadide bahçeler, delik deşik oldu. Niçin? Biz de bilmiyoruz ve soramıyoruz da...

«BİZLERE TURAN YOLCUSU DERLER»

Alayın oturduğu çiftlik hayli mühim bir yer: Vaktiyle piyasaya taklit Bordo şara-

I. Dünya Savaşı sıralarında bir Türk birliği.

bı çıkarıyormuş. Bu etiketleri taşıyan binlerce boş şarap şişesi... Binanın mahzenlerini askerler sık sık ziyaret ediyorlar, ve çakır keyif olarak da ayrılıyorlar. Büyük kapalı fıçıları açmak işi çok basit hale getirildi: Mavzerle delmek... Bu yüzden beton zeminli mahzenlerde boşalan fıçılar, dize kadar yükselen bir şarap gölünde yüzüp duruyor.

Çiftliğe geldikten bir gün sonra, civardaki harap bir binanın içinde kırılmış adese parçaları ve çamura bulanmış kocaman ciltler halinde yırtık logaritma cetvelleri gördüm. Köylüler merakımı giderdi. Bu bina daha doğrusu köşe çiftlik sahiplerinden bir İngiliz'in rasathanesiymiş.

Alaydaki namzet arkadaşlar, toplar üzerinde bir hayli yetişmişlerdi. Ara sıra alay kumandanımız atış talimatnamesi üzerinde de nazarî dersler veriyordu. Nihayet bir gün yakında cepheye gönderileceğimizi tebşir ettiler. Bir hafta sonra diğer kıtalardan da ayrılan topçu ve süvari zabit namzetleriyle birlikte, İstanbul merkez kumandanlığına sevk edildik. İki gün sonra da Musul'da bulunan kuvve-i seferiye'ye iltihak emrini aldık.

On topçu, on süvari ve bir de zabit namzedi, sabah erkenden Haydarpaşa istasyonunda toplandık. Kafileyi uğurlamak için gelen ana ve babalar arasında sık sık göz yaşlarını silenler görülüyor. Bunlar arasında iki baba istisna teşkil ediyor: Şair Mehmed Emin Bey ve Şeyhulislâm Musa Kâzım Efendi.

Bu iki baba, oğullarının belki de Turan yolcusu olduklarını düşünerek iftihar duyuyor ve bunun için metanet gösterip göz yaşı dökmüyorlar. Pozantı'ya kadar süren tren yolculuğumuzda neler konuşmuyor, neler düşünmüyoruz. Kafile kumandanımız, kuvve-i seferiye karargâhına mensup Halis Bey, bize bir baba, bir ağabey muamelesi ediyor.

Pozantı'ya gelince, bütün Toroslar'ı karla örtülü bulduk. Artık tren seyahati bitti. Yarın meşhur Gülek boğazını geçerek yolumuza devam edeceğiz. Bir arkadaş masanın üzerine çıkmış, ahır bozması bir han salonunda nutuk çekiyor:

— Arkadaşlar... İskender-i Kebîrler, Yavuz Selimler, bu boğazdan geçerek zafere ulaştılar. Bizlere Turan yolcusu derler. Bahtımız açık olsun!...

Sabahleyin soğuktan titriyoruz. Arkadaşlardan çoğu mataralarını pekmezle dolduruyorlar ve şimdiden bol bol içiyorlar, herkes üşümekten korkuyor. Bitmek tükenmek bilmeyen yokuşları yaya olarak tırmanan bu gençler yorgunluktan ve pekmezin verdiği hararetten baygınlık geçiriyorlar.

Geceyi Toroslar'daki bir handa geçirdikten sonra, ertesi gün Tarsus'a varıyoruz. İstanbul'dan ayrılışımdan beri doğru

dürüst bir yemek yüzü görmediğimiz için ahçı dükkânlarına hücum ediyoruz ve keselerimizin müsaadesi nisbetinde karınlarımızı doyuruyor, nefis baklavalardan da yol için birer miktar alıyoruz.

TÜRKÎ NE ZÂNÎ

Musul'a kadar önümüzde çetin bir yolculuk var... Her günkü uzun yürüyüşlerden artık çok yorgunuz. Fakat gün geçtikçe de, ham vücutlarımız gelişiyor, iştahımız artıyor. Köylerde ne bulursak alıyoruz. Bu arada yeni yeni diller de öğrenmeye başladık:

— Hacı, yumurta var mı?

— Mâbâref Türkî.

— Tavuk var mı?

— Türkî ne zânî.

— Kurban!... Vallah billâh tünne!

Allahım bu ne hal? Bu vatandaşlar niçin Türkçe bilmiyorlar? Bu acıklı vaziyetin mesulü kim?.

Yollar, yollar bitmek tükenmeyen yollar... Gündüzleri şakırdayan kılıçlarımızla çölleri aşarken rastladığımız yolcular, bizi selâmlıyor ve soruyorlar:

— Siz zabit değil misiniz?. Niçin yaya gidiyorsunuz?. Yazık değil mi?

— Hayır, biz zabit değil, zabit namzediyiz... Elbiselerimize aldanmayınız.. Yaya gideriz, ne çıkar? Mefkûremiz uğruna her zahmete katlanacağız...

Musul'dayız. Topçu namzetler, kuvve-i seferiyenin dağ topçu taburuna, süvariler de fıkra karargâhına ve süvari bölüğüne verildiler. Mini mini Schneider toplarla her gün talime çıkıyoruz. Askerlerin ekserisi Trakyalı...

— Abe kızanım, namlı esterinin sırtı yara!

— Abe susak ağızlı! Yara ise, baytarın, nalbantın işi ne? diye tatlı tatlı konuşuyor veya çekişiyorlar. Kuvve-i seferiyye Musul'da bulunduğu müddetçe noksanlarını ikmal ile meşgul oluyor. Bu arada büyük meydanda resmigeçitler yapılıyor, camilerde mevlûtlar okunuyor ve yakın zaferimiz için dualar ediliyor.

Kuvve-i seferiyye Erbil ve Revandiz üzerinden, İran'a girmek maksadıyle Musul'dan hareket etti. Erbil'de pek coşkun tezahüratla karşılandık. Orada kaldığımız birkaç gün içinde, zabitan şerefine birçok ziyafetler verildi. Kasaba halkı ile Erbil adı hakkında konuştuk. Ekseriya şöyle söylüyorlar:

— Adı üstünde... Kasabamızı da bizleri de «er» biliniz!. Hakikaten, misafirperver insanlar...

Kumandanlık, bütün zabitler ve namzetlerin Erbil'den birer hançer tedarik etmelerini ve manevra kayışlarına takmalarını emretti. Müthiş bir faaliyet var. Erbil'de taban adlı çok iyi bir çelikten

Sina çölünde ulaştırma develerle yapılırdı.

hançer yapıyorlar. Hepimiz birer tane edindik. Niçin olduğunu henüz bilmiyoruz.

Bir iki gün sonra kaza merkezi olan Revandiz'e vardık. Burada epeyce kaldık. İran hududuna kadar olan yollarda kuvve-i seferiyenin yürüyüşü için keşif yapılıyor.

Geceleri, hayli sıkıntılı dakikalar geçiriyoruz. Zira, İstanbul'un tertemiz «deve» markalı gazyağları buralarda yok. «Neft» dedikleri bir mayi kullanıyorlar... O da koyu, berbat kokulu bir şey. Arkadaşlardan biri, bir gece, sönmek üzere olan lâmbamızı kapıp dışarı çıktı ve biraz sonra da, mükemmel yanar halde lambayı geri getirdi. Hayret içinde kaldık ve biraz sonra da sebebini anladık: Mesanesinde toplanmış 37 santigrat derecesindeki kimyevî mayii, tabiî hunisiyle lambanın içine boşaltınca bu harika zuhur etmiş... Hayli gülüştük ve başkalarının taklit etmemesi için çok ketum davrandık...

Kolbaşı sabahleyin erkenden yola çıktı. «Revandiz»'den hareket ediyoruz. Harbiye'de iken, seferiye derslerinde yürüyüşlerdeki muhtelif kıtaların kol uzunluklarını epeyce öğrenmiştik. Fakat o kaideler ve adetler, galiba bunlar içinmiş.

Beş saatte alınabilecek konak yerine biz, o akşam ancak gece yarısına doğru varabildik. Zira yollar bozuk ve dar. Fırkanın tekmil kuvvetiyle yürüyüşüne müsait değil. Mamafih müteakıp günler, iş biraz intizama girer gibi oldu. Ya yollar düzelmeye yüz tuttu, yahut biz alıştık.

İRAN'DA İLK GÜNLER

İran hududuna yakın yerlerde, yol boyuna biriken halk, topların namlularındaki tuğraları öpmekte birbiriyle âdeta yarış ediyor... Ara sıra makineli tüfeklere de iltifat var...

Nihayet İran'a girdik, dağlık ve sarp araziden de kurtulduk. Mevsim ilkbahar olduğundan her taraf zümrüt gibi yemyeşil. Kuşlar cıvıl cıvıl ötüşüyorlar. Kuvve-i seferiye şimale doğru yoluna devam ediyor. Uğradığımız kasabalarda bazen bir gün kalarak dinleniyoruz. Halk, hem Farisî, hem de güzel Türkçe konuşuyor. Fakat bazı kelimeler ters mânada... Meselâ alışveriş ederken birisine iltifat olsun diye:

— Yamansın be kardeş!

Dedik mi derhal itiraz başlıyor.

— Yaman deme!. Yahşi de!.

Oldukça büyük bir yer olan Urmiye'ye vardık. Karargâh şehirde kalıyor, bizler de şehre bir saat mesafedeki çadırlı ordu-

Lübnan dağlarında, harekâtı yöneten bir Türk kurmay heyeti.

Savaşta yaralanmış bir Türk esiri, çölde deveyle hastaneye nakledilirken

gâhtayız. Ara sıra arpa ve saman almak üzere şehre gidebilecekmişiz.

Bu sebeple topçu olduğuma seviniyor ve katırların sağlık ve afiyetine dua ediyorum. Bir gün tabur kumandanı, arpa ve saman işi için hayvan ve neferleri hazırlatmamı ve Urmiye'ye gitmemi emretti. Tavla çavuşunu çağırtarak lüzumlu hazırlığın yapılmasını ve benim binek hayvanıma da eyer vurulmasını söyledim. Bir müddet sonra kafile hazırdı, fakat binek hayvanım tavlada bağlı duruyordu. Tavla çavuşundan sebebini sorunca, Firuzağalı yüzbaşımın yaya gitmekliğim hususunda, kendisine emir verdiğini öğrendim. Binek hayvanı için bu sefer yüzbaşıya baş vurdumsa da, hayvanların istirahate ihtiyaçları olduğu ve bir, iki saatlik bir yere pekâlâ yaya gidebileceğim yolunda cevap alınca dayanamadım:

— Fakat yüzbaşım, neferlere karşı ayıp! Onlar hayvanlara binecekler, ben yürüyerek gideceğim, bu olur mu?.

— Olur, niçin olmasın?.

— Pekâlâ!.

Diyerek savuştum ve tabur kumandanına dert yandım. Kendisi:

— Şikâyetin varsa, 24 saat sonra gel! Hem, sen nasıl ve ne biçim askersin?... Diyerek beni üstelik bir de azarlamasın mı?.

Buna da eyvallahı bastırdım ve kafile ile yola düzüldüm. Neferler üstlerine boş çuvallar atılmış semerli hayvanlara yerleştiler, daha yola çıkarken keyifli keyifli türkü söylemeye başladılar bile...

İçlerinden birisi seslendi:

— A be efendi, istersen gel, benim hayvana bin!...

— İstemez, dedim ve Urmiye'deki vazifemi ikmalden sonra, toz toprak içinde ordugâha döndüm.

Maruz kaldığım muamele hakkında, geceleyin namzet arkadaşlarla dertleştik. Ağabey tavrı takınan takım zabitleri, bize sabır tavsiye ediyorlar. O halde sabredelim. Mefkûre uğruna hepsine eyvallah edelim.

İLK ATEŞ TEATİSİ

Selmas ve Dilman taraflarında, Ruslar'ın bulunduğu haberi geldi ve fırka harekete geçti. Selmas'ın cenubunda temas başladı. Benim ilk muharebem!

İstanbul'da iken şüphesiz ki manevralarda bulunmuştum. Kabalaklarımıza, bazen de kollarımıza kırmızı veya mavi işaretler takarak, batarya ile münasip bir yerde mevzi alır, saatlerce beklerdik. Nihayet, manevra sonunda kalabalık bir zabitan grubu huzurunda kritik yapılırdı.

Bir Türk birliği, günlük talime çıkmadan önce hazırlanıyor.

Yüksek rütbeli zabitlerden şu gibi cümleler işittiğimiz olurdu:

— Eğer bu escadron şu plato'yu vaktiyle tutmuş olsaydı, bu malentendu'ye mahal kalmazdı!...

İşte bu tip kritikleri kaval dinler gibi dinler ve sonra kös kös ordugâha dönerdik. Bakalım hakikî muharebe nasıl şey?.

Piyadeler ilerde avcıya yayılmış, yatıp kalkıyorlar, sıçrayarak ilerliyorlar. Ortalığı makineli tüfek ateşinin takırtıları sardı. Henüz topçu faaliyeti yok. Kurşunlar havada vızıldıyor.

Bu yalnız benim değil, tabur ve batarya kumandanları hariç, bütün topçu zabitanının ilk muharebesi... Askerlerimizin içinde Balkan Harbi'ne iştirak edenler pek çok... Yanımda bulunan Mehmed Çavuş'un, her halde bana cesaret aşılamak için olacak:

— A be efendi, sarardın be... hepten de çocuk değilsin ya!.. Bu vızıldayan meret kurşunlardan sen korkma!. demesine kalmadı, ilerde atı üzerinde giden Eyüplü Halid Bey'in feryadını duyduk:

— Ah, yandım!...

Müthiş bir heyecan duydum. Kalbim sanki, göğsümden fırlayacak gibi çarpıyordu. Biraz da — açık söylemeli — korkudan titriyordum. Durduğum yerde çivilenmiş gibiydim. Tabiî ki, bu böyle devam edemezdi. Kendimi biraz toparladım ve vurulan zabitin yanına seğirttim. Bir kurşun göğsünü delmiş, geçmişti. Fanilası kandan kıpkırmızı... O sırada bana tekrar bir şeyler olmaya başladı. Gözlerim etrafı dumanlı, bir tuhaf görüyordu, galiba bayılıyordum. Yaralılarla meşgul olan sıhhiye çavuşu, bana biraz amonyak koklattı, kendime gelir gibi oldum.

«NASIL? BÂBIÂLÎ BASKININA GİDER MİSİNİZ?»

Utancımdan yerin dibine geçmek istiyordum. Tevil yollu bir şeyler söylemek ihtiyacını hissettim:

— Kan görmek dokundu bana, yoksa... Sözleri gırtlağıma takılı kaldı. Bunun üzerine mülâzım-ı evvel Cevdet Bey, yarı şaka, yarı ciddî şunları söyledi:

— Nasıl? Bâbıâlî baskınına gider misiniz? Balkan Harbi'ni sizlerin yüzünden göze aldık.. Neler, ne kara günler geçirdik. İşte şimdi, harbin ne olduğunu gözlerinizle görünüz!...

Bu tok sözlü zabite cevap verecek cesareti kendimde doğrusu bulamadım.

Evet Balkan Harbi arifesinde, Bâbıâlî

nümayişine ben de katılmıştım. Akagündüz'ün, ak sakallı Gazi Muhtar Paşa ile çene yarıştığını hatırlamıyor değilim...

Selmas'ın cenubundaki tepeleri kâmilen tuttuk ve mevzilerimize yerleştik. Düşman ovada kaldı. Kumanda üzerine topçu ateşine başladık. Şarapnellerin paralama dumanlarını ve misketlerin kaldırdığı tozu görüyorum.

Ruslar bir müddet sonra mermilerimizin erişemeyeceği kadar uzaklara, Selmas'ın arkasına, Dilman'a doğru çekilmeye başladı. Ancak amonyak sayesinde kendine gelebilen ben de dahil, hepimiz acemi namzetliğimizi unutmuş, koltuklar kabarık, toplar arasında kahramanlar gibi dolaşıp duruyoruz.

Hiç bir mukavemete uğramadan Selmas'ı geçtik ve Dilman'a girdik. Dilman'ın şimal kısmında, ovada fırka kumandanı ve erkân-ı harbiyesi, karşımızda çok hakim sırtları işgalinde bulunduran düşmanın vaziyetini tetkik ederken, biz de toplarımız için siper yerleri seçtik, kazma ve küreklere sarıldık.

Düşmanın tuttuğu sırtların arkası Hoy kasabası. Ruslar'ın takviye aldığı haberi kulaktan kulağa dolaşıyor, fakat görünürde dikkatimizi çeken bir fevkalâdelik yok.

Bir akşam karanlık basar basmaz, ileri hareket emri geldi. Ovada düşmanın bize hakim olduğu mevzilerimize yerleşmeye başladık. Sabah henüz gün ağarırken, düşman topçusu müthiş bir ateş açtı, karşılıklı ateş devam ederken, bir müddet sonra, daha akşamdan ileriye hareket emri almış olan piyademizin sırtlara tırmandıklarını gördük. Top ve tüfek sesleriyle ortalık bir ana baba günü. Mehmetçikler durmadan ilerliyor. Ancak şu var ki, biz, ovadaki mevzilerimizden sırtların eteklerini dövebilirken, onlar daha uzun menzilli toplarıyle gerilerimizi bile tehdit edebiliyor, arada sırada bize de birkaç mermi sallıyorlar.

Kısa menzilli Schneiderler'imize metelik verdikleri yok. Bu vaziyette piyademizi himaye edememekten mütevellit üzüntümüz ve ıstırabımız çok büyük. Haydi mevzi değiştirelim ve ilerleyelim de bir şey yapılabilsin. Bunun için de emir lâzım. Hulâsa karma karışık bir haldeyiz.

Sıhhıye Bölüğüne mensup erler, bir istirahat anında yemek yerken.

Düşman mevzilerine tırmanan piyademiz, acaba siperleri işgal ediyor ve düşmanı püskürtmeye muvaffak oluyor da mı, giden bir daha görünmüyor? Ara sıra yanımızdan geçen piyade zabitlerinden her ne kadar parlak cevaplar almıyorsak da, gene ümitliyiz.

Çok geçmeden top yükleterek hareket emri geldi. Keşke hepimiz yok olsaydık da bu olmasaydı. Zira, kumandanlığın emri ileriye değil, geriye yani ricat...

İki üç gün evvel bulunduğumuz mevzilerimize sabaha karşı varabildik. Akşama doğru da fırka bu defa, tanımadığımız bir yoldan yürüyüşe başladı.

Gelen ezici emir şu idi: Fırka en müsait yolu seçerek, kuvvetli düşmanın takibinden kurtulacak ve Kafkas orduları kısm-ı küllisine iltihak edecek...

Ricat bir aydan fazla devam etti. Geçtiğimiz toprak insan inlerinden ibaret. Köyler bomboş... İaşe müşkülâtı baş göstermeye başladı. Askerler, yere gömülü buğday çukurlarını keşfetmekte pek becerikli... Ele geçirdikleri buğdayları saçlar üzerinde kavuruyor ve yiyorlar, ara sıra bizlere de ihsanda bulunuyorlar. Yol üzerinde ve civarında rastlanan koyunlardan da istifade ediliyor. Çok zaman tuz bile yok.

Yürüyüşte topçu kıtası geride kaldı, zira hayvanların sırtları yara içinde. Akşamları konak yerlerine vardığımız zaman zavallılar mümkün mertebe tedavi görüyorlar. Sırtlarındaki ezici yüklerinden bir an için kurtulan katırcıklar, sürmeli, badem gözlerini melûl melûl öylesine süzüyorlar ki, acımamak kabil mi?

Gerilerden gelen erzak ve cephane kollarında, ihtiyatlı davranan zabitlere de rastlıyor ve kulak misafiri oluyoruz:

— Ali bey, akşama ne yemek var?

— Bizde dün geceden kalma puf böreği var, ya sizde?

— Benim ahçı mükemmel bir kadın göbeği yaptı!

— O halde akşama çilingir sofrasında beraberiz!

Allah nasip eder de, konak yerinde kazan kaynarsa, bizlerde belki tuzsuz bir bulgur pilâvı ile kendimize bir ziyafet çekeriz.

Yol diye bir şey yok. Çok defa vadileri dolduran, kalın buz tabakaları haline gelmiş karlar üzerinden geçiyoruz. Uzaklarda gene karlı dağların üzerinde bize muvazi olarak, karınca kafileleri halinde düşman yürüyüş kolları görünüyor. Bakalım gene nerelerde karşılaşacağız?

Revandiz'den sonra bize katılan, Seyid Abdülkadir'in oğlu bir tahtırevana binmiş olarak adamlarının omuzları üzerinde seyahat ediyor, zira rahatsızmış da hayvana binemiyormuş! Tanrı acil şifalar ihsan buyursun!

Yürümüyor, sanki sürükleniyoruz... Sırtlarındaki yaralar yüzünden katırlar, artık cephane taşımayacak hale geldiler. Bu sebeple her nefer bir top mermisi yüklenmek mecburiyetinde. Zavallı Mehmetçikler de zaten bitkin, onları kim götürsün? Bilhassa yokuşlarda — şiddetle yasak olmasına rağmen — katırların kuyruklarına yapışıp duruyorlar, zabitler de bunu görmemezlikten geliyor...

ÖLEN KATIRLARIN TIRNAĞI

Yol kenarlarında sık sık asker cesetlerine rastlıyor ve perişan oluyoruz. Bu dağ başlarında kalıp ölenlere Allah birer mezarı bile çok görüyor.

Efradın kunduraları param parça, hepsinin nasırlı tabanları meydanda. Bazen yollarda ölmüş bulunan bir mirî hayvanın üzerine hücum başlıyor ve derisi yüzülerek çarıklık temin ediliyor.

Derisi yüzülen beygirlerin veya katırların bu arada tırnak numarasını taşıyan ayağı da bileğinden kesiliyor ve baytara getiriliyor.

Bu merasim zaruridir, zira «mürd» raporu için tırnak numarasına ihtiyaç vardır. Yollarda kalan, ölen akıbetinden haber alınamayan Mehmetçikler için ise hiç bir muamele ve merasime lüzum yoktur. Bölük eminleri sadece künyelerine bir kayıt düşer: «Fevt» veya «Gaib»..

Firuzağalı yüzbaşı ekseriya yaya gidiyor. Biz de öyle yapıyoruz. Hayvanlarımız yedekte, sürükleniyoruz. Yüzbaşının merhamet ve şefkati mevzuunda bir defasında şöyle bir konuşma geçti:

— Mehmed Çavuş! Şu bizim yüzbaşı ne merhametli adam!.

— A be, ne demek istersin be efendi?

— Canım baksana... Hayvanına hemen hemen hiç binmiyor.

— Onun sebebi var da ondan...

— Ne gibi?

— Sen mürekkep yalamış efendisin... Kendin bul!...

— ?.....

— Yazık sana, bilemedin... Hayvan beylik değildir. Zatî binek!

— ?.....

— Urfa'dan geçerken 40 sarı altına satın aldı. «Mal canın yongasıdır» lâfını boşuna söylememişler...

Gelecek Sayımızda :
«RUSLAR DEĞİL, YERLİ GÂVURLAR!...»

Atatürk Müzesi

Röportaj: Erdoğan Sevgin
Fotoğraflar: Tamer Güvenç

1942 yılında belediye tarafından Tahsin Uzel'den satın alınan ve 1943 yılında müze olarak kapılarını halka açan «Atatürk ve İnkılâp» Müzesi 3 katlı bir bina. Bodrum ve çatı katı hariç, katlar kronolojik bir sıra dahilinde düzenlenmiş. Her katta, Atatürk'ün şahsî eşyalarının yanı sıra, çeşit çeşit resimler, belgeler bulunmakta...

Birinci kat, bir salon ve bu salona açılan iki odacıktan ibaret. Odalardan biri merasim, diğeri ise Millî Mücadele odası... Holün en önemli eşyası bir pano. Atatürk'ün 1-7-1927 günü Dolmabahçe Sarayı'nda okuduğu nutuk, eski yazıyla bu panoya yazılmış.

MERASİM ODASI

Bilhassa 10 Kasım günü, tıklım tıklım dolan «Merasim Odası»nda ilk dikkati çeken şey, Ata'nın, bayraklar içindeki bir büstü ile, bu büstün iki yanındaki iki büyük pano. Bu iki pano, Atatürk'ü doğumundan ölümüne kadar, en ince detayına kadar bize tanıtıyor..

Atatürk ve ailesine ait çeşitli devirlerde çekilmiş resimlerin, duvarını süslediği bu küçük odada, iki vitrin var. Bu vitrinlerde, Ata'nın eserleri de yer almış. Vitrinin üzerine eğiliyoruz. Kitapların üzerindeki başlıkları okuyoruz: «Nutuk, Bölüğün Muharebe Talimi, Tabiye Tatbikat Seyahati, Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal, Cumalı Ordugâhı...» İkinci vitrinde ise, Atatürk'ün eski ve yeni yazı ile yazılmış nüfus tezkeresi ile bir el resmi durmakta. Bize müzeyi gezdiren Mürşide Evyapan hanımdan bu el resminin kimin tarafından çizilmiş olduğunu sorduğumuz zaman «Afet İnan» cevabını aldık. Afet Hanım, Ata'nın elini bir kâğıdın üzerine oturtmuş ve kenarlarını çizerek, bu zarif elin tam bir şeklini meydana çıkarmış.

MİLLÎ MÜCADELE ODASI

Kağnı, bilindiği gibi, Millî Mücadele'nin bir sembolü olmuştur. İşte bunun için «Millî Mücadele Odası»nın orta yerine bir kağnı arabası yerleştirilmiş. Üzerinde, İngilizler'den ele geçirilen çeşitli tüfeklerin, el bombalarının bulunduğu bu kağnı sayesinde, insan ilk bakışta bu odanın hangi tarihleri yansıttığını anlayıveriyor.

Bu küçük odanın sağına soluna yerleştirilmiş, irili ufaklı vitrinlerin içinde, Ata'nın Millî Mücadele'de kullandığı çeşitli eşyaları durmakta. Bir vitrinin içinde, muharebe meydanlarında giydiği siyah çizmesi... Bir başka vitrinde, kahverengi asker potini, 1919 yılında, ordudan ayrıldıktan sonra ilk defa giydiği puanlı, gri

renkli sivil elbise, kalpağı Anıt - Kabir'de olan müşir üniforması, dolak altına sardığı yan bandı, dizlerinin üzerine örttüğü lutr örtü..

Eğer, Atatürk'ün birçok resimlerini dikkatli bir gözle incelemişseniz, bu salonda bulunan eşyalar, elbiseler ve ayakkabılar sizlere hiç yabancı gelmiyecek.. Çünkü bunların hemen hepsi bu resimlerde görülüyor. Odanın duvarları ise, Millî Mücadele'ye ait krokilerle süslenmiş. Duvarların birinde Çallı İbrahim'in bir tablosu var: Trikopis'in kılıcını Ata'ya teslim edişi...

Birinci katta göreceğimizi görmüştük. Tahta merdivenlerden ikinci kata çıktığımız zaman, kendimizi bir salonda bulduk. Bu salon iki küçük, bir büyük odaya açılıyor. Önce sağdaki odaya girdik.

Göğsünde Gazi Mustafa Kemal'in ilk harfleri olan G.M.K. markalı, kar gibi beyaz iç çamaşırları, mavi, beyaz gömlekleri, süveterler, çoraplar, papyon kravatlar, Atatürk'ün giyimine ne kadar düşkün olduğunu ilk bakışta insanın gözleri önüne seriyor. Hele Atatürk'ün son zamanlarında giydiği, biri Paris, diğeri Berlin damgalı iki lâcivert elbise, kelimenin tam manâsı ile bir zevk nümunesi.

Bu odada bir elbise daha var ki, bunun tarihî değeri çok büyük. Bir vitrin içinde duran bu elbiseyi Mustafa Kemal, Sıvas kongresinde giymiş. İstanbul'un meşhur terzilerinden Botter tarafından dikilen ceket siyah renkli.

Giyim eşyalarını saklayan vitrinlerden başka, kartı, not defteri, Nunuk'un müsveddeleri ve Harf İnkılâbı denemelerine ait vesikaların da bulunduğu bu odanın duvarındaki bir masa örtüsü de tarihî yönden çok kıymetli. 6 Temmuz 1935 yılında Ata, Lütfi Aksoy'u bu masa örtüsü üzerinde imtihan etmiş.

Atatürk'ün giyim zevkine bir kere daha hayran olarak bu odadan çıkıp, duvarlarını «Nutuk»tan sayfaların süslediği ikinci odaya girdik. Bu odada bulunan, Ata'nın seyahat ve manevralarda giydiği bize hiç de yabancı gelmeyen pantolunu, kolonyal şapkasını, smokinini ve 1927 yılı ekim ayının 15 - 20'nci günleri arasında Büyük Millet Meclisi'nde «Büyük Nutku»nu okurken giydiği redingotu seyrettikten sonra, bu katın son odasına, caddeye bakan büyük salona girdik.

Bu evde oturduğu devirlerde, arkadaşlarını kabul ettiği, memleket meselelerini görüştüğü, vatanın kurtuluş planlarını hazırladığı bu oda, kırmızı rengin hâkim olduğu koltuklarla süslenmiş. Duvarlarında ise, Ata'nın son devirlerine ait boy boy resimleri var.

Müzenin bir salonunda, İstiklâl mücadelemizin sembolü olan kağnı vardır.

Halaskârgazi Caddesi'ndeki Atatürk Müzesi'nin dışarıdan bir görünüşü.

Bu salonda da Atatürk'e ait çeşitli eşyalar var. Beyaz geceliği, bornozları, deniz havlusu, bugünün tokyalarını andıran deniz ayakkabısı gibi.

Odanın bir köşesinde duran cevizden yapılmış ve her tarafına ay - yıldız işlenmiş, Roosevelt'in Ata'ya hediyesi olan bir müzik dolabı, bu odanın en ilgi çekici eşyası.. Kenarlarında hoparlörleri olan ve hem plâğa ses alan ve hem de bu sesi dinleten pikabı bulunan bu müzik dolabı, bugünün gençlerine ilkel gelebilir. Fakat o zamanlar kollu ve megafonlu gramofonların bile ancak varlıklı evlerde bulunduğu düşünülecek olursa, bu müzik dolabının o zaman için ne kadar kıymetli olduğu hemen anlaşılır.

Müzik dolabının yanıbaşındaki bir vitrin ise, Ata'dan, canlı izler taşımakta. Bir plâk, kalpak, masa saati, sigara kutusu, kâğıt keseceği ve dolmakalem gibi eşyaların yanında, Ata'nın takma dişleri ve altın sarısı saçları mahfaza içinde duruyor.

3. KAT

Atatürk ve İnkılâp Müzesi'nin 3. katı, Ata'nın inkılâplarına ayrılmış.

İnkılâp odası, holün sağ tarafına düşüyor. Burada da çeşitli panolar var. Kırmızı üzerine ay - yıldızlı Teşkilât-ı Esasiye Kanunu bu panoların arasında, en göz alacak yerde duruyor. Duvarlara, Atatürk'ün boy boy resimleri asılmış. İstanbul'da, yurdun birçok yerlerinde, mecliste ve yurdumuzu ziyaret eden bütün hükümdarlarla çekilmiş olan bu resimler Ata'yı muhtelif kıyafetlerle, ekserisi bu müzede bulunan kıyafetlerle gözlerimizin önüne seriyor.

İnkılâplar odasının bir özelliği de, Ata hakkında muhtelif dillerde yazılmış sayısız kitapların bulunuşu... Bu kitaplar, okumak isteyen ziyaretçilere veriliyor. Ziyaretçiler, 3. katın holündeki bir masada, müze ilgililerinin nezareti altında bu kitapları her an okuyabiliyorlar.

ÖLÜM ODASI

Müzenin son odası ise, Ata'nın ölümüne ait resim ve belgelerle dolu. İnsan, bu odada bir tuhaf oluyor. Ata'nın ölümüne ve Anıt - Kabir'e nakline ait, renkli ve siyah beyaz fotoğraflar, o acı günü insana tekrar yaşatıyor. Vitrinlerin içinde duran albümler, cenazeye katılan yabancı devletlerin temsilcilerini bir sıra dahilinde anlatıyor. Bir başka köşede ise, Ata'yı kaybettiğimiz günün gazetelerinin koleksiyonu var.

Bir Malta Hâtırası

TEKÂMÜL

Yazan: Celâl Nuri İleri

Cihan Harbi sonuna gelince, İngilizler, Türkiye'den birçok ileri gelenleri ve hatta avamı, politikalarına muzır addederek Malta adasına göndermişlerdi.

Bunların içinde vükelâ, âyan, mebuslar olduğu gibi, gelişigüzel sürülmüş köylülere de tesadüf ediliyordu.

Günün birinde bir nakliye vapuru, Hacı isminde bir köylüyü getirdi. Bu zatın kısaca tarifi: Kırk beş yaşında, son derece vahşî, üstü başı berbat, sakalı bıyığına, saçına karışmış. Taharetten haberi yok. Şu kadar ki memleketine, şehrine göre son derecede zengin. Adı Hacı, ama kendisi hacı değil.

Hacımız, Malta'yı yadırgadı. Kendisinden kaba, pejmürde, pis kimseye tesadüf etmedi. Bittabî, büyüklerin cemaatine giremiyordu. Küçükler de kendisiyle bir miktar alay etmekte kusur etmiyorlardı.

Hacı, buraya düşmeden evvel, İstanbul'u bile görmemişti. Ancak sürülmek için İstanbul'dan geçirilmiş. Orasını bile ziyaret edememiş.

Hacı'nın suratı bile kaba. Dudaklarına, diline, tükürüğüne, gözlerine bile bir intizam verememiş. Bununla beraber Hacı, zengin.

— Hacı! Servetin anadan mı, babandan mı?

— Ne anamdan, ne babamdan. Kendim kazandım.

Fakat iyice dikkat ettim ki, Hacı, kırk beş seneden beri incelmek fırsatına nail olmadığından dolayı çok sıkılıyor. Söylemiyor ama, belli. Hacı, insan görmemiş.

Bu kadar para kazanabilmek için, Hacı'nın bir meziyeti olmalı. Malta'daki Polveriyoto kalesinin dört duvarı arasında, bu meziyeti göstermek güç.

Hacı, kale içinde para kazanamaz. Kabiliyetler ise durmaz. Mutlaka kendini gösterir. Bakınız, Hacı'nın istidadı kendini nasıl gösterdi.

— Beyim.

— Buyur, Hacı!

— Ben, biraz okumak, yazmak, senet yazabilmek istiyorum. Ayda bir lira versem...

— Bir liraya hacet yok. Buyur. Şuna kâğıt, şuna kalem derler. Elif, be... Elif, be... Hacı'ya ilk günler pek güç geldi. Yüz okkalık bir yükü üç saat mesafeye götürmeyi kendisine emretseydik, belki daha memnun olurdu.

Düşününüz! Kırk beş senelik kara cahil, şimdi okumaya alışıyor! Bununla beraber Hacı sebat etti. Pek güçlükle elif-bayı öğrendi.

Hem fena öğrenmedi. Şekiller hafızasına nakşedildi. Okumak ve yazmakla beraber, Hacı, sair hususlarda ilerliyor. Meselâ söz söylemesinde de fark var. Kö-

yüne mahsus kaba telâffuz, git gide zail oluyor.

Hacı, bizim telâffuzlarımıza dikkatle, boğazındaki ve ağzındaki kabalığı gidermekte.

Hacı, sakalını tıraş ettirdi ve tırnaklarını kestirdi.

Hacı, günde birkaç defa yıkanıyor.

Hacı, bıyığını tıraş ettirdi.

Hacı, elbiseler yaptırdı ve giyinmek hünerini öğrendi.

Hacı, yavaş yavaş cemaate giriyor.

Hacı, hediyeler veriyor ve hediyeler kabul ediyor.

Hacı, gazete okumaya başladı.

Hacı, bir fotoğraf makinesi satın aldı. Amatörlük ediyor. İlk geldiği gün çıkardığımız fotoğrafı hâlâ nezdimdedir. Ne dersiniz? Hacı, 300 kadar İngilizce kelime ve onun iki misli Maltaca telâffuz etmesini öğrendi.

Çok şükür! Esirlere günde birkaç saat gezmek için izin verildi. Hacı bundan istifade ile bir kat daha medenîleşti.

Hacı, İngilizce'yi ilerletmek için orta yaşlı bir matmazel ile ahbap oldu.

Hacı, gazinolara devama başladı! Viski ve cin ile tanıştı...

Esirliğimizin ikinci senesi sonuna gelmek üzere idi. Hacı, aramıza karışıyor, hiç yabancı kalmıyordu. Hattâ politika mübaheselerine bile girişiyordu.

— Ah! Edebiyat ve felsefeden de bahsedebilsem! diye tahassür gösteriyordu.

Buna mukabil, para ve ticaret işlerinde hepimiz Hacı'nın fikirlerinden istifade ediyorduk...

Akıbet, uzun bir esirlikten sonra hürriyetimize kavuşacaktık. Bizi karpuz küfeleri gibi, Montenol isminde bir petrol vapuruna yüklettiler.

Güvertede, Hacı, benim yanımda yatıyordu. La Caletta limanından İnebolu'ya kadar olan uzun yolculukta, hep Hacı ile konuştum.

Hacı'nın gözü açılmış, iki sene Malta, on sene mektep yerine geçmişti. Hacı'nın iktisadî, içtimaî, binbir tasavvuru var. Hacı, başka bir Hacı olmuş.

Hacı, bana bir Amerikan sigarası uzattı. Keyfi yerinde idi.

— Hacı, dedim, ilmin, irfanın arttı. Seni bu kıyafetle köyünde tanımayacaklar. Sen çok yükseldin. Köy ise belki, şu felâket senelerinde çok inmiştir. Söyle bana bakayım: Memlekete dönüşünde ilk işin ne olacak?

— Mihrini verip, çocukların annesini boşamak ve sonra, İstanbul'a gelip küfvüm olan bir hanımla evlenmek!...

Tarihten Fıkralar

«NEREYE GİDİYORSUN?»

Arap halifelerinden Mu'tazıdı Billâh'ın veziri Kasım, o devrin meşhur şairlerinden İbni Rûmî'nin hicviyelerine pek sinirlenir, bu yüzden ona her dakika düşman kesilirdi.

Günün birinde aradığı fırsatı bulan Kasım, bulunduğu bir mecliste İbni Rûmî'yi zehirletti. Zehirlendiğini anlayan İbni Rûmî, meclisten ayrılmak üzere ayağa kalkınca Kasım sordu :

— Nereye gidiyorsun?

— Gönderdiğin yere...

— Bizim pedere selâm söyle.

— Cehenneme uğrayacak değilim.

İKİ GAZİ

Hasırcı-zâde diye anılan Hafız Mehmed Ağa hatırı sayılır nüktedanlardandı. Bir gün, yeni Müslüman olan bir adam için iane toplandığı sırada, yardım hissesi olarak yanında bulunan gazi altınlarından iki tanesini verirken içini çekmiş ve:

— Müslüman oldu bir kâfir, şehit oldu iki gazi, demiştir.

ŞEYHİN RÜYASI

Tefsir, fıkh ve hadis sahalarında büyük gayretler sarfedip şöhret kazanan Şeyh Edebalı, Karaman'da doğmuş, ilk tahsilini vatanında yaptıktan sonra, Şam'a giderek orada yüksek tahsilini tamamlamıştır.

Osmanlı devletini kuran Osman Gazi, ara sıra şeyhin zaviyesine gelir, orada misafir kalır ve gecelerdi. Gene bir gece şeyhin tekkesinde misafir kalan Osman Gazi, o gece rüyasında Şeyh Edebalı'nın koltuğundan bir ay doğarak, kendisinin koynuna girdiğini görür ve rüyasını aynen şeyhe anlatır. Tâbir edilen bu rüya Osman Gazi'nin, şeyhin kızı Mâl Hatun'la evlenmesiyle gerçekleşmiştir.

İlk Türk Canbazları

Eski Türk canbazları akıllara durgunluk veren gösteriler yaparak dünyaya ün salmışlardı.

Yazan: Metin And

BUGÜN sirklerde, müzikhollerde seyrettiğimiz hüner göstericiliği, Osmanlı İmparatorluğu devrinde çok ileriydi. Denebilir ki Avrupa'da bile bu hünerlerin bazılarını gösterebilecek sanatçılar kalmamıştır. Hüner sahipleri hokkabaz, tasbaz, şadırvanbaz, matrakbaz, zûrbaz, kâsebaz, perendebaz, kuklabaz gibi adlar alırlardı (1). Bunların en ilerlemiş, en ustaları, Avrupa'da bile ün salmış olan Türk canbazlarıydı. Canbaz geniş anlamıyla «canıyla oynayan» demekti. Nitekim III. Ahmed'in şehzadeleri Süleyman, Mustafa, Mehmed, Bâyezid'in sünneti ile, Sultan Mustafa'nın kızı Ayşe ile Ağrıboz muhafızı İbrahim Paşa'nın ve Emetullah Sultan ile Osman Paşa'nın düğünleri için 1720'de düzenlenen şenliği anlatan Vehbî bunlar için «canı ile oynayıp, canbazlık mânasını halka beyan eyledi» demektedir.

Canbazlar iki türlüdür. Bir kısmı gerilmiş ip üzerinde yürüyüp hüner gösterenler ki, bunlara özel olarak rîzmân-bâz deniyordu (yani ipte oynayan). Ötekiler ise yüksek direklere, dikili taşlara (Atmeydanı'ndaki dikili taşlara olduğu gibi) tırmanıyorlardı. Bu gösterilerde pek çok can veren de olmuştu. Nitekim 1582 yılında III. Murad'ın Şahzâde Mehmed için düzenlediği ve 55 gün 55 gece sürmüş olan sünnet düğününde At meydanı'ndaki dikili taşlara tırmananlardan düşüp ölenler olduğu için padişah bu gösteriyi birkaç gün yasak etmek zorunda kalmıştı. Bu tırmanmayı bazen araçlarla yapıyorlardı. Üç tane kayış veya zincir kullanan canbaz, önce dikili taşa sardığı ilk kuşağa basıyor, ortadakine tutunup, yukarıya, üçüncü zinciri bağlıyor, sonraki ikinciye basıp, en alttakini çözüyor, onu yukarıya bağlıyordu. Böylece ağır ağır dikili taşın tepesine tırmanıyordu. Bir başka yol ise bir urganı beş altı defa dikili taşa dolayıp, bunları değnek yardımıyla yukarıya itmekti. XVI. yüzyılda Berber Kasım Abdullah, bunda ustalaşmıştı. Bir de yağlı direğe tırmananlar vardı. 1720 yılındaki şenliği anlatan Mehmed Hazin, bunu şöyle, şu sözlerle belirtiyor: «Bir sahib-i hüner... bâlây-ı sütûna âheste âheste çıkıp nihayetine erdikte...» Bu oyuna gümüş maşrapa oyunu deniyordu.

İP CANBAZLARI

İp cambazlarına gelince bunların «terazi» veya «mizan» denilen bir denge değneyi kullananları olduğu gibi kullanmayanları da vardı. 1582 yılındaki sünnet düğününde kimi ip üzerinde sırtında birini taşıyarak yürüyor, kimi de ayakları bağlı, ceketini de ters çevrilmiş giyerek ip üstünde sıçrayıp dans ediyordu. Bir başka canbaz on kılıcın keskin yanını ayaklarına ve bedenine bağlayıp ip üzerinde öyle yürüyordu. İp üzerinde takma tahta ayaklarla yürüyenler de vardı, bunlara Evliyâ Çelebî pâçilebâz adını veriyor.

(1) Metin And, Kırk Gün Kırk Gece, Ankara 1959.

Bir düğün töreninden görünüş, (Sûr - Nâme'den)

Kanunî Sultan Süleyman'ın 1530 yılında çocuklarını sünnet ettirmek için Atmeydanında düzenlediği şenlikte hem direklere tırmanılmış, hem de iki dikili taş arasına gerilen ipler üzerinde canbazlar hüner göstermişlerdi.

1675 yılında Dördüncü Mehmed'in Şehzâde Mustafa için Edirne'de düzenlediği sünnet düğününde Selimiye camiinin bir minaresinin altmış metreden yüksek bir yerine tutturulup, öteki ucu evlerin üzerinden aşarak yere bağlanan bir ip üzerinde biri saçlarından, öteki ayak bileklerinden makarayla bağlı iki canbaz kaymışlardı. 418 metre uzunluğunda olan ip daha sonra 436 metreye çıkarılmıştı. Bunda bazen bir canbaz kova içinde baş aşağı kayıyordu. Gene aynı şenlikte biri sırtında bir çocuk olmak üzere bir davul çalarak kayarken, ip kopmuş, ikisi de aşağıda bir Ermeni'nin üzerine düşmüş, fakat üçü de ölmemiştir. Şenliğin son gününde iki canbaz minareye doğru yürümüşler, biri minarede kalmış, öteki geri geri yürüyerek aşağı inmişdir.

Türk canbazları Avrupa'da da ün salmışlardır. Fransa Kralı II. Henri'ye bir Türk canbazı iki ip üzerinde bir leğenle oyun göstermiş, bir ipten ötekine geçmiştir. Napoli'de bir Türk canbazı bir evin beşinci katına gerdiği bir ipte denge değneği olmadan yürümüştü. Bir başka Türk canbazı Foire de Saint Germain'de ip üstünden düşüp ölmüştür. Champagne'da Foire de Troyes'da bir Türk canbazının başarısını çekemeyen bir İngiliz canbazı ipe yağ sürerek Türk canbazının düşüp ölmesine sebep olmuştur. Avrupa'da resimleri yayınlanan bir Türk canbazı Mehmet Karata (belki Karatay) çok ün kazanmıştı. İngiltere'de I. Charles ve Elizabeth çağlarında Türk canbazlarının gösteriler yaptıklarını biliyoruz.

Evliyâ Çelebî, çağının ün salmış canbazlarını sayıyor. Bunlar Üsküdarlı Mehmet Çelebî, Mağrıblı Hacı Nasır, İskenderiyeli Hacı Ali, Harputlu Şaşı Hüsam, Bursalı Kubadı, Arapgirli Kara Secah, Kanberoğlu, Kız Pehlivan. Bunların kimi denge değnekli, kimi denge değneksiz, ellerinde testi, sırtlarında eşekle, kılıçlarla hüner gösterirlerdi. Aralarında Acem, Arap, Rum, Hindli, Yemenli canbazlar vardı. Baş pehlivan Üsküdarlı Mehmet Çelebî olup, bunların sayısı ikiyüzü, yardımcılarıyla iki bini buluyordu.

Eski belgelerde, surnamelerde canbazlar üzerine pek çok bilgi ve resim buluyoruz. 1582'de sünnet düğününü anlatan Gelibolulu Mustafa Âli **Câmî'u'l - Hubûr der-Mecâlis-i Sürûr** adlı eserinde canbazları şu mısralarla tasvir ediyor:

Yürüdû gâh ağaç, ayak üzre
Çıktı geh pâye-î çerağ üzere
Yoğ idî gerçi elde mîzânı
Nakd idî lîk sun' - ı cevlânı

Gene Gelibolulu Mustafa Âli **Mevâidu'n-Nefâis fî Kavâidü'l - Mecâbir** adlı eserinde canbazlığı şöyle anlatmaktadır:

«Serbazları ve bir avuç akça için kendüleri bezl eden cana kalmazları resenbazlardır ki, canbaz itlak olunan cansız oynayup şöhret bulan behre - perdazlardür».

II. Mahmud'un kızı Sâliha Sultan'la Rıfat Halil Paşa'nın düğününü anlatan **Sûrnâme-i Rıfat** «Der Tarif-i canbazân» başlığı altında şenlikte seyredilen canbazların hünerlerini şu mısralarla sıralıyor:

Gâhîce ipê kayık çıkardı
Deryâda yüzer gibî gezerdi
İştê bu hüner cihanda pek az
Perçemden asıldı iple canbaz.

1675'de Edirne'deki şenliği anlatan Nâbî **Sûrnâmesi**'nde şu mısralarla canbazların sözünü ediyor:

Lîk o gün lû'betiyandan gayri
Galebê eyledi canbaz seyri
Rismân üzre idüp arz-ı hüner
İtdiler âlem-i bâlâya güzer

1720 yılındaki şenliği anlatan Mehmed Hazin ise kılıçlarla hüner gösteren bir canbazı, şu satırlarla anlatıyor: «Sonra kârgâh üzere vâfir lu'bbâz olduktan sonra, her bir ayağına sivrileri birbirine doğru ikişer kılıç bağlayıp yukarıda olan resene reftar eyledi.»

II. Sultan Mahmud'un şehzâdeleri Abdülmecid ile Abdülaziz'in sünnet düğünlerini anlatan Güranlı Hızır Efendi **Sûrnâme-i Hızır** adlı eserinde Tunus, Acem, Frenk ve Türk canbazlarını anlatır.

Bârekallah bârekallah kim bizim canbazlara
Ser - be - ser lu'b-î resenlê oldular san'at - nümâ

Sultan Abdülmecid'in şehzâdeleri Murad ile Abdülhamid'in sünnet düğünlerini anlatan Tahsin, sûrnâmesinde canbazların hünerlerini şu mısralarla dile getiriyor :

Elde mîzânı felek mîzânı
Üstünê çıktığı ip geyvânı
Arabâ île bıçaklâ yürüdü
Çeşm-i nuzzâreyi dehşet bürüdü
Kesti şükreyleyerek kurbânı
Pişirip, ipte yedî püryânı
Ermenî'nin biri olmuş canbâz
İpe çıktıkta olup dehşetsâz
Sarsılıp düştü yerê hurd oldu
Duymadım belki yatıp mürd oldu

II. Mahmud'un kızı Sâliha Sultan'la Rı-

XX. yüzyılda canbazlık ve hokkabazlık da eski anlamını kaybetti. İşte bir hava alanında ayak üstü yapılan bir gösteri.

fat Halil Paşa'nın düğününü anlatan **Sûrnâme-i Esad** da canbazlardan bahseder.

Canbazlar üzerine en geniş bilgiyi II. Mahmud'un şehzâdeleri Abdülmecid ve Abdülaziz'in sünnet düğünleri ile Mihrimah Sultan'la Mehmed Said Paşa'nın düğünlerini anlatan **Sûrnâme-i Lebib**'dir. Bu sûrnâmenin çeşitli kısımlarını şöylece hulâsa etmek mümkündür:

İP ÜZERİNDE KEBAP

Şenliğe İranlı canbazlar da katılmıştır. Dolmabahçe'de yerden 70 zira (zira 75 - 90 santim arasında değişen bir uzunluk ölçüsüdür) yükseklikte ve 175 zira uzunlukta bir ip gerilmişti. Bu şenlikte en çok canbaz başı Ahmed Ağa akıl almaz hünerler göstermiştir. Ahmed Ağa'ya Cin Ahmed de deniyordu. Canbaz, ipin üzerinde ayakları açık sıçrar, sonra ipin üzerine ayakları bitişik olarak düşerdi. Bazen herkesi heyecanda bırakmak için sanki baş aşağı düşüyormuş gibi yapar, seyredenler korkuyla bağrışırlardı. Ahmed Ağa bir defasında da ipe bir koyun ile çıkıp koyunu kurban ettikten sonra, yüzmüş, sonra ipe bir mangal çıkararak, eti pişirmişti, daha sonra bir sini içindeki francala, iki bardak su, birkaç tabak salata, ip üzerinde yeyip içmişti. Bazen de ipte baş aşağı dururken yardımcısı yürüyerek üzerinden geçerdi. Ahmed Ağa'nın bir hüneri de, sağ ayağı üzerine oturup, sol ayağını ipten sarkıtıp bu durumda ipten yukarıya sıçramak, ip üzerinde ayak değiştirmekti. Kız çocukları da ip üzerinde bağdaş kurardı.

Bir başka güç numara, canbazın ayaklarına dörder kılıç bağlayıp, başında bir tabla taşırken sağa sola sallanması, ipin ortasına gelince de bir direği göbeğinin üzerine oturtup bununla dönmesiydi. Bir başkasında iki canbaz ip üzerinde karşılıklı iskemleye oturup satranç oynamıştı. Bir canbaz da omuzunda bir çocukla gezinirken, ayağına bir salıncak bağlayıp, buna iki kız çocuğu bindirir, bu durumda ipin bir ucundan öteki ucuna gidip gelirdi.

Bir başka ünlü canbaz da Raif Çavuş'tur. O da ipin üzerinde sıçrayıp bağdaş kurar, her sıçrayışta sağ ayağını sol, sol ayağını sağ üzerine dolayıp ip üzerinde ileri, geri atlardı. Aynı gösteride, bir çocuk ayaklarına sabun bağlayıp ip üzerinde öyle yürümüştü. İki canbaz ip üstünde dövüşerek «iki canbaz, bir ipte oynamaz» deyiminin anlamına aykırı bir gösteride bulunmuşlardır. Raif Çavuş, ip üstünde yukarıya sıçrayıp, ayaklarını pergel gibi açtıktan sonra ipe düşmektedir. Bir çocuk da bir buçuk karış yükseklikte nalın giyip ip üzerinde öyle yürümüştür.

Bir de ip üzerinde kayığa binme numarası vardır. Bunda ipin üzerindeki kayığa iki canbaz biner, aralarında yelken açmak, üzerine bir tartışmadan sonra, kayık ortadan ikiye bölünür, bir canbaz kayığın bir yarısıyle, ipin üzerinde kalır, öteki canbaz ise, kayığın ikinci yarısıyle birlikte aşağı düşer. Bir canbaz altı basamaklı bir merdiveni başında dik tutar, bir kız çocuğu «canım sıkılıyor, ortalığı seyredeyim» diyerek basamakları tırmanır, her basamakta durup bir şeyler söyler, böylece merdiveni birkaç defa inip çıkar. Salgı denilen bir hüner de yer sarsıntısı oluyormuşcasına ip üstünde sağa sola eğilmektedir.

Eski belgelerde çeşitli canbazlık terimleri buluyoruz. Bunlardan «ecel beşiği», «Şahin Uçurması», «Karga Sekmesi», «Pertav» gibi terimler vardır. Dilimize daha sonra giren terimler arasında ise «flik-flik», «trabezende», «turnike», «arkalıç» gibilerine raslıyoruz.

Padişahlarla ilgili düğünlerde canbazlar en akıl almaz gösterileri yapar, bu düğünler minyatürlerle süslü sûrnâmelerde anlatılırdı. Yukarıda, padişah bir düğünü takib ediyor; sağda, şehzadenin tören yerine getirilişi.

Sultan Selim Camii

Yazan:
K. Tuğcu

Fotoğraflar:
T. Güvenç

İSTANBUL'un surlar içindeki yedi tepesinden en hâkiminin üzerinde kurulmuş ve bulunduğu semte adını vermiş olan Sultan Selim Camii, şehrin güzel ve ihtişamlı âbidelerinden biridir. Caminin kıble kapısındaki üç satırlık bir Arapça kitabede, Yavuz Sultan Selim tarafından yapılmasına emir verildiği ve 929 hicrî (Milâdî 1522) yılının muharrem ayında tamamlandığı bildirilmektedir.

Caminin vakfiyesinde türbenin, imarethane ve medresenin, kiler ve ahırın yapılması için Kanunî devrinde 400 bin altın sarfedildiği yazılıdır. Bu içtimaî ve ilmî müesseseleri Kanunî Sultan Süleyman'ın, babasının adına, yaptırdığı anlaşılmaktadır.

Bir tarafı derin bir sarnıç yeri, bir tarafı da Kırkmerdiven denen bir uçurumla çevrili bir yerde kurulan cami, ağaçlıklı, büyük bir sahanın içindedir. Kıble tarafında Türbe kapısı, batısında Çarşı kapısı, Haliç'e bakan tarafında Kırkmerdiven kapısı adıyle üç kapısı vardır.

Mâbedin şadırvanlı avlusunu, son cemaat yerini on sekiz sü-

tun üzerine bindirilmiş yirmi iki kubbe sarmakta ve iç avluya dikdörtgen bir şekil vermektedir. Bu avlunun ortasında, fıskiyeli bir abdest havuzu vardır. Bu havuzun üzerine, IV. Murad tarafından, sekiz sütun üzerine bindirilmiş sivri bir kubbe yaptırılmıştır. Avlunun dışarıya ve son cemaat yerinin mâbede açılan yirmi penceresinin üst aralıklarında, hepsinin renkleri ve çiçekleri değişik, çini panolar bulunmaktadır. Yalnız bir pencerenin panosu tamamen ortadan kaybolmuş, bir başkası da üzerinde yazı parçaları bulunan değişik çini parçalarıyle, diğer kısımlara uymayan bir şekilde onarılmıştır. Muhtelif tarihlerde, yer yer tamir gören bu camide kullanılan çiniler, XVI. yüzyılın ilk senelerinde Türk çinicilik sanatının en ileride olduğunu gösteren nefis örneklerdir.

Caminin ana kubbesi dört duvar üzerine bindirilmiştir. Mihrabın solunda, sekiz zarif mermer sütun üzerinde Hunkâr mahfili, sağdaki duvarın tam ortasında müezzin mahfili, kıble kapısının tam üzerinde de bir mahfil vardır. Hunkâr mahfilinin alt tavanında pek nefis ve çok renkli tezhip işleri bulunmaktadır. Mermer şebekeleri çok yüksek ve zevkli bir sanat eseri olan mâbedin mermer minberi dantelâ gibi işlenmiştir. Minberin üstünde alt kenarı altın yaldızlarla süslü, zarif, ahşap bir külâh vardır.

Oymacılık Şaheseri

Caminin inşasına başlanma tarihi kesin olarak tesbit edilemediği gibi mimarı hakkında da ihtilâf bulunmaktadır. İnşaatın, Yavuz Sultan Selim'in İran seferinden getirdiği Acem Ali adında bir mimar tarafından yapıldığı rivayet edildiği gibi Evliya Çelebî de eserin Mimar Sinan'a ait olduğunu bildirmektedir. Fakat Mimar Sinan'ın eserlerini bildiren Tezkiret-ül Bünyan'da, Sultan Selim Camiinin adı geçmemektedir.

Mâbedin içine girilirken görülen oymacılık ve kakmacılık sanatı, yüksek bir zevkin şaheseridir. Kapı kanatlarındaki nakışlar son derecede caziptir. Kapı göbeklerinin ortalarında beş şualı simetrik hilâller vardır. Pencere üstlerinde ve mihrap etrafındaki çiniler, devrinin en ileri sanat eserleridir ve renkleri, aradan 445 yıl geçmesine rağmen solmamış, bozulmamıştır.

Mâbedin iki tarafında dörder odalı, dokuzar kubbeli, iki misafirhane yapılmıştır. Caminin Eyüp istikametinde uzanan avlusunun mâbede bitiştiği yerde birer şerefeli iki minare yükselmektedir.

Caminin karşısındaki imarethane, Şeyhulislâm Hayri Efendi'nin zamanında yıkılarak yerine Darülhilâfe medresesi yapılmıştır. Mektep tamamiyle harap bir haldedir. Avlunun kıble tarafındaki kapı kanatları sökülerek Hırkaişerif'te yeni tamir edilen Mesihpaşa Camii'ne götürülmüştür. Bugün bu tesislerden ayakta kalan cami ile türbelerdir.

Yavuz Sultan Selim Türbesi

Sultan Selim Camii'nin yanıbaşında Yavuz Sultan Selim'in türbesi bulunmaktadır.

Caminin kıble tarafındaki bahçenin ortasında ayakta kalmış üç kubbeli türbe vardır. Bunlardan dilimli kubbesi, somaki sütunlu zarif ravakıyle gözleri üzerine çeken en sağdaki türbe, Yavuz Sultan Selim'e aittir. Türbe sekiz köşelidir. Altlı üstlü yedişer pencereden ışık almaktadır. Dört renkli sütun ve beş kemerin tuttuğu ravakın kapısından girince çinilerden taşan renk ve ışık ahengi insanın gözlerini kamaştırır. Türbenin sedef kakmalı, abanoz kapı kanatlarından birinin üstünde, altın kabartma ile

Bulunduğu semte adını veren Sultan Selim Camii. Yavuz Sultan Selim tarafından, yapılmasına emir verilen caminin girişinde, oymacılık ve kakmacılık sanatının en güzel örnekleri görülür. 43. sayfada, zarif bir eser olan türbenin, renkli resmini bulacaksınız.

«Yeryüzünde herkes fânidir», diğerinde de «Her nefis, ölümü tadacaktır» mânasına gelen ayetler yazılıdır. Türk sedefçilik ve kakmacılığının nefis bir örneği olan bu kapının iki tarafında tavana kadar sıvama yükselen, mavi, yeşil, sarı, beyaz, siyah, açık mavi, mor, gri renklerdeki çiniler, renk ahengi ve nefaseti bakımından emsalsizdir.

Fildişi Kakmalı Pencere Kapıları

İçerde beyaz ve renkli sedeflerle işlenmiş,doksan parmaklıklı müstatil bir maksurenin ortasında Yavuz Sultan Selim'in lâhti yükselmektedir. Başında Selimî bir kavuk vardır. Başucunda doğum, tahta çıkış ve ölüm tarihleri sırma ile yazılmıştır. Abdülhak Hâmid'in «Sultan Selîm-i Evvel'i Ziyâret» manzumesi büyük bir tablo halinde hattat Hulûsi Efendi'ye yazdırılarak kapının üzerine asılmıştır.

Türbenin pencere kapıları da abanoz ve fildişi kakmalıdır. Eski harbiye nezaretinin merasim salonundan getirilen muazzam bir avize tavana asılmıştır. Eskiden, Yavuz ve devrini hatırlatan bir takım eşya bu türbede muhafaza edilirdi. Bunlar sonradan müzeye kaldırılmıştır. Türbenin mimarı hakkında da muhtelif rivayetler vardır. Caminin mimarı, «Acem Ali» denen, Azerbaycanlı bir Türk sanatkârıdır. Diğer türbelerde, Yavuz Sultan Selim'in kızı Hatice Sultan'la onun kızı, Kanunî Sultan Süleyman'ın annesi ile şehzadelerinden Murad, Mahmud, Abdullah ve Sultan Abdülmecid medfundur.

VİLÂYETLERİMİZİN

TARİHİ

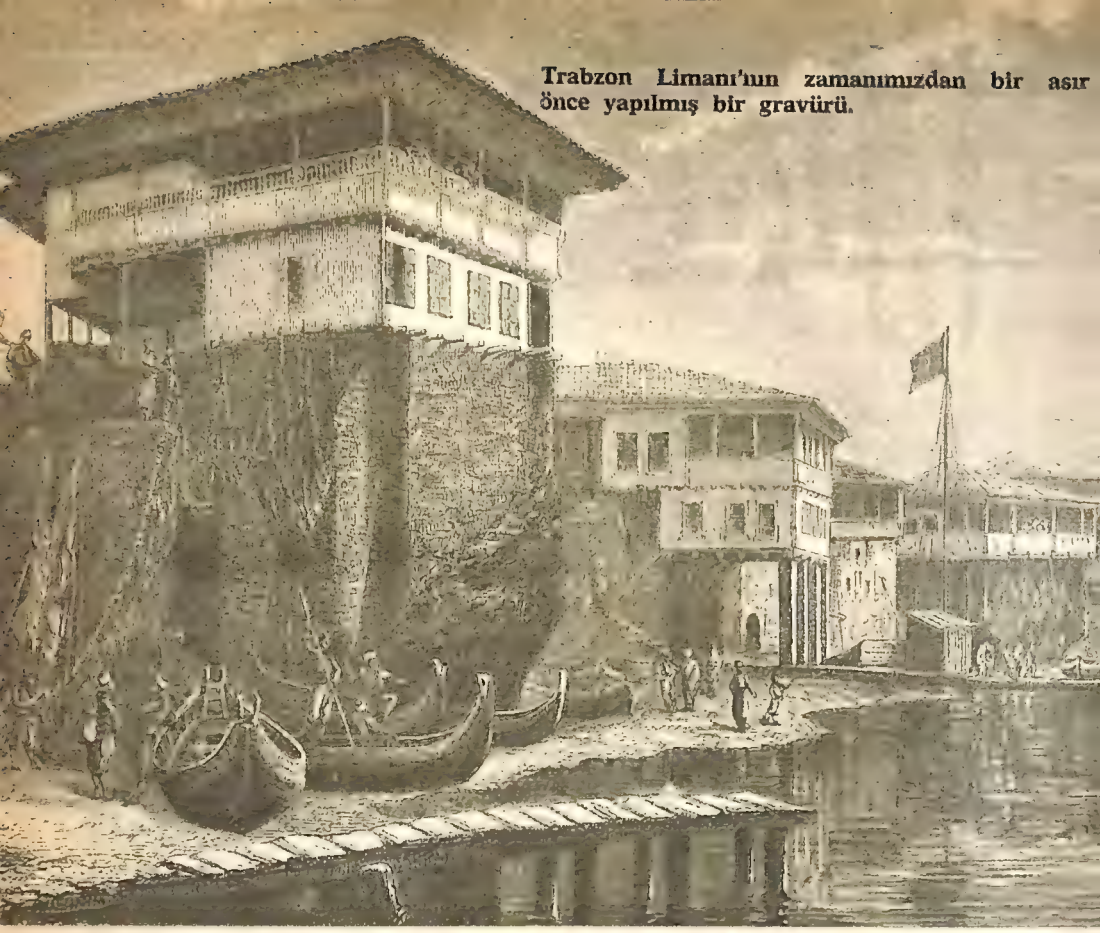

Trabzon Limanı'nın zamanımızdan bir asır önce yapılmış bir gravürü.

İstanbul'un fethinin üzerinden 8 yıl geçmişti. Fâtih Sultan Mehmed'in orduları, Kuzey Anadolu dağlarının geçit vermez ormanları arasında doğuya doğru ilerliyordu.

Yıl 1461, mevsim yazdı.

Büyük Türk imparatoru, 12. sefer-i hümâyûnunu yapıyordu. Bu, aynı yıl içinde yaptığı 3. seferdi. İlk iki seferde, Amasra ve Sinop'u fetheden hükümdar, daha sonra Trabzon'a yönelmişti.

O sırada zaten Anadolu'da Türk'leşmeyen, yalnız Trabzon ve çevresindeki kasabalar kalmıştı. Artık Tebriz yolunu kapatan bu küçük devleti ortadan kaldırmanın zamanıydı. Gerçi Trabzon'da hüküm-ran olan Rum devleti küçüktü ama, Akkoyunlu hükümdarı Uzun-Hasan Bey tarafından da himaye ediliyordu. Ancak bu hükümdar, o sırada, Osmanlı ordusuyla savaşacak güçte değildi. Böyle bir şeyi göze alması demek, mahvolup tarih sahnesinden çekilmesi demekti.

Uzun-Hasan Bey, Fâtih'in Trabzon üzerine yöneldiğini duyduğu zaman dehşete düştü. Bir defa, Trabzon'u Osmanlı hükümdarına karşı savunmasına imkân yoktu. Ama iki ümidi vardı. Bu ümitleri gerçekleşirse belki Trabzon kurtulabilirdi. Uzun - Hasan Bey'in birinci ümidi, Fâtih'in yolu üzerinde bulunan ve geçit vermeyen dağlar ve ormanlardı. Buralardan küçük birlikler yol bulup geçebilirdi, ama bir imparatorluk ordusunun bütün ağırlıklarıyle birlikte sarp dağları ve ormanları aşarak Trabzon'a ulaşabilmesi imkânsız gibiydi.

Fakat, Fâtih Sultan Mehmed için imkânsız bir şey yoktu. İstanbul'u fethederek tarihte bir çağı kapayan büyük hükümdar, büyük güçlükler pahasına da olsa ordusunu yürütüyordu. Ormanlar içinde ağaçlar kesiliyor, yollar açılıyor, köprüler yapılıyor ve ağır ağır da olsa, Türk orduları Trabzon'a doğru ilerliyordu.

Böylece Uzun - Hasan Bey'in bu ümidi boşa gidiyordu. İkinci ümidi, bir elçi vasıtasıyle Fâtih'le temas etmek, onu bu

TRABZON

BİZANS'tan sonra, Trabzon İmparatorluğu'nu da Fâtih fethetmişti.

seferden vazgeçirmekti. Akkoyunlu hükümdarı bu fikrini hemen tatbik mevkiine koydu. Üstelik Osmanlı hükümdarına gereken hürmeti göstermek için de elçi olarak herhangi bir kimseyi değil, doğrudan doğruya annesi Sâre Hatun'u gönderdi.

Sâre Hatun, hükümdar oğlunun isteğine uyarak yola çıktı. Adamlarıyle beraber yaptığı meşakkatli bir yolculuktan sonra Fâtih'in karargâhına ulaştı ve huzuruna kabul edildi. Fâtih Sultan Mehmed, Sâre Hatun'u hürmetle karşıladı. Öyle ki, ona «anne» diye hitab etmekte bile beis görmedi. Ama Trabzon seferinden vazgeçmek!... Hayır, işte bu olacak şey değildi. İsterse bizzat kendisi de seferde bulunabilirdi.

«HEY OĞUL, BU ZAHMET NEDENDİR?»

Gerçekten Fâtih'i seferden vazgeçirmekle görevlendirilmiş olan Sâre Hatun, ister istemez Osmanlı orudusuyla birlikte Trabzon'a gitmek ve seferi adım adım takip etmek zorunda kaldı.

Sâre Hatun, Fâtih'in o zamana kadar bu havalide görülmemiş büyüklükteki ordularının ne büyük meşakkatle ilerlediğini gördükçe, padişahın azmine hayran oluyordu. Ama yine de ümit yok muydu acaba? Bu meşakkatlerin, padişahı yıldırıp da seferden vazgeçirmesi mümkün değil miydi?

Bir defasında sarp bir yamaca çıkılırken Fâtih'in atından inip yaya tırmanmak zorunda kaldığını görünce fırsatı ganimet bilip hemen yanına gitti:

— Hey, oğul, dedi. Bu Trabzon'a bunca zahmet nedendir?

Fâtih'in cevabı kesindi:

— Ey ana, bu zahmet, din yolundadır. Zira bizim elimizde İslâm kılıcı vardır. Eğer bu zahmeti ihtiyar etmezsek bize gazi demek yalan olur!

Seferden vazgeçmek şöyle dursun, Fâtih, bu harekâtı öyle planlamıştı ki, ordusu Trabzon surlarının önüne geldiği za-

man Donanmay-ı Hümâyûn da limana girmiş bulunuyordu. 1461 yılı ağustos ayının 15'iydi.

Trabzon, Fâtih'e mukavemet etmemek akıllılığını gösterdi.

FETİHTEN SONRA

O ana kadar Trabzon'da hüküm süren Rum İmparatoru David ve İmparatoriçe Eleni'nin 7 oğlu, 1 kızı ve bir de yeğeni vardı. Fâtih, kendisine mukavemet etmeyen bu hükümdar ailesine bütün hazinelerini ve maiyetlerini almalarına müsaade etti. Sonra bir gemiye bindirerek İstanbul'a yolladı. İmparator ailesi, daha sonra Serez'e nakledildi. Ayrıca imparatora mühim bir tahsisat verildi.

Artık, Trabzon Türk topraklarına katılmış, Anadolu'daki son Rum devleti de ortadan kalkmıştı. Bugün aradan 506 yıl geçmiş bulunuyor. Fâtih, Trabzon sularının emniyetini sağlamak maksadıyle Amiral Kâzım Bey kumandasındaki bir filoyu Doğu Karadeniz'de bırakarak İstanbul'a döndü.

İMPARATOR DAVİD'İN İDAMI

İmparator David, Serez'de Fâtih'den aldığı tahsisat sayesinde, etrafındaki adamlarıyle beraber oldukça debdebeli bir hayat yaşıyordu. Ancak, ileri görüşlü bir insan değildi. Bunu, esir oluşundan bir müddet sonra, Uzun - Hasan'la mektuplaşmak suretiyle gösterdi. Maksadı, Comnenus prenslerinden birinin kaçarak Uzun - Hasan Bey'in yanına gitmesini sağlamaktı. David, böyle bir teşebbüsün Fâtih gibi bir hükümdarın gözünden kaçmıyacağını tahmin edemedi. Uzun - Hasan'dan yardım istedi. Uzun - Hasan da bir prensin kaçıp yanına gelmesi halinde büyük bir ordu ile Trabzon üzerine yürüyüp, onu tahta geçireceğini, imparator ilân ettireceğini bildirdi. Böyle bir şey, Uzun - Hasan Bey'in fazlasıyle işine gelirdi. Çünkü o, doğuda kurduğu imparatorluğu genişletmek, Osmanoğulları'nı ortadan kaldırmak istiyordu. Bu bakımdan bir yandan kuvvet toplayıp Fâtih'ten kaçan Germiyanoğlu, Dulkadıroğlu, Karamanoğlu gibi Türk prensleriyle işbirliği yaparken, bir yandan da bu gibi hareketlerle onu yıpratmaya çalışıyordu.

Öte yandan, Uzun - Hasan Bey'in Comnenuslar'ın bu son temsilcilerine karşı başka bir yakınlığı da vardı. Daha o tarihten yüz yıldan fazla bir zaman önce 1352'de İmparator III. Alexius'un kızı Maria Anna Despina, Akkoyunlu Fahreddin Kutlu Bey'le evlenmişti. Prenses Despina'nın üç kızkardeşi de üç Türk prensi ile evlenmişti. Nihayet İmparator Ioannes de, kızı Despina Yekatherina Theodora'yı, bizzat Uzun - Hasan Bey'le evlendirmişti.

1870'te yapılmış bir gravürden «Kabak Meydanı».

Bu bakımdan Trabzon'daki Bizans hanedanı ile Akkoyunlular arasında çok sıkı bir akrabalık münasebeti kurulmuş oluyordu.

Bu bakımdan İmparator David'in, Trabzon'daki Rum hakimiyetini canlandırmak için giriştiği teşebbüsü Uzun - Hasan Bey müsbet karşılamıştı. Fakat bu ümitsiz teşebbüs sadece David'in idamına değil, bütün hanedanın yok edilmesine sebep oldu.

Fâtih Sultan Mehmed, eski İmparator David ile, Uzun - Hasan arasındaki muhabereyi öğrenmişti. David'in, Fâtih'e esir düşmesinin üzerinden iki yıl kadar bir zaman geçmiş bulunuyordu. Bir sonbahar günü Fâtih, David'i, 7 oğlu ve 1 yeğeni ile birlikte İstanbul'a getirtti. Comnenus hanedanının son kalıntısını teşkil eden bu dokuz kişi, 1 kasım 1462 günü saat 4'te kafaları kesilmek suretiyle idam edildi. Böylece 257 yıldan beri Trabzon'da hükümran olan Comnenus hanedanı yok edilmiş oluyordu.

İMPARATORLAR ŞEHRİ

Trabzon, Türkler tarafından fethedilmeden önce yüzyıllarca imparatorluk merkezi olmuş bir şehirdi. Türkler'in eline geçtikten sonra şehir daha da imar edildi. Fakat bu parlak devrini, Şehzâde Selim'in sancakbeyliği zamanında yaşadı. 1512 yılında Osmanlı tahtına çıkacak ve Yavuz Sultan Selim unvanıyle dünyaya ün salacak olan hükümdar, Trabzon'da yıllarca sancakbeyliği etti. Üstelik Selim, Trabzon'a gelen ilk şehzâde idi. Onun zamanında Trabzon tamamen bir Türk şehri hüviyetini kazandı. Birçok bayındırlık eserleri inşa edildi. Şehzade Selim, annesi Ayşe Hatun'la birlikte Trabzon'a gelmişti. Ayşe Hatun, Trabzon'da vefat etti. Oğlunun yaptırdığı türbeye defnedildi.

Trabzon, Yavuz Sultan Selim'den başka, Kanunî Sultan Süleyman'ın da hâtırasını taşır. Şehzade Selim'in zevcesi Hafsa Hatun'dan dünyaya gelen Şehzade Süleyman, Trabzon'da doğmuş ve on dört yaşına gelinceye kadar burada yaşamıştır.

Trabzon, daha sonra beylerbeyilik, yani eyalet merkezi oldu. Trabzon beylerbeyiliğinin tek (merkez) sancağı vardı. Bugünkü Giresun ve Ordu da, Trabzon sancağına bağlı bir kaza idi.

XIX. yüzyılda, Tanzimat'tan sonra Trabzon eyaleti çok genişlemedi. XVII. yüzyılda 17,124 km²'ye çıktı. Bu durumda, eyalete üç sancak daha katılmış oluyordu: Canik (Samsun), Gümüşane ve Lâzistan (Rize). Bunlardan Trabzon'un 9, Canik'in 6, Gümüşane'nin 4, Lâzistan'ın da 3 kazası vardı.

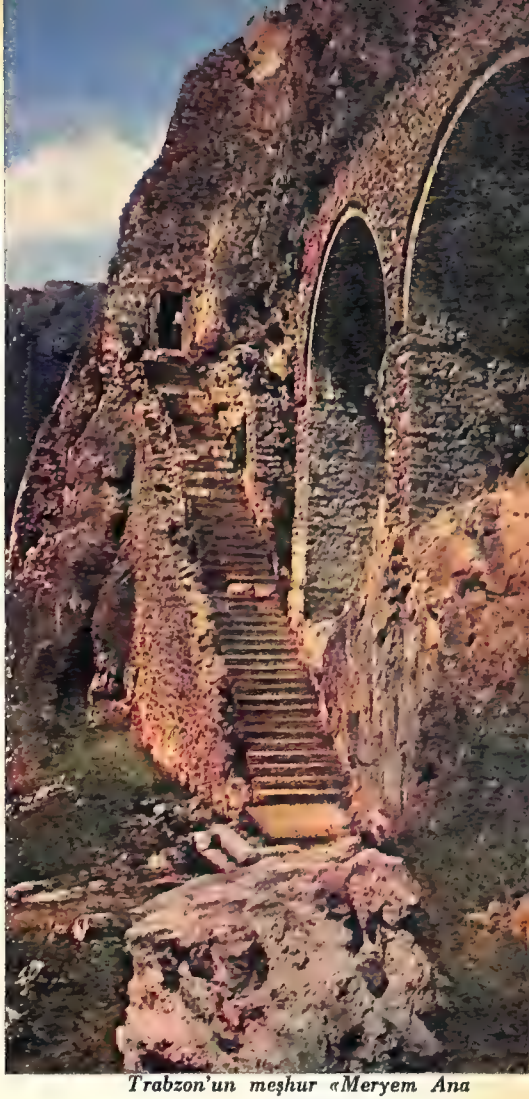

Trabzon'un meşhur «Meryem Ana Manastırı»nın girişi.

TRABZON'U, TÜRKLER'DEN KURTARAN FIRTINA

Trabzon, gerek Akkoyunlular'la münasebetler kurmasından, gerek Osmanlılar tarafından fethedilmesinden çok daha önceleri Türkler'le temasa gelmişti. Büyük Selçuklu hükümdarları Sultan İzzeddin Keykâvus ile kardeşi Sultan Alâeddin Keykubâd'ın, Fâtih'ten 250 yıl önce Trabzon üzerine seferleri vardır.

Trabzon İmparatorluğu'nu ilk defa Türkler'e tâbi kılan, Selçuklu hükümdarı Sultan İzzeddin Keykâvûs'tur. İzzeddin Keykâvûs, kuzey ticaretini emniyete almak için önce Sıvas, sonra da Sinop üze-

Eski Trabzon'da Gâvur Meydanı diye anılan semtte bir cami.

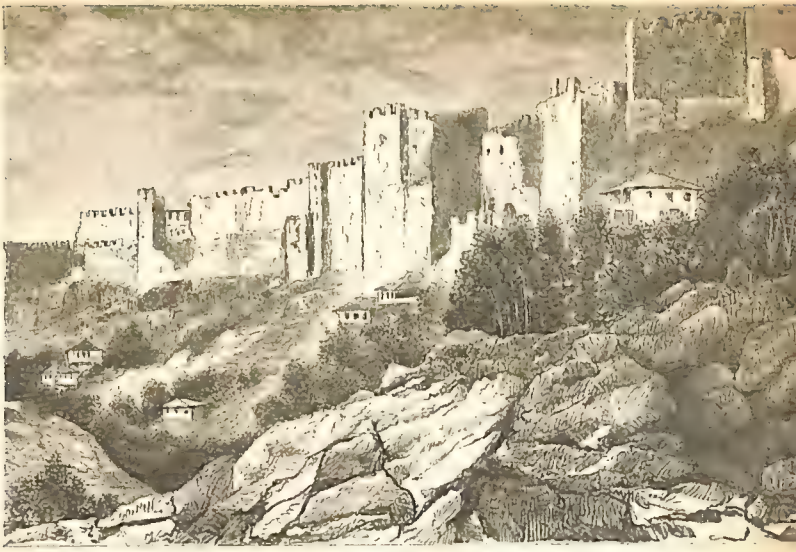

Trabzon Kalesi

rine yürüdü. Sinop yolunda kendisiyle savaşa kalkan Trabzon imparatoru Alexius'u esir etti ve bütün Sinop'a hakim oldu. Sonradan Alexius'u kendisine tâbi olmak şartıyle serbest bıraktı.

Ancak I. Alexius'un ölümü üzerine (1222) tahta çıkan I. Andronicus, 1225 yıllarında Celâleddin Harzemşâh'ın Anadolu sınırlarına kadar gelmesi üzerine, Selçuklu tabiiyetinden kurtulmak hevesine kapılmış ve Harzemşâh'ı metbu tanımıştı. Andronicus, bununla da yetinmemiş, Samsun ve Sinop'a taarruza geçmişti. Halbuki buralar Selçuklular'ın himayesinde idi. Rumlar'ın tecavüzleri üzerine Sultan Alâeddin Keykûbâd, Trabzon'a bağlı Karadeniz sahillerindeki düşmanı bozguna uğrattığı gibi, bizzat, başkent Trabzon'a da hücum etti. Türk ordusunun şehri zaptetmesine ramak kalmıştı. Fakat o sırada patlayan korkunç bir fırtına ve tufanı andıran yağmurlar yüzünden, Türk kuvvetleri ric'ate mecbur kaldı. Türk kumandanı da esir edildi. I. Andronicus, Harzemşâh'ın, Yassı - Çimen mağlûbiyeti üzerine, esir kumandanı serbest bıraktığı gibi, Keykubâd'ın tâbiiyetine girdi ve bu durum 1243 yılına kadar sürdü. Daha sonra da Fâtih'e kadar İlhanlılar, Timurlular ve Akkoyunlular'a tabi oldular.

TÜRKLER'DEN ÖNCE TRABZON

Trabzon şehri tarihe bir İyon kolonisi olarak girmiştir. İyonlar, burada bir kale yapmışlardı. Kalenin dört köşe şeklinden dolayı buraya **Trapezus** (trapezus = dört köşe) dendi. Trabzon ve çevresinin M.Ö. VI. yüzyılda İran İmparatorluğu'na katıldığını görüyoruz. Daha sonra bu havalide kuvvetli bir Pontus Kırallığı kuruldu. Fakat Roma İmparatorluğu kuvvetlenip de Anadolu'ya iyice yayılınca Pontus da, çetin savaşlardan sonra Roma'ya yenildi. Trabzon, M.Ö. I. yüzyılda artık, Roma İmparatorluğu'nun, Pontus eyaletinin içinde kalıyordu. Roma İmparatorluğu'nun bölünmesinden sonra bu havali, Doğu Roma İmparatorluğu'nun payına düştü. Yüzyıllar böylece geçti. XIII. yüzyılın başlarında Trabzon'da bir Rum İmparatorluğu kuruldu (1204). Bu imparatorluk, Fâtih'in Trabzon'u fetih tarihi olan 1461'e kadar yaşadı.

TARİHÎ ESERLER

Trabzon'da, Trabzon Rum İmparatorluğu çağından kalmış bazı eserler ve Osmanlı çağı âbideleri de vardır. **Orta Hisar Camii**'ne «Fâtih Camii» de denir; kilise iken Fâtih'in fethinde camiye çevrilmiştir. **Yeni Cuma Camii** de kiliseden çevrilmedir. XIV. yüzyıl Bizans eserlerinden olan **Ayasofya** da, Trabzon'un değerli âbideleri arasında yer alır. **Hatuniye Camii,** II. Bâyezid'in zevcesi ve Yavuz'un annesi tarafından yaptırılmıştır.

Trabzon Kalesi de, Trabzon'un mühim âbideleri arasında sayılabilir. Türkler tarafından yeniden yaptırılmıştır.

Türkler'den önceki çağa ait Trabzon âbidelerinin en meşhuru «Sümelâ = Meryem Ana» manastırıdır. Trabzon'un Meryem Ana» manastırıdır. Bu manastırın yakınında Hızır - İlyas manastırı vardır.

Bugünkü Trabzon'dan genel bir görünüş.

Bugünkü Trabzon'dan genel bir görünüş.

Manisa

Osmanlı Şehzadelerinin Beylik Merkezi

Malazgirt'te Bizans ordusunu perişan ederek, imparator Diogenes'i esir eden Alp-Arslan, onunla bir antlaşma yapmış ve kendisini serbest bırakmıştı. Fakat Bizanslılar antlaşma şartlarına riayet etmediler. Bunun üzerine Alp-Arslan, Kutalmışoğlu Süleyman Şâh'a, Marmara'ya kadar bütün Anadolu'nun açılmasını emretti.

Başkumandan Süleyman-Şah, Alp-Arslan'dan aldığı emre uyarak Anadolu'ya atıldı. Bu, gerçekten bir atılıştı: Şimşek gibi bir atılış!... Kızılırmak, Kayseri, İzmit, Antakya ve nihayet Manisa!... Yıl 1076 olmuş, Malazgirt zaferinin üzerinden daha ancak beş yıl geçmişti. Bugün 891 yıl oluyor.

1097'de Haçlı sürülerinin Türkler üzerine saldırmasından faydalanan Bizanslılar, Manisa şehrini ve çevresini geri almayı başardılar.

Osmanlı şehzadelerinin, sancakbeyliği ettikleri şehir olan Manisa, asıl Saruhan Bey'in imzasını taşır. Öyle ki, vilâyet daha 1927 yılına kadar **Saruhan** diye anılırdı. Selçuklular'ın bir uc beyi olan Saruhan Bey, 1313 yılında Manisa'yı fethetti ve şehri beyliğin başkenti yaptı. Manisa bir asır kadar Saruhan beyliğinin merkezi olarak kaldı.

Manisa'nın Osmanlılar'a ilk geçişi 1390 yılına raslar. O tarihte Saruhan beyliğinde bazı kargaşalıklar başgöstermişti. Bunun üzerine Yıldırım Bâyezid süratle Anadolu'ya geçmiş, Manisa'yı alarak oğlu Ertuğrul'u buraya sancakbeyi yapmıştı. Ertuğrul Bey'in ölümü üzerine, Sultan Bâyezid, Adala, Gördük, Demirci taraflarını Saruhanoğulları'ndan Hızır-Şah Bey'e vermişti. Aynı aileden başka beyler de, başka kazaları idare ediyorlardı. Bu hal Timur istilâsına kadar sürdü.

Yıldırım Bâyezid'in 1402 yılında Timur'a esir olmasıyle Fetret Devri başladı. Sultan Bâyezid'in dört şehzadesi, İsa, Musa, Süleyman ve Mehmed Çelebiler birbirleriyle mücadeleye giriştiler. Bu arada Saruhanoğulları, Timur'a yakınlık gösterdiler. Timur da, Saruhanoğlu Orhan Bey'i tekrar beyliğin başına geçirdi (1402).

Manisa'nın umumî görünüşü.

Orhan Bey'den sonra da Hızır-Şah Bey, Saruhan tahtına oturdu (1404).

Bu arada Osmanlı şehzadelerinin kavgası devam ediyordu. Bu kavganın devamı müddetince Hızır-Şah Bey, beyliğini muhafaza etti. Bazı kaynaklar ondan zalim, ayyaş fena bir insan olarak bahseder. Fakat Hızır-Şah Bey buna karşılık Manisa'yı imar etmiş, beyliğin çeşitli kazalarında, cami, medrese, imaret, hamam gibi bayındırlık abideleri yaptırmış, şehri güzelleştirmiştir.

Hızır-Şah Bey, şehzadeler kavgasında İsa Çelebî'nin tarafını tuttu. Halbuki Mehmed Çelebî gittikçe kuvvetleniyordu. Nitekim, 1410 yılında İsa Çelebî'yi ortadan kaldırdı, arkasından bir baskınla Manisa'yı kuşatarak şehre girdi. Hızır-Şah Bey hamamda eğlenirken, Mehmed Çelebî'nin adamları tarafından yakalandı. Üç yıl sonra Osmanlı birliğini tekrar kurarak I. Sultan Mehmed unvanıyle tarihe geçecek olan Çelebî Mehmed'in huzuruna götürüldüğü zaman öldürüleceğini anlamıştı. Ondan, atalarının yanına gömülmesini ve vakıflarına dokunulmamasını rica etti. Çelebî Mehmed, Hızır-Şah Bey'in bu ricasını kabul etti, sonra onu öldürttü.

Osmanlı İmparatorluğu zamanında, Manisa sancağına «Taht-ı Saruhan» denirdi. Osmanlı şehzadeleri, daha çok veliahd şehzadeler Manisa'da otururdu.

ŞEHZADELER ŞEHRİ MANİSA

Manisa, ilk defa Osmanlı idaresine geçtiği 1390 yılından, 1595 yılına kadar tam iki asır Osmanlı şehzadelerinin beylik merkezi olmuştur. Bu süre içinde Manisa'da hüküm süren 16 Osmanlı şehzadesinden 5'i sonradan padişah olarak Osmanlı tahtına geçmiştir. Ayrıca II. Sultan Murad da şehzade II. Mehmed lehine tahttan feragat ettikten sonra, iki yıl müddetle Manisa'da oturmuştur. Manisa'da sancak beyliği edenlerden sonra padişah olanlar II. Mehmed, I. Süleyman, II. Selim, III. Murad ve III. Sultan Mehmed'dir.

«Taht-ı Saruhan» denen Manisa Sancağı (vilâyeti), merkezi önce Ankara, 1451'

Manisalı genç kızlar millî kıyafetleriyle. Sağda, Mimar Sinan'ın eseri olan Muradiye Camii'nden bir köşe.

den sonra Kütahya olan Anadolu beylerbeyiliğinin (eyaletinin) 14 sancağından birini teşkil ediyordu. Fakat sancak beyleri ekseriya veliaht - şehzadeler idi. En ünlüleri Fâtih Sultan Mehmed'dir. Tanzimat'tan sonra «Saruhân Sancağı» denen Manisa vilâyeti, Aydın (İzmir) vilâyetinin (eyaletinin) 5 sancağından biri oldu; 11 kazası vardı.

KAVALALI VE MANİSA

Manisa, 1833 yılında Kavalalı İbrahim Paşa kuvvetleri tarafından işgal edildi. Saruhan mütesellimi Kara Osman-zâde Mehmed Ağa, bedevilerden mürekkep Mısır kuvvetlerinin şehre girmelerine mani olamadığı gibi, İbrahim Paşa'ya bağlılığını bildirmek üzere Kütahya'ya gitti. Memleket kısa bir müddet bedevilerin çapulculuğu ve İbrahim Paşa'nın ağır külfetleri altında ezildi.

1833'te Anadolu, 4 eyalete ayrılmıştı. Manisa yani Saruhan, Aydın, Menteşe ve İzmir ile birleştirilerek Aydın eyaletine katıldı. 1845'te Saruhan sancağı Karasi sancağı ile birleştirildi ama bu, ancak iki yıl sürdü. 1848'de tekrar Aydın'a bağlandı.

YUNAN İŞGALİ

Manisa, tarihinin en büyük zararını Yunan işgali sırasında görmüştür. Yunanlılar 23 mayıs 1919'da şehri işgal etmiş ve iki yıldan fazla bir süre işgal altında bulundurmuşlardır. Bu işgal sırasında Manisalılar kaderlerine boyun eğip oturmadılar. Kara Osmanoğlu Halid Paşa, Partı Pehlivan adlı kahraman, yer yer Yunanlılar'a büyük zararlar verdirdiler. Manisa'nın kurtuluşu 8 eylül 1922 gününe raslar. Yunanlılar kaçmadan önce şehirde yangınlar çıkarıp 7 000 evin yanmasına sebep oldular. Türk kuvvetleri, harabe halini alan Manisa'ya girdikleri zaman şehirdeki 11 337 binadan ancak 4 335'i ayakta bulunuyordu.

Manisa'nın müstakil sancak olması 1912 yılındadır. 1923'te de vilâyet olmuş, 1927' de Saruhan vilâyetinin adı resmen Manisa olarak değiştirilmiştir.

قل هو الله احد الله الصمد
الرحمن الرحيم

TÜRKLER'DEN ÖNCE MANİSA

Bugün üzerinde Manisa vilâyetinin bulunduğu topraklar, Anadolu'da ilk siyasî birliği kuran Hitit İmparatorluğu'na dahildi. Daha Hititler zamanında, Batı Anadolu'nun bu topraklarında Anadolu İyon medeniyeti gelişmişti. Hititler, İyonya siteleri üzerinde metbululuk haklarını kullanmakla iktifa ediyorlardı. Hitit İmparatorluğu'ndan sonra kurulan Frikya kıralığının nüfuzu geçici oldu. M.Ö. 670'e doğru bu topraklarda Lidya kıralığı kuruldu ve az zamanda genişliyerek Kızılırmak'ın batısında kalan bütün Anadolu'ya hâkim oldu. Lidya kıralığı'nın merkezi Sardis (Sart) şehri idi. Sardis,, Efes'ten başlayan «Kıral Yolu» denen büyük ticaret yolunun ikinci mühim durağı olduğu için, son derece gelişti, büyüdü ve zenginleşti. Lidya kıralığı M.Ö. 547'de İran (Pers) İmparatoru Kirus tarafından ortadan kaldırıldı ve son kıral Kroisos'un (Krezüs) dillere destan zenginliği maziye karıştı. İranlılar, Sart şehrini bir satraplık (umumî valilik) merkezi yaptılar. İranlılar çağında da İyonya medeniyeti bu topraklarda yeşermekte devam etti ve gittikçe Yunanlı bir çehre arzetti. Büyük İskender, M.Ö. 333'de buraya hâkim oldu; bütün Anadolu ve İran İmparatorluğu'nu Makedonya Devletine kattı. İskender'in ölümünden sonra ülke, Selevkos (Asya) İmparatorluğu'nun payına düştü. Romalılar, M.Ö. 190'da Selevkoslar'ı bu topraklardan attılar ve memleketi müttefikleri olan Bergama Kıralığı'na verdiler. Bergama Kıralığı, M.Ö. 130'da ortadan kalkınca, burası da bütün Anadolu gibi, Roma'ya geçti. M.S. 395'de Roma ikiye ayrılınca, bütün Anadolu, Doğu (Bizans) İmparatorluğu'nun payına düştü. Bu devirlerde, çevrenin büyük şehri Sart idi; Manisa, ikinci derecede geliyordu. M.S. 17 zelzelesi Manisa şehrine büyük zarar vermişti; imparator Tiberius, şehri yeniden inşa etti. Zamanla korsanlıktan zarar gören Sart, ehemmiyetini kaybetti ve daha mahfuz bir mevkide bulunan Manisa, birinci dereceye geçti.

Selçuklular zamanından kalma Eski Camiin bir görünüşü.

TÜRKİYE'DE BİR PHILADELPHIA

Alaşehir, Manisa'nın sevimli bir kazasıdır.

Alaşehir, Türkler'in, Selçuklu fethinden sonra verdikleri isimdir. Şehrin klasik ismi «Philadelpheia» olup kurucusu Bergama Kıralı I. Attalos Philadelphos'tan gelir. Bizans çağında, birkaç kere VII - X. asırlar arasında Arap akınlarına mâruz kalmışsa da ancak 1075'te Anadolu Fâtihi I. Sultan Süleyman - Şah tarafından fethedilmiştir. 1098'de I. Haçlı Seferi'nden faydalanan Bizanslılar tarafından Türklerden geri alınan Alaşehir, birkaç kere Selçuklu Türkleri ile Bizans arasında alınıp verilmiştir. Bizans imparatorlarının arada bizzat geldikleri Alaşehir, bugün de mevcut kuvvetli sûrları ile büyük bir şehir ve askerî üstü. 1176'da Miryokefalon meydan muharebesinde II. Sultan Kılıç Arslan tarafından feci şekilde ezilen Bizans İmparatoru Manuel Komnenos, Alaşehir'e gelip yaralarını tedavi ettirmişti.

1303 yılında Germiyanoğlu Yakub Bey, Alaşehir'i Bizans'tan almak için neticesiz bir teşebbüste bulunmuş, şehir 1307'de Germiyanoğulları'na vergi vermeye mecbur tutulmuştur. Germiyanlılar 1324'teki teşebbüslerinde şehri alamamışlar, şehir, 1335'te Aydınoğlu Umur Bey tarafından fethedilmiştir. Ancak bu fetih de devamlı olmamış, ancak 1391 yılında Yıldırım Bâyezid tarafından Bizanslılar'dan kesin surette fethedilerek Türkiye'ye katılmıştır.

Sart harabelerinin bir asır önce yapılmış bir gravürü.

Ağlayan Taş. Bu kaya parçasının yüzünden devamlı su sızar: Eski Yunanlılar bunun taşlaştırılan Kıraliçe Niobe olduğuna inanırmış..

Bizans'ın Anadolu'da son terkettiği yer, bu Alaşehir'dir.

MANİSA'DAKİ ESKİ ESERLER

Muradiye Camii, III. Murad tarafından yaptırılmıştır. Manisa'daki Osmanlı mimarî eserlerinin en mühimmidir.

Şehri imar edenlerin başında gelen III. Murad, bu ve diğer eserlerini Mimar Sinan'a yaptırmıştır. Camiin yanında imâret, medrese vs. vardır. Klâsik Çağ Türk mimarisinin şaheserlerinden sayabileceğimiz değerli bir âbidedir..

Sultan Camii, Yavuz'un zevcesi ve Kanunî'nin annesi olan Hafsa Valide-Sultan tarafından 1522 de yaptırılmıştır (asıl adı: Sultaniye Camii'dir.)

Hatuniye Camii, 1490 da, II. Bâyezid'in oğullarından Şehzade Şehenşah tarafından, annesi Hüsn-i Şah Hatun'un hâtırasına yaptırılmıştır.

Diğer camilerin mühimleri: Çaşnigir Camii (1474), Alibey Camii (1421), Hacıyahya Camii (1474), İvazpaşa Camii (1484), İbrahimçelebi Camii (1549), Lâlapaşa Camii (1569), Alaybeyi Camii (1569), Dilşikâr Camii (1574)'dir. Sarukanoğulları'nın camileri, İlyasbey Camii (1363) ile İshak Bey'in yaptırdığı Ulucami (1368) olup, diğerleri Yunanlılar tarafından tahribedilmiştir. Osmanlı camilerinden de Akşemseddin Camii, Mahmutpaşa Camii, Şeyhfenârî Camii, Ayniali Camii, Nişancıpaşa Camii ve daha birçokları bugün yok olmuştur.

Manisa Kalesi, çok eski çağdan kalma olup; Lidyalılar, Bizans ve Osmanlı çağlarında birçok kereler şekil değiştirmiştir. Şehrin 10 km. kadar kuzeydoğusunda Nemrut Kalesi, klasik Aigai şehridir. Burada M. S. I. asrın ilk yarısından kalma zengin Roma eserlerinin harabeleri vardır; agora, mâbet ve tiyatro, bunlar arasındadır. Gene şehrin 5 km. kadar doğusunda Akpınar yakınlarında kaya üzerine oyulmuş bir kadın heykeli, eski çağlardan beri çok meşhurdur. Küçükasya'nın ana tanrıçası olan ve bereketi temsil eden Kybele'yi tasvir eden bu heykelin Hititler'den kaldığı tahmin ediliyor. Manisa şehrinin içinde de «Niobe» veya «Ağlıyan Taş Kadın» denen heykel bulunur ki, kayaya oyulmuştur.

Mitolojiye göre Kıraliçe Niobe, Apollon ve Artemis tarafından çocukları oklarla öldürülürken yaralanır. Çocuklarının ölümü ve yaralarının acısı Niobe'yi perişan eder. Feryat edip, inlemeye başlar. Tanrılar tanrısı Zeus, onun bu haline acır ve Niobe'yi taş haline getirir.

Hâlâ yüzünde hâsıl olan su sızıntılarının, onun göz yaşları ve rüzgârın da iniltisi olduğu söylenir.

İsmini Taşıdığınız İnsanların Hikâyesi

İSHAK

Büyük peygamberlerden Hazret-i İbrahim'in Sâre'den dünyaya gelen ikinci oğludur. Din kitaplarındaki kayıtlara göre, gençliğinde Sâre'nin çocuğu olmamış, Hazret-i İbrahim, evlât hasreti içinde ıstırap çektiği için Sâre, Hâcer'i ona odalık olarak vermiş ve bu kadından İsmail dünyaya gelmiştir.

Sâre, daha sonra Hâcer'i kıskanmış, bir evlât dünyaya getirmediği için üzüntüler içinde yaşarken, kendisine hâmile kalacağı ve anne olacağı müjdelenince gülmüş ve bu yüzden İbrahim Peygamber'in ikinci oğluna İshak ismi konmuştur. Çünkü İshak, İbrânîce'de gülmek mânasına gelmektedir.

Hazreti İbrahim, evlât hasretiyle ıstırap çektiği yıllarda, bir oğlu olursa, Tanrı'ya kurban edeceğini vâdettiği için, iki oğlu dünyaya gelince birisini kurban etmek istemiştir. Tanrı, İbrahim'in vâdinde durduğunu görünce, oğlunun yerine bir koç göndermiştir. Din kitaplarında, İbrahim Peygamber'in oğullarından İsmail veya İshak'ın kurban edilmek istenmesi hakkında ihtilâf vardır.

Sâre'nin kıskançlığı yüzünden Hazret-i İbrahim, Hâcer ile oğlu İsmail'i Hicaz'a götürünce, İshak Filistin'de kalmış, İsmail, Hicaz'da Arap'laşan kavimlerin ceddi, İshak da Filistin'de, İsrailoğulları'nın ceddi olmuştur. Babasının akrabasından bir kızla evlenen İshak, iki erkek evlâda sahip olmuş, peygamberlik de, oğullarından Hazret-i Yakub'a kalmıştır.

İLYAS

İsrailoğlu peygamberlerinden birinin adıdır. Hristiyanlar, bu ismi Elie şeklinde kullanırlar. İlyas'ın, Milât'tan dokuz asır önce Baalbek'te doğduğu ve İsrailoğulları'nı Baal ve Astarte adlı putlara tapınmaktan vazgeçirmeğe çalıştığı, din kitaplarında yazılıdır. Birçok zaman Elyasa ile birlikte çalışmış, Musa Peygamber'in kurduğu dinî akidelerden ayrılan İsrail kavmi, kendilerini şehirlere sokmadıkları için dağlarda ve mağaralarda yaşamaya mecbur kalmışlardır.

İsyas, İsrailoğulları'nı doğru yola götüremeyince, peygamberliği Hristiyanlar'ın Elisée dedikleri Elyasa'ya bırakarak, ateşten bir araba ile gökyüzüne çıktığı rivâyet edilir. İlyas Peygamber'in bu ateşten arabası Batı sanat tarihinde hayli iz bırakmış ve muhtelif ressamlara mevzu teşkil etmiştir.

İlyas Peygamber'in «âb-ı hayat» içtiği için ölümsüzlüğe, ebedî hayata sahip olduğu da rivâyet edilmektedir. Kendisinin, Hızır Aleyhisselâm'la aynı şahıs olduğu söylenmektedir.

Peygamberliği sırasında birçok mucize göstermiş olan İlyas Peygamber'in, düşkünlerin son anlarında yardımlarına koştuğu

ve onları servete, saadete kavuşturduğu, insanlara bir derviş, ihtiyar bir adam suretinde görünüp, sonra da, nasıl gelmişse, öylece ortadan kaybolduğu rivâyet edilir.

Bu münasebetle Hızır Aleyhisselâm adını alan İlyas Peygamber, Türk halk edebiyatına, folklorumuza girdiği gibi eski halk masalları arasında da yer almış, atasözlerimize karışmış, bilhassa yoksulluk içinde bulunanlar için bir ümit sembolü olmuştur. Halk dilinde Hıdırellez şeklini almış olan Hızır - İlyas, yılı, yaz ve kış olarak ikiye ayıran bölümde, yaz aylarının başlangıcıdır ve o gün, halk arasında bir nevi bayram yapılır.

HÂRUN

Hristiyanlar'ın «Aron» dedikleri Hârun, Hazret-i Musa'nın ağabeyidir. Mısır'da dünyaya geldiği ve Hazret-i Musa'ya, İsrailoğulları'nı firavunların zulmünden kurtarmak için yardım ettiği rivâyet edilmektedir.

Hazret-i Musa'nın peltek olmasına mukabil, Hârun'un çok güzel konuştuğu ve kardeşinin nasihatlerini, fikirlerini naklettiği, vâizlik vazifesi yaptığı, ibâdet sırasında imamlık yaparak, din işlerinde reislikte bulunduğu, mukaddes kitaplarda yazılıdır.

Hazret-i Musa, Tur'da bulunduğu sırada Hârun, kavmin içinde kalmış, fakat, Musevîler'in, Mısırlılar'ın Apis öküzünü taklit ederek altından bir heykel döküp ona tapmalarına engel olamamıştır. Musa, Tur'dan dönüşte kendisini tekdir etmiş, fakat sonradan hatasını affetmiştir. Hazret-i Hârun, Musa'dan üç yıl evvel, 123 yaşında ölmüştür.

YUNUS

Hristiyanlar'ın «Jonas» dedikleri Yunus Peygamber, İncil'de bildirildiğine göre, İsrailoğulları peygamberlerindendir. Tanrı tarafından Hak dininden sapmış ve birbirleriyle muharebe eden Ninova halkını doğru yola sevketmesi için gönderilmiştir. Hazret-i Yunus, halkı putlara tapmaktan menetti, fakat, sözünü geçiremeyince meyûs olarak darıldı ve Yafa şehrinden bir gemiye bindi. Gemi sahilden açıldıktan sonra arızalandı. Gemiciler içlerinde suçlu bir insan bulunduğunu düşündüler.

Bu gibi durumlarda başvurdukları bir hâl çaresi vardı. Gemide bulunanlar arasında kur'a çekilir, çekilen kur'a kime isabet ederse onun suçlu olduğuna karar verilerek, zavallı denize atılırdı. Bu defa, gemicilerin çektiği kur'a Hz. Yunus'a isabet etmişti. Hz. Yunus, hiç düşünmeden kendisini suya attı ve bir büyük balık tarafından yutuldu.

Tanrı'nın izni olmadan, peygamberlerin, kendilerine verilen vazifeyi terkedemiyeceklerini bilen Yunus, çok meyûs oldu. Tanrı da kendisini affederek, balık tarafından üç gün sonra sahile bırakıldı.

Rivayetlere göre, Yunus, Ninova şehrini terkederek gemiye bindiği gün, Ninova şehrini bir karanlık kaplamış ve halk korkuya kapılarak, kendilerini kurtarması için Yunus'u aramışlar, bulamayınca, şehirden kaçarak Tevbe tepesinde toplanıp, Tanrı'ya yalvarmışlar ve bu suretle Yunus'un, başlarına geleceğini haber verdiği büyük felâketlerden kurtulmuşlardır. Yunus, Ninova'ya döndükten sonra ahali onun çevresinde toplanarak Musa'nın şeriatına göre Tanrı'ya ibâdete başladılar ve bir zaman sonra yine doğru yoldan saparak diğer İsrailoğlu kabileleriyle savaşlara giriştiler. Tanrı, Yunus Peygamber'in ölümünden sonra, onların başına başka devletleri musallat ederek cezalandırdı. Yunus Peygamber'in adı ve Hak yolunda çalışmaları Kur'ân-ı Kerîm'de geçmektedir.

Türk Toplumunda Kadının Yeri

Yazan:
M. Şakir Ülkütaşır

Eski Türkler'in içtimaî hayatında kadının mevkii pek mühim ve yüksekti. Kadın, bugünkü gibi, içtimaî ve iktisadî faaliyetlere geniş ölçüde iştirak ediyordu. Eski Türk kadınları ev işlerinden başka, avcılık, çiftçilik yapıyor, sürü sahibi oluyor, muharebeye gidiyor, şölenlere (yani, uluğtoy da denilen umumî ziyafetler) ve kurultaylara iştirâk ediyordu.

Eski Türkler'in avcılık devrinde kadınlar, erkeklerden fazla hukuka malik idiler. Sürü sahibi olan Türkler'de kadın, hukukunun bir kısmından mahrum kalırdı. Bunun için nekadar fakir olursa olsun, bir avcı kızı, bir çobana varmak istemezdi. Varınca da kendi obasından çıkıp, kocasının obasına gitmesi lâzım geliyordu. Avcı kızı ise, kendi obasında kalır, kocası oraya gelirdi. Kızın obasına iç güveyi vaziyetinde gelen damat (Köreken), yıllarca orada hizmet etmeye mecburdu. Kalın (mihr-i mu'accel) tâbir olunan ağırlığı vermedikçe koca, karısını alıp kendi obasına götüremezdi. Bazı Altay Türk kabîlelerinde, bu türlü evlenme usulleri bugün de caridir.

Bazı tarihçiler, eski Türkler'in kadınlara hürmetleri olmakla beraber, besliyebilecekleri kadar kadın alma hakkına malik olduklarını —yani, eski Türkler'de Poligami «çok karılılık» cari olduğunu —, bir Türk'ün dul kalan yengesini ve üvey annesini nikâhla alabildiğini kaydederler. Bazı tarihçiler de bunun, Türkler'de kadının yüksek içtimaî mevkiiyle bağdaşamayacağı fikrini ileri sürerler.

Eski Türk töresine göre, ilk devirlerde bir erkek ancak bir kadın alabilirdi. Gerçi sonraki yayılma, fütuhat devirlerinde karıların birden fazla olduğu görülmekte ise de, töreye göre ailenin reisesi yine ilk karı idi.

Türk aile hayatında kadın, çok mukaddes addolunurdu. Evli bir kadına tecavüz etmenin cezası idamdı. Bu ceza, hiç bir sebeple hafifletilemezdi. Bir genç kızı iğfal eden erkek, ağır mahkûmiyetlere çarptırılır; kızı almaya mecbur tutulurdu. Bu yüzden kadınlar kendilerini her zaman ve her yerde emin görürlerdi. Kadın esareti, kadın ticareti, kadın hediyesi (büyük birine, meselâ hükümdar ve vezir'e kadın takdimi) gibi Türk'e yabancı olan içtimaî çarpıklıkları Türk töresi şiddetle menetmişti.

Küçüksu çayırında yaşmaklı bir Türk hanımı

Türkler, İslâm dinini kabul ettikten (920-940) ve bir takım islâmî gelenekleri kendi içtimaî bünyelerine soktuktan sonradır ki, taaddüd-i zevcâta (çok karılılığa) rağbet göstermişlerdir. Buna rağmen ikinci, diğer karılar kuma (ortak) olarak kalmışlardır. Uzun asırlar devam etmiş olan «Türk töresi» kumaları meşru' tanımadığından bunlar «Hatun» unvanını alamazlardı. Kumadan doğan çocuklar da babalarının servetine vâris olamazlardı. Bu hal, hükümdar ailesi hakkında da böyle idi.

İlk Osmanlı Türkleri'nin de bu millî töreye riayet ettiklerini kuvvetle tahmin edebiliriz. Gerçi tarihlerimizde açık bir kayıt olmamakla beraber, Osman Bey'den sonra yerine Şeyh Edebalı'nın kızı, Bala Hatun'dan doğan büyük oğlu Ali Erden Bey (Alâeddin Paşa) dururken, Orhan Bey'in geçmiş olması, yine büyük bir ihtimal ile, bu millî Türk töresiyle ilgili idi. Çünkü Orhan, Ömer Bey adında bir Türk beyinin kızı olan Mal Hatun'dan doğmuştu.

Eski Türkler'de, kadının ailedeki mevkii o kadar mühimdi ki ailenin hukukî salâhiyetleri yalnız erkekte değil, erkek ile kadının her ikisinde müştereken bulunurdu. Yine eski Türk devletlerinde emirnâmelerin yalnız Hakan namına değil, «Hakan» ve «Hatun», yani karısı namına müşterek olarak imza edilmesi, resmî içtimalarda Hakan'ın Hatun'dan ayrılmaması hep kadının aile hayatındaki bu ehemmiyetinden dolayıdır.

Bu geleneğin XIV. asırda da aynen devam etmekte olduğunu görüyoruz. Nitekim «İbni Battûta» meşhur Seyahatnâme'sinde, Irak ve İran'da hükümran olan İlhanîler'den bahsederken: «kadınlar, Türk ve Tatar akvamı yanında pek muhteremdir, bir emirnâme yazıldıkça bu emirnâmeye «sultanın ve hatunların emriyle» ibaresini yazarlar» demektedir (Burada İbni Battûta'nın kasdettiği «Hatun», «Terken» gibi kadınlar olmalı).

Yine, XIV. asrın ilk yarısında (1325-1340) Anadolu ile diğer bir takım Türk ülkelerini gezen, Arap seyyahı İbni Battûta, mezkûr Seyahatnâme'sinde, o devirdeki Türk kadını hayatına dair bize pek kıymetli malumat vermektedir. 1333 yılında İznik şehrini ziyaret eden İbni Battûta, o zaman Osmanlı hükümdarı olan Orhan Bey'in karısı Biylun Hatun'un (1) huzuruna kabul edildiğini ve beraber yemek yediğini şu suretle anlatır: «Fudalâ'dan Alâeddin Sultan Öyüğü, benimle beraber Biylun Hatun'un ikametgâhına gitti. Biylun Hatun, bizi kabul ile ikramda bulundu ve ziyafet verdi. Duhulümüzden birkaç gün sonra yukarıda zikrolunan Orhan Bey bu beldeye muvasalat etti».

İbni Battûta, güneydoğu Rusya'da Kıpçak ülkesine girdikten sonra da şunları yazmaktadır: «Burada acaib bir hal gördüm ki, o da Türkler indinde kadınların ta'zime mazhar olmasıdır. Bunların mevki ve mertebesi erkeklerin fevkindedir». Yine İbni Battûta, Kırım'dan çıkarken Emîr kadınlarından birine tesadüf ediyor ve müşahedelerini de şöyle anlatıyor: «Bindiği araba mavi kumaşlarla örtülü, pencere ve kapıları açık, önünde zarif ve süslü dört cariye vardı. Arkasından da cariye arabaları gidiyordu. Arabadan indi. Uzun eteklerini otuz cariye taşıyordu. Kendisi emîrin yanına varınca, Han kıyam ile karısına selâm verdi, yanına oturttu. Sonra, gelen «kımız» tulumlarından kadın bir kadeh doldurdu, ta'zimle emîr'e sundu; emîr de sonra hatun'a verdi. Yemek hazırlanarak kadınla emir yemek yediler.»

İbni Battûta bundan sonra, yine buraya ait olmak üzere, satıcılar ile çarşı esnafının kadınları hakkında malumat verirken de, kadınların serbest olduğunu, Türk kadınlarında tesettür (örtün-

---

(1) Yarhisar tekfuru'nun kızı Holofira. Osmanlı vesikalarında Nilüfer denilen Hatun. Bu isim, müntensih hatası olarak Seyahatnâme'de «Biylun» diye yazılıdır.

Bir asır önce yapılmış bir gravür: Anadolulu kadın ve erkekler.

me) olmadığından yüzlerinin göründüğünü (2); bir kadının pazara koyun ve süt getirip ıtriyat mukabilinde halka sattığını, kadınların ekseri kocalarıyle beraber bulunup, erkeği gören, onu kadının hizmetkârlarından biri zannedeceğini yazar.

Bu meşhur Arap seyyahı, Özbek Han'ın kadınlarından bahsederken bunların isimlerini zikreder, teşrifat mucibince bunların tahtın hangi taraflarında mevki aldıklarını anlatır; bunlardan biri sultanın yanına geldiği zaman, hükümdarın ayağa kalkarak ve elini tutarak onları sedire oturttuğunu, tesettür olmadığı için bütün bunların halkın gözü önünde cereyan ettiğini kaydeder. Sonra da han karılarından her biriyle nasıl görüştüğünü ve bunların hususî hallerini anlatır.

Yukarıdan beri verdiğimiz izahlara göre XIV. asrın sonuna kadar Türk kadınının, umumî hayattaki yüksek mevkii hakkında hiç bir araştırıcı herhangi bir şüpheye düşemez. Sair gürbüz ve kuvvetli milletlerde olduğu gibi, Osmanlı Türkleri'nin bilhassa ilk devirlerinde de kadının yüksek bir mevkii vardı. Kadınlar, hiç bir zaman haremlere kapanmıyorlardı. Esasen bunu bilmiyorlardı da... Ancak II. Murad zamanındadır ki, Osmanlı hükümdarlarının bir haremi oldu. Kadınların mâdunluğu hakkındaki telâkkiler, Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatından sonraki zamanlara kadar Osmanlı Türkleri arasında da cari değildi. Ancak ondan sonra, kadın sıkıya konmuş, hareme, kafes arkasına kapatılmış, tam mânasiyle mahrem (yani bakılması, görülmesi, ellenmesi yasak) bir nesne olmuş, Türkler'deki o eski ve şerefli kadın serbestliği geleneği esasından bozulmuş, hulâsa iş çığırından çıkmıştır. Daha sonraki asırlarda (meselâ XVII. asırda) ise kadının mahremiyeti bir fecaat halini almış, hattâ tesettür (örtünme) o kadar umumîleşmiştir ki, Türkiye'deki Hıristiyan ve Yahudi kadınları bile bu tesettür âdetini kabul etmişlerdi. Divân-ı Hümâyûn vesikaları arasında buna ait hükümler bile vardır.

---

(2) Yine aynı seyyah, o devirde Anadolu'daki Türk kadınları arasında da tesettür olmadığını; kendisini birçok yerlerde kadınların karşıladığını, misafir ettiğini, geçirdiğini; ona tıpkı hısım-akraba gibi muamele ettiklerini yazar.

Arzuhalcide bir Türk kadını.

Aziz

Yüzyıl Önce Türkmenler'e Esir Düşen Bir Fransız'ın Hatıraları

TÜRKMENİSTAN'DA ON DÖRT AY

Henri de Blocqueville Türkmen kıyafetiyle..

Yazan: H. de Blocqueville
Çeviren: Eser Tutel

YIL 1860, aylardan marttı.

Şah'ın hizmetine girip doğu ülkelerini yakından tanımak maksadıyle İran'a gelmiştim. Ama ne var ki, sarayda bana göre bir iş olmadığını öğrenince dönüş hazırlıklarına başlamış bulunuyordum.

Nasirüddin Şah, dönmek üzere bulunduğumu haber almış olacak ki, bir gün adamlarını gönderdi, arzu ettiğim takdirde Horasan'ın doğu kesimlerine, Türkistan boylarına doğru hazırlanan yeni harekâta katılabileceğimi bildirdi. Harekât İran topraklarını devamlı olarak taciz eden Türkmenler'e karşı hazırlanmıştı. Böylelikle sınır boyundaki soygunculukların kesin olarak önü alınacaktı.

Bu, arayıp da bulamayacağım bir şeydi; teklifi hemen kabul ettim. Fakat uzun zamandan beri İran'da bulunan Avrupalılar'ın tavsiyesi üzerine, Fransız sefaretinin aracılığı ile bir de mukavele tanzim ettim. Eğer Türkmenler'in eline esir düşersem, kurtarılma paramı saray ödeyecekti.

31 mart 1860 günü, harekâta katılacak son birliklerle beraber, ben de Tahran'dan ayrılmış bulunuyordum. Birlikler bir piyade alayı, Kürt atlılarından meydana gelen bir süvari birliği, Bahtiyarî aşireti atlılarından meydana gelen başka bir süvari birliği, bir de topçu bataryasından müteşekkildi.

Ben, altımdaki atımdan başka, eşyalarımı taşıyan dört katırımla yola çıkmıştım. Hayvanlara bakacak bir seyisle iki de hizmetçim vardı. Tahran'ın dış mahallelerini, harap evleri, kireç kuyularını, tuğla fırınlarını arkada bıraktıktan sonra yolumuz Elbruz Dağları'nın eteklerine doğru yükselmeye başladı. Bir süre böylece yol aldık. Yakınlarda ne tek bir kasaba görülüyordu, ne de köy...

Yol artık iyice dikleşmişti. Dağların korkunç sessizliği içinde sadece yol almaktan başka bir şey düşünmüyordum. Dağların eteklerinde bir harabeyle karşılaşınca çok meraklandım. Burasının Rey şehri harabeleri olduğunu söylediler. Birkaç fersahlık bir alanı içine alan surların yıkıntısının arasında ayakta duran bir kule vardı. Onun resmini yapmaktan kendimi alamadım. Bir Moğol hanının meza-

rıymış, Rey Kalesi diyorlarmış.

Karşılaştığım ilgi çekici yapıların resimlerini yapıyor, tarihle ilgili hususları defterime not ediyordum. Yollarda bizlerden başka kimsecikler yoktu. Bu topraklar sanki yüz binlerce yıldan beri terkedilmiş, yüz binlerce yıldan beri, kimsecikler buralara ayak basmamış gibiydi.

KORKUNÇ BİR MANZARA

Karşımızdaki dağın arka tarafına geçtiğimiz zaman yalnız beni değil, her Avrupalı'yı dehşet içinde bırakan bir manzara ile karşılaştım. Adamlarımın söylediklerine göre bu bir Zerdüştî mezarlığıydı. Ama yeryüzünde bir eşi daha görülmemiş, insanın tüylerini ürpertecek kadar korkunç bir mezarlık! Çevresi 50-60 metre olan daire biçiminde bir yerdi burası. 5 metre yüksekliğinde duvarla çevriliydi. Bu duvarın içindeki alanda, içine ancak bir insan sığabilecek boyda, dört köşe, muntazam çukurlar açılmıştı. Yakınları ölülerini getirip bu çukurun içine bırakırlar, duvarın dışına çıkarak kuşların cesedi parçalamalarını beklerlermiş. Sıcağın tesiriyle kokan cesede gelen akbabalar, başka yırtıcı kuşlar ölünün etlerini yerler, kısa zamanda cesedi iskelet haline getirirlermiş. Bunun üzerine yakınları iskeleti alır, bir tarafa gömerlermiş. Akbabaların ilk olarak ölünün gözlerini oyması onlarca iyi bir alâmetmiş.

Zerdüştî mezarlığından ayrılıp beş fersahlık bir yol katettikten sonra ilk molamızı verdik. Adamlarım çadırımı kurdular. Atımla katırlar yere çakılan kazıklara bağlandı. Kendi kendime düşünüyor: «Artık iyice göçebe hayatına alışmam lâzım,» diyordum.

Nisanın 4., 5. ve 6. günleri devamlı yol almakla geçti. Fakat hava o kadar sıcak, yollar o kadar kuraktı ki gündüzleri yol almak son derece zahmetli oluyordu. Arada bir küçük kasabalara, köylere uğradığımız da olmuyor değildi. Ama yolculuğun daha başlangıcında bu kadar eziyetle karşılaşmak maneviyatımı bozmaya başlamıştı. Tek çare geceleri yol alıp, gündüzleri dinlenmekti ki bu usulü tatbik ettiğim zaman, 7 fersahlık bir yolculuğun, kısa bir gezinti kadar eziyetsiz geldiğini gördüm.

AYAKLARINDAN BAĞLI ÇOCUKLAR

Yol boyunca karşılaştığım en büyük kasaba Laskerd oldu. Laskerd aslında kasaba filân değil, çevresi 200 metreyi zor bulan sözüm ona bir kalenin içindeki basit evlerden ibaret bir yer.

Kalenin içinde 120 aile vardı. Duvarın dışına ise yapı iskelesi gibi bir çeşit balkon yapılmıştı. Bu korkuluksuz balkonda yürümek şartıyle kaleyi dışardan çepeçevre dolaşmak mümkündü. Yürürken tahtalar müthiş bir şekilde sallanıyor, kaleden gelen pis kokular insanın başını döndürüyordu. Anne ve babalar bir yere gidecekleri zaman çocuklarını ayaklarından uzunca bir ipe bağlıyorlar, ondan sonra serbest bırakıyorlardı. Eğer çocuk iskeleden aşağıya düşerse ipe bağlı kalıp sallanıyor, çığlıklarına yetişenler de koşup yukarı çekiyorlardı.

BİR MİNARE, İKİ EFSANE

Böylece günler geceleri, geceler günleri kovaladı. Biz de fersahlarca yol katettik. 19 nisan günü dümdüz bir arazide ilerlerken kaşımızda bir minare seçilmeye başlandı. Söylendiğine göre Cosrouguerd şehri bu minareden sonra iki fersah kadar ilerdeydi. Fakat ne kadar ilerlersek ilerleyelim, bir türlü minareye ulaşamıyorduk. Nihayet birkaç saat sonra minarenin yanına vardık. Minarenin üst kısmı yıkılmıştı. İmam Rıza'nın kardeşi İsmail'in kabri buradaydı. Yanına ileri gelen din adamlarından bazıları daha gömülmüştü.

Söylendiğine göre yakındaki Choure-Delbard kasabasının halkı kıskançlıklarından ötürü bu minareyi kendi kasabalarına götürmek istemişler. Bulabildikleri kadar at, öküz, deveyi bir araya getirmişler ve minarenin kaidesinden geçirdikleri kalın iplere bağlayıp hayvanları kamçılamışlar. Fakat zaten harap vaziyette olan minare buna dayanamamış, üst kısmı yıkılarak orada bulunanların başına düşmüş. Bugün bile Choure-Delbard halkı mecbur olmadıkça o civardan geçmemeye bakıyor.

FİRÛZE DAMARLARI

Anlatılan ikinci efsanenin kahramanı ise Şah Abbas. Hükümdar bir gün buralara gelmiş, kendisine minareyi gösterip, çok az yolları kaldığını söylemişler. Fakat ortalık kararmış, yol hâlâ bitmemiş. O geceyi çadırında geçiren Şah Abbas'ın ertesi günü ilk işi, kendisini aldattığı için minarenin üst kısmını yıktırmak olmuş!

Sefer için hiç de hazırlıklı olmayan birlikler sayıca hem çok noksan, hem de büyük bir kargaşalık halinde. Askerlerin başlıca meşgalesi su kenarındaki otlakları tutuşturarak yabanî hayvan avlamak... Bir taraftan su, öte yandan alevlerin arasında kalan hayvanlar otların arasından çıkıverince karşılarında tüfekleri veya kılıçları ile bekleyen askerlerle karşılaşı-

Bir Türkmen aşireti, konak yerinde

yorlar. Ben de bu avların birinde kendi hesabıma bir yaban domuzu avladım. Tabiî, İranlılar Müslüman oldukları için bu hayvanı hem sevmiyor, hem yemiyorlar. Fakat gariptir, askerlerden birinin bu yaban domuzunun kanından içtiğini görünce âdeta gözlerime inanamadım. Sonradan öğrendiğime göre buranın doktorları, romatizma ve benzeri ağrılı hastalıklar için yaban domuzunun kanının içilmesini tavsiye ederlermiş. Ne olursa olsun, bu bölgede gördüğüm kadar iri yaban domuzlarını o zamana kadar hiç bir yerde görmemiştim.

Günler geçiyor, haftalar geçiyor, aylar birbirini kovalıyordu. 28 haziran gecesi ilk defa olarak Türkmenler'le karşılaştık. Tahminime göre bin kişi kadardılar. Üzerimize şiddetli bir ateş açtılar, ama bereket bu, birkaç dakikadan fazla sürmedi. Üç adamımız ölmüş, birkaçı da yaralanmıştı. Fakat bir sonraki baskında bizimkiler üç Türkmen'i öldürüp, kestikleri başlarını bir mızrağın ucuna takıp dolaştırdılar. Başlardan birinin yüzündeki zekâ dolu bakış ve müstehzî gülüş, hâlâ tüylerimi ürpertir.

Artık sık sık Türkmenler'in saldırılarına uğramaya başlamıştık. Anî baskınlar yapıyor, birkaç askerimizi öldürüyor, katırları, develeri aldıkları gibi karanlıkların içinde kayboluveriyorlardı. Bu şekilde yolumuza devam ederek 19 temmuz 1860 günü, mızıka önde, askerler arkada, Merv şehrinin surlarından içeriye girdik. Kumandanın emri üzerine ikisi hariç, sur kapılarının hepsi taşlarla sımsıkı örüldü. Geceleyin askerler dinlenirken, yüksek rütbeli birkaç subay da Binbir Gece masallarındaki gibi sazlı, sözlü, kadınlı bir âlem yaptılar.

Surların dışında, çok uzaklarda bir Türkmen atlısına benzer bir gölge bile görülse toplar ateşleniyor, tüfekler o tarafa boşaltılıyordu. Ama bu, barut ve cephane israfından başka bir şeye yaramıyordu. Her geçen gün, erzakımızı daha idareli kullanmak zorunda kalacağımızı düşünüyorduk. Daha şimdiden bir deve ölüsü akıl almaz derecede yüksek paralar karşılığında satılır olmuştu!

ESİR DÜŞÜYORUM!

10 eylül günü, mevsimin bir hayli ilerlemiş olmasına rağmen ordu Merv'den dışarı çıkıp, bir yanını nehre dayayarak mevzilendi. Bulunduğumuz arazi o kadar sulaktı ki, âdeta bir bataklıktan farkı yoktu. Beraberimizde kale dövmeye mahsus toplar vadı, fakat hepsinin de mermileri kısa düşüyordu. Savaş başladığı zaman mermilerin hiç birini Türkmenler'e isabet ettiremedik. Buna karşılık Türkmenler'in attığı gülleler ise bizim kuvvetlerin tam ortasına düşüyordu.

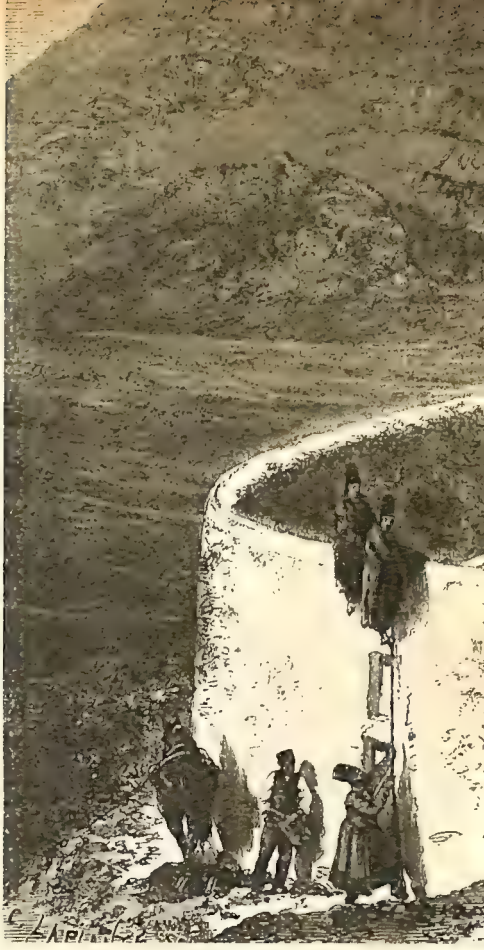

Kumandanlar topçu atışlarından korunmak için çadırlarının önüne, çamurdan, yirmi santim kadar kalınlığında birer duvar ördürdüler. Kumandanlardan birinin, her top sesi işitişinde korkudan büzülmesi yok muydu, gördükçe gülmekten kendimi alamıyordum. İşte, İran ordusunun savaş gücü bu durumdaydı.

Nihayet 16 eylül günü askerlere hücum emri verildi. Toplar gürlüyor, tüfekler ateş ediyor, yer yerinden oynuyordu, ama ortada Türkmen ordusunun perişan edildiğine dair en küçük bir emare bile yoktu. Saat akşamın dördü olmuş, fakat boşu boşuna cephane ve barut sarfetmekten başka hemen hemen hiç bir şey yapılmamıştı.

Türkmenler, İranlılar'ın toplarını da ele

Ölülerin akbabalara terkedildiği Zerdüşti mezarlığı.

geçirmişlerdi. Böylece onların toplarını kendi üzerlerine çevirerek yaylım ateşine geçiverdiler. Ortalık bir anda ana-baba gününe döndü. Herkes bir tarafa kaçışıyordu. Kumandanlardan bazılarının kaçtığı haberleri de duyulmaya başlamış, herkes kendi başının derdine düşmüştü.

Bu durumda yapılacak tek şey ricat etmekti. Ordu büyük güçlüklerle bir araya getirildi ve askere geriye çekilme emri verildi. Ne var ki İran ordusunda olup biten her şeyi önceden haber alan Türkmenler, ordunun Merv'e dönmesi için geçeceği yolları, açtıkları arklarla gerçek bir bataklığa çevirmişlerdi. Bu durumda değil kovalayan bir ordunun önünden kaçmak, doğru dürüst yolculuk etmek bile imkânsızdı.

Bir ara düzene girer gibi olan ordu, çoktan dağılmış, yok olmuştu. Ben yirmi kişilik bir kafilenin arasındaydım. Önce bir hendeğin içinden geçtim, sonra bir ikincisinin... Her taraftan üzerimize kurşun yağıyordu. Buna rağmen atımı üçüncü hendeğe doğru mahmuzladım. Ama nasıl olduysa oldu, atım kayarak yuvarlandı, kendimi suların içinde buldum. Hendeği zar zor geçip az ilerdeki dördüncü hendeğe doğru koştum. Orada sahipsiz bir at vardı, ona binmek istedim. Ama nerede... Beraberimdeki askerler de yarı bellerine kadar suyun içinde çırpınırlarken, hendeğin üzerlerinde birtakım atlılar göründü. Silâhlarını bizlere çevirmiş duran bu adamlar, Türkmen atlılarından başkası değildi!

Cephanemiz ıslanmış, silâhlarımız işe yaramaz hale gelmişti. Tek çıkar yol vardı: Tesli molmak.

İster istemez Türkmenler'in uzattıkları iplere tutunup hendeklerin içinden çıktık. Bizlere atlarının terkilerine binmemizi işaret ettiler, kabul ettik. Çünkü, ya da yürütülen esirler boyunlarından ipler-

le bağlanmışlardı ve hallerinden çok eziyet çektikleri görülüyordu.

Ordunun bir kısmı yok edilmiş, bir kısmı da püskürtülmüştü.

MEZATTA SATILAN ESİRLER

Götürüldüğüm yer bir Türkmen çadırıydı, içerde benden başka beş, altı kişi kadar da İranlı esir vardı. İlk iş olarak üzerimizi aradılar. Benim gömleğimdeki sedef düğmeleri kesip aldılar. Sonradan kadınların bunları süs diye çocuklarına taktığını gördüm. Adamların birkaçı bizleri beklemek için çadırın yanında kaldı, ötekileri de kaçanları kovalamak için İranlılar'ın peşinden gitti. Kadınlar, çorbalarına bolca su karıştırıp, bizi doyuracak kadar çoğalttılar. O gün, akşama kadar, orada düşüncelerimizle baş başa bırakıldık. Türkmenler'de zincir az olduğundan bir zincirle üç kişinin ayağı birden bağlanmıştı. Bir kelepçe de iki kişiye birden takılıydı. Üzerimizde incecik bir aba parçasından başka bir şey yoktu. Ötekiler hıçkıra hıçkıra ağladılar, benim de gözümü uyku tutmadı. Akıbetimizin ne olacağını düşünüyordum.

Geceleyin boynuma zincir vurmak istedilerse de ben şiddetle reddettim. Elimle de işaret ederek, «Zincire vurulmaktansa, kafamı kesin daha iyi,» dedim. Hatta Türkmenler'den bir tanesini de yumruklayarak yere devirdim, ama ötekiler birden üstüme çullanınca kendimi kaybedivermişim.

On beş gün bu şekilde geçti. Duyduğumuza göre biz esirleri Buhara veya Hıyve'ye götürüp satacaklardı. Çünkü esirleri beslemek onlar için gerçekten külfetli oluyordu. Söylenenler gerçekten doğru çıktı. Esirlerin büyük bir kısmını ikişer-ikişer, üçer-üçer, hatta dörder-dörder bağlayıp yola çıkarmışlardı. Üzerlerindeki işe yarar elbiseleri aldıkları için, hepsinin üstü başı son derece sefildi.

Her nasılsa beni yola çıkarmadılar. «Bu Avrupalı zengine benzer, belki kurtarma parası olarak alacağımız para, esir olarak satıp da elimize geçecek paradan daha çok olur,» düşüncesiyle hareket ettiklerini sanıyordum.

«ATEŞİMİ YAKAR MISINIZ?»

Türkmenler'in bizlere verdikleri yemekler hem çok azdı, hem de bir Avrupalı'nın kolayca yiyip tutacağı şeyler değildi. Bana kalırsa bu şekilde hareket etmelerinin asıl sebebi yoksullukları değil, eziyet ederek paramız olduğunu itiraf ettirmek ve bütün servetimizi verip hürriye-

Laskerd kasabasının duvarı ve korkuluksuz balkonları

timizi satın almamızı sağlamaktı. Sabah, akşam bir parça ekmekle bir tane soğan veriliyordu. Eğer bir kolayını bulup da bir yerden küçük bir parça et aşırabilmişsem kendimi bayağı talihli hissediyordum.

Ama zekâmı kullanarak ekmek temin etmenin çaresini bulmuştum. Kaldığım çadırın hemen yakınında bir fırın vardı. Kadınlar ekmek kızartmaya hazırlandıkları zaman hemen pipoma tütünümü basar, dışarı çıkardım. Doğruca kadınların yanına gider, pipomu yakmak için ateş isterdim. Hem de Türkçe söylerdim bunu.

— Bir od var mı? derdim.

Çaresiz bu üç kelimeyi öğrenmiştim. O zaman onlar da pipomu yakarlardı. Türkmenler'in şöyle bir âdetleri olduğunu öğrenmiştim: Ortada ekmek varken, biri yanına gelirse, sırf âdet yerini bulsun diye ona ekmekten biraz alması söylenirdi.

Bunu bildiğim için kadınların ekmek ikram etmelerini dört gözle bekler, ettikleri zaman da birkaç kırıntıyle yetineceğim yerde, bazen yarım ekmeği, bazen de tamamını alır giderdim.

Türkmenler bu pipo yaktırma bahanesiyle ekmek yeme hilesini anlamakta gecikmediler. İkram etmemeyi de onurlarına yedirememiş olmalılar ki, bir süre sonra ekmekleri daha uzaktaki bir fırında pişirmeye başladılar.

ESARET HAYATINA ALIŞIYORUM

Her geçen gün, bir öncekinin aynı olmaya başlamıştı. Yavaş yavaş bu monotonluğa alıştığımı farkediyor, artık eskisi gibi fazla sıkılmıyordum. Türkmenler'i yakından inceliyor. Fırsat bulursam resimlerini yapıyordum.

Türkmen erkekleri orta boylu, sağlam yapılı, gözlerini budaktan esirgemeyen, güçlü kuvvetli insanlardı. Yorgunluğa, açlık, susuzluk gibi mahrumiyetlere son derece dayanıklıydılar. Hemen hepsi ayaklarına beli dar, paçaları bol bir pantolon, üzerlerine de yakasız, sağdan ilikli bir gömlek giyiyorlardı. Erkekleri ve kadınları, kışın veya ata binecekleri zaman, bacaklarını önce bir dolakla sarıyorlar, üzerine de kasıklarına kadar yükselen bir çizme çekiyorlardı.

Kadınların da büyük bir kısmı, ayaklarına kadar inen bir pantolon giyiyordu. Evli kadınlar, fazlalık olarak bellerine, gömleklerinin üzerinde kuşak sarıyorlardı. Hemen hepsinin saçları uzun, iki örgü halinde bellerine kadar iniyordu.

Gelecek Sayımızda :
ESARETTEN KURTULUŞ

Hakkında iki efsane çıkarılan tepesi yıkık Cosronguerd minaresi.

Hikâye Olan Gerçekler

"Felâket,, Kelimesi

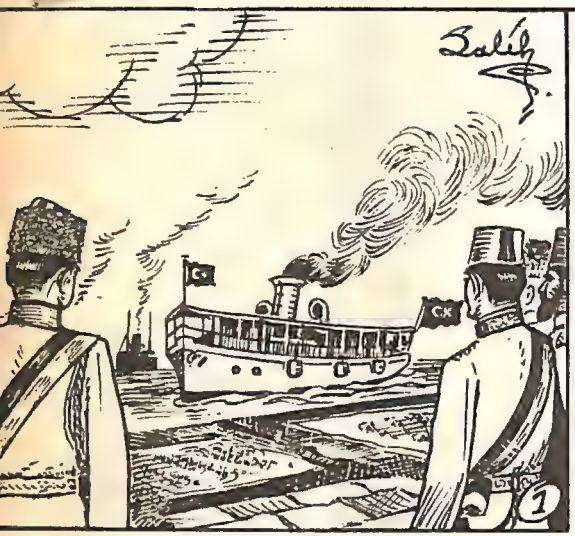

Son Osmanlı Padişahı Mehmed Vahîdeddin, Topkapı Sarayı'ndaki biat merasimi için istimbotla Sarayburnu'na gelmişti.

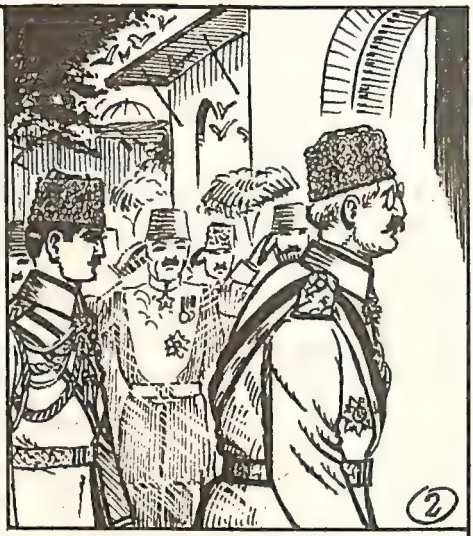

Maiyetinde Harbiye Nâzırı Enver Paşa olduğu halde saraya kadar araba ile geldi.

Başta Sadrâzam Tal'at Paşa olmak üzere, bütün nâzırlar, yeni padişahı karşıladılar. Romatizmadan muzdarip bulunan Vahîdeddin bastonunu istedi.

Köşkte unutulduğunu söylediler. O zaman, «bu, bir felâket» dedi ve ilk adımını attı. İlk adımını atarken «felâket» demesi uğursuz sayılmıştı. Gerçekten de Sultan Vahîdeddin'in âkıbeti felâket olmuştur.

Kerameti 505 Kuruşun

Çengeloğlu Tahir Paşa, cesur vatan evlâtlarındandı. Gençliğinde korsanlık etmiş, sonra donanmaya katılmıştı.

Mesleğinde süratle ilerleyen Tahir Paşa, bir müddet sonra Kapdan Paşa oldu. Akdeniz'deki adalardan bir kısmının idaresi ona verildi. Paşa, adaların birindeki bir konsolostan memnun değildi.

Onu uzaklaştırmak için nazikâne telkinlerde bulundu. Adam oralı olmayınca, hiddetlendi; bir gün konsolosa: «Beni, 505 kuruştan çıkaracaksın» diye bağırdı.

«500 kuruşa bir köle alıp seni öldürtecek, beş kuruşluk iple de herifi astıracağım». Ertesi gün, Konsolos, adayı terkediyordu.

Hindistan'ı hürriyete kavuşturan Mohandas Karamchant Gandhi.

400 Milyonu Hürriyete Kavuşturan Lider

Gandhi

Derleyen: Oz Dokuman

SAAT akşamın dört buçuğuydu. Gandhi, Yeni Delhi'deki evinin, bahçeye bakan küçük odasında, döşemeye oturmuş, keçi sütü ve haşlanmış sebzeden ibaret yemeğini yiyordu. Karşısında, bağımsız Hindistan Meclis Başkanı Sardar Vallabhbhai Patel vardı, çok önemli bir konuyu görüşüyorlardı. Yavaş yavaş konuşuyordu Patel. Bir zamandır ortada yayılan dedikodunun, Başbakan Nehru ile arasında ciddi fikir ayrılığı söylentisinin, asılsız olduğunu anlatmaya çalışıyordu. Gandhi, sâkindi, sabırla dinliyordu. Bir ara kapı açıldı, içeri Abha girdi, çekingen bir hali vardı, Gandhi'yi rahatsız etmek istemiyor gibiydi. Bir zaman durup bekledi, sonra yaklaşarak, Gandhi'ye, usulca:

— Saat, beşi geçiyor, diye fısıldadı.

Gandhi hemen doğruldu, Patel'e dönüp:

— Gitmeliyim, dedi.

Sonra da, bastonuna dayanarak odadan çıktı.

Dışarıda beş yüz kişilik bir kalabalık vardı. Gandhi'yi bekliyorlardı. Akşam duası için gelmişti bunlar. Gandhi:

— Bu akşam biraz geciktim, dedi. Bekletmeyi sevmem halbuki. Tam beşte burada olmalıydım.

Az ilerde, büyücek, birkaç basamaklı ahşap bir kerevet vardı; Gandhi, duayı buradan yönetirdi. Birkaç kişi kalktı, yol açtı. Ona yakın olanlar da, ayaklarına kapandılar. Gandhi, avuçlarını omuzu hizasında birleştirmişti. Bu, geleneksel Hindû selâmlayışıdır.

Tam bu sırada, kalabalık içinden bir adam çıktı. Gençti. Kendisine güvenen bir hali vardı. Gandhi'yi, içten, ona inanmışların bakışıyle süzüyordu. Yaklaştı, iki adım uzağındaydı artık. Birden gözleri kısıldı, bakışı sertleşti. Az önceki adam o değildi sanki. Anî bir davranışla, sarındığı sari'den, küçük bir tabanca çıkardı, namlusunu Gandhi'ye doğrultup, üç el ateş etti.

Bir an yerinde sarsıldı Gandhi, sonra yere yığıldı kaldı. Başı, Abha'nın kucağına düştü, mırıldanır gibi:

— Hey Rama (Oh Tanrım) diye fısıldadı. Bu, onun son sözleri oldu.

Koskoca bir insan, 400 milyonu bağımsızlığa kavuşturan büyük lider, dünyadan, sonsuzluğa göçmüştü artık.

Mohandas Karamchand Gandhi, 2 Ekim 1869 tarihinde, Porbandar'da doğdu. Babası, orta halli bir ailedendi. Okumayı çok sevdiğinden evinde pek çok kitap vardı; çoğunluğu, dinî kitaptı bunların. Orada okula başladı. Utangaç mizaçlıydı, az konuşur, kalabalıktan kaçardı. 13 yaşına gelince evlendirdiler; daha orta okul öğrencisiydi. Karısı, Kasturbai, Ponbandarlı bir tacirin kızıydı, o da aynı yaştaydı. 40 yıl sonra yazdığı biyografisinde, bu olaydan «iki mâsum çocuk, âdeta, hayat okyanusuna istemiyerek itildiler» demektedir. Kastubai, öyle pek bilgili filân değildi ,ana dili olan Gücaratça'dan başka dil bilmezdi.

19 yaşında, okulu bitirmişti ki, bir zamandır içinde sakladığı arzusunu açıkladı; İngiltere'ye gidip okumak istiyordu.

---

* *LOUİS FİSCHER, The Life of Mahatma Gandhi, Tauchnizt Ed. 1953 — Stuttgart.*

İlkin, anası ve amcası buna karşı koymak istediler, sonra Gandhi'nin direnmesine dayanamadılar, göndermeye karar verdiler.

1888 yılının bir haziran günü, Gandhi, yola çıktı. Birkaç ay önce bir çocuğu olmuştu. Geride kalan Kasturbai ve çocuğu, uzunca bir zaman onu göremiyeceklerdi belki.

Gandhi'nin, İngiltere'de çekilmiş bir resmi vardır: Sık siyah saçları ortadan ayrılmış, kulakları irice, burnu büyük ve sivri, bakışları duyguludur. Yüzünde, gelecekteki güçlükleri hissetmiş bir ifade vardır.

Gandhi, bu resmi, Et Yemezler (Vejetaryenler) Cemiyeti'nin bir toplantısında çektirmişti. Gandhi ve ailesi et yemezlerdi. Kardeşi Laxmidas'ın, Hindistan'dan yolladığı parayı, tasarrufla kullanmak zorundaydı. 2 yıl, 8 ay sonra, baro sınavlarını vererek avukat çıktı.

AVUKAT GANDHİ

Kardeşi Laxmidas, Rajkot'ta avukatlık yapıyordu. Mohandas, gelecek için büyük ümitler beslemiyor değildi. Ne var ki, Mohandas, avukatlıkta pek başarılı olamadı. Sık sık, hükûmet ajanlarıyle kavga eder, o vakitler yürürlükte olan bazı kanunlara itiraz ederdi. Bu sırada, Porbandarlı bir Müslüman, ona, Güney Afrika'daki bir dâvayı takip görevini verdi.

1893 yılının mayıs ayıydı. Durban'a ayak basarken, kafasında, dâvayı kazanmak, birkaç kuruş biriktirmekten başka bir düşünce yoktu. Şansını bir defa da Güney Afrika'da deneyecekti.

O günlerde Güney Afrika'da şiddetli bir ırk, renk, din, hattâ meslek ayırımı vardı. Hâkimiyet, beyazlardaydı. Hem de, sayıca azınlıkta olmalarına rağmen. Nüfus bölünüşü de şöyle:

Natal'da 400 bin zenci, 50 bin beyaz, 51 bin Hindli. Kap'da 900 bin zenci, 400 bin beyaz, 10 bin Hindli. Transvaal'da, 650 bin zenci, 120 bin beyaz, 5 bin Hindli.

Renklerinden dolayı Beyazlar, Hindliler'i zenci sayıyor, ona göre davranıyorlardı. Zencilerin de, beyazların bindiği taşıtlara binmesi, onların girdiği yere girmesi yasaktı.

Gandhi, dâva için, Pretoria'ya gitmek zorundaydı. Birinci mevki bir bilet alıp trene bindi. Tam Maritzburg'da kompartımana bir beyaz girdi, onu görünce, hemen çıktı, az sonra da yanında bir memurla geldi; Gandhi'nin, kompartımanı terketmesini söyledi. Beyaz olmayanlar, ancak 3. mevki vagonda seyahat edebilirlerdi. Gandhi direndi, biletini gösterdi, ama, gelen birkaç kişi onu apar topar dışarı attılar. Bütün gece istasyonda soğukta bekledi. Beyazların böylesine sert davranışı ona çok tesir etmişti.

Bu olaydan birkaç hafta sonra, Pretoria'daki bütün Hindliler'i topladı, onlara, durumun acıklı bir tablosunu çizdi. 24 yaşındaydı ve bu da ilk hitabesiydi. Toplantı, başarılı olmuştu. Böylece Gandhi, Güney Afrika'da, beyaz hâkimiyetine karşı giriştiği mücadelenin tohumlarını atıyordu.

GANDHİ, HAPSE GİRİYOR

Geniş halk topluluklarını belirli bir amaca yöneltmek, bilgi, tecrübe kadar, irâde ve feragat ister. Gandhi, Güney Afrika'daki Hindliler'in temel meselelerini, pekâlâ anlıyor, hattâ, açık bir dille onlara da anlatabiliyordu. Ne var ki, Güney Afrika hükûmeti yeni yeni kanunlar çıkartıp, baş kaldıran renklileri de susturmaya hazırlanmaktaydı. İşte bu sıralarda bir kanun çıktı. Buna göre, Hindliler ve zenciler, birer özel hüviyet taşıyacak, bu hüviyette parmak izleri de bulunacaktı. Bu hükümlere uymayanlara şiddetli cezalar veriliyordu.

Gandhi, bunu protesto etti, İngiliz İmparatorluğu tâbiiyetinde olduklarını, ayrı bir işleme tâbi tutulmamaları gerektiğini savundu. Hindliler, onu tasvib ettiler. Hareket başlıyordu... Bu defa daha güçlü ve düzenliydiler. 11 Ocak 1908 günü, bir grup Hindli, kanunu ihlâl sebebiyle yargıcın huzuruna çıkarıldı. Aralarında, Gandhi de bulunuyordu. Gandhi, suçlu olduklarını söyledi, en ağır cezanın verilmesini istedi. Yargıç, iki ay hafif hapis cezasına çarptı.

Bu, Gandhi'nin ilk olarak hapse girişiydi.

Bundan sonraki yıllar, mücadelenin kızıştığı, sertleştiği, hattâ arada bir, kanlı çarpışmaların meydana geldiği yıllardır. Gandhi'nin liderliğinde, Hindliler, kitle halinde grevler yapıyor, hükûmetin çeşitli baskılarına ve hapis tehditlerine rağmen, aradaki eşitsizliği kaldırmak için mücadelelerini sürdürüyorlardı. O sıralarda, başbakanlıkta Smuts vardı, sert tedbirlerle Hindliler'i sindireceğini sanıyordu.

1913 yılı gelmişti, Hindliler'in, beyazlarla eşitlik için giriştikleri mücadelede, zor günler, geçmiş gibi görünüyordu. Başbakan Smuts, bir uzlaşma teklifinde bulundu. Hindliler hakkında konulmuş ağır tedbirler ve müeyyideler gevşetilecek, onlar da, hükûmete yardımcı olacaklardı. Gandhi, teklifi kabul etti. Böylece, yıllarca

Gandhi, 1931 yılında toplanan yuvarlak masa konferansında, bulunmak üzere İngiltere'nin Folkestone limanına çıkarken.

süren savaş, kısmen zaferle sonuçlanmış, Gandhi, pasif mukavemetle, bunu elde etmişti.

Gandhi, 9 Ocak 1915 günü Bombay'a döndü. O yıllarda, Hindistan, bağımsızlık istiyordu. Radyo, haberleşme araçlarının yetersizliği, ulaşım zorluğu, Hindliler'in, bağımsızlık isteklerine engel olmayan etkenlerdi ve Hindistan'da, haberin kulaktan kulağa yayılması, diğer vasıtalardan daha da hızlı olurdu.

İLK ORUÇ

Gandhi'nin ünü, Güney Afrika'da çok yaygındı, kazandığı zaferler, onu haklı bir şöhrete ulaştırmıştı. Ne var ki, Hindistan, onu pek tanımıyordu. İşte bu sıralarda bir olay, Gandhi'yi, Hindistan'da söz sahibi liderlerden biri haline getirdi.

Ahmedabad'daki dokuma işçilerinin durumu çok kötüydü, ücretler az, geçim şartları ağırdı. İşçiler, ücretlerinin arttırılmasını istiyorlar, fabrika sahipleri de buna direniyorlardı. Durumu yerinde incelemek üzere, Gandhi, Ahmedabad'a gitti. İşverenle yaptığı uzlaşma teşebbüsleri hiç bir sonuç vermeyince, işçilere grev tavsiye etti. Grev başladı. Gandhi, hergün işçilerle konuşuyor, onları aydınlatmaya çalışıyordu. Günler geçiyor, işveren, kararında ısrar ediyordu. Gandhi'nin korkusu, işçilerin çözülüp, işleri başına dönmesiydi. Bir ara, işçiler, grevden vazgeçer gibi oldular. Gandhi, hemen karar verdi: İşveren, uzlaşmaya razı oluncaya kadar oruç tutacaktı.

Gandhi, oruca başladı, üç gün geçmişti ki, işverenler, uzlaşmaya razı olduklarını bildirdiler. Gandhi, başarmıştı, hem de zor kullanmadan, sadece, kendisini ortaya koyarak, «uzlaşma oluncaya kadar hiçbir şeye el sürmiyeceğim» demişti. Sonradan yazdığı biyografisinde ilk oruç için şöyle demektedir:

«Bir despota karşı, hiçbir zaman oruç tutamazsınız. Ben de zaten, beni sevenlere karşı oruç tuttum.»

HİNDİSTAN'DAKİ, İNGİLİZ HÂKİMİYETİ

Gandhi'nin hayatında üç büyük mücadele vardır, biri kendi kendisiyle mücadelesi, ikincisi, Hindliler'le mücadelesi, üçüncüsü de İngilizler'le mücadelesi.

İngilizler'in yüzyıla yakın hâkimiyeti, Hindistan'da, pek başarılı değil, tersine, Hindliler arasında, hoşnutsuzluğun doğmasına ve yayılmasına sebep olmuştur.

Mahatma Gandhi, Hindistan'ın tezini savunmak için St. James'de toplanan konferansa geliyor.

Emperyalizm, başkalarının, bir milleti kendileri hesabına idaresidir. Ne var ki, İngilizler, idarede Hindliler'i, tâbi toplum olarak görmüşler, onlara, hep bu açıdan bakmışlardı. Birleşik Amerika'nın, üç buçuk misli nüfusa sahip olmasına rağmen, Hindistan'da 1935 yılındaki demiryolu uzunluğu 41 134 mil (A.B.D.'nde 395 589 idi), elektrik üretimi ise, 2 500 milyon kilovat saatti (A.B.D.'nde 98 464 milyon kilovat).

İngilizler, Hindistan'ı, bölerek yönetmişlerdir. Ülkede, doğrudan doğruya İngiliz hükûmetine bağlı bir İngiliz Hindistan'ı, bir de dolaylı bir şekilde İngilizler'in kontrolunda olup, Hindli prensler tarafından yönetilen mahallî idareler vardı.

Bağımsızlık isteyen Hindliler, iki gruba ayrılıyordu, biri, her türlü silâhla İngilizler'i Hindistan'dan atmak taraflısıydı, öteki grup da, silâhsız bir mücadele istiyordu. Bütün bu fikir ayrılıkları içinde, bağımsızlık savaşı da sürüp gitmekteydi.

1914 yılında, I. Dünya Savaşı başladığı zaman, Hindistan'daki durum karmakarışıktı. Kimi, hükûmete, dolayısıyle, İngilizlere bağlıydı; kimi, İngilizler'i hasım görüyordu. Buna rağmen, savaşta, yarım milyon Hindli, çeşitli cephelerde çarpıştı.

Savaştan sonraki yıllar, Hindistan'da, toplu direnme hareketlerinin arttığı yıllardır. 1921 ve 1922'de on binlerce Hindli, siyasî mahkûm olarak, hapishaneleri doldurmuştu. Gandhi, haftalık İngilizce Young India dergisinde ve Gücaratça, Navajivan mecmuasında, makaleler yayınlıyor, fikirlerini duyurmaya çalışıyordu. Bu arada, yüzlerce Hindli de, hükûmetteki görevlerinden ayrılmıştı.

1921 yılının başlarındaydı, yeni kral naibi atanan Lord Reading, Hindistan'a geldi. Polis ve ordu üzerinde mutlak bir otoriteye sahipti. Buna karşılık, Gandhi de, Hindistan'da çok büyük bir kuvvetti artık...

TUZ SAVAŞI

Gandhi, bağımsızlık mücadelesi sırasında, zaman zaman inzivaya çekilerek, benliğinin derinliklerinden gelecek sesi duymaya çalışırdı. Sonradan, yazdığı biyografisinde:

«İçerden gelen ses, ya Tanrı ya da şeytandan bir haberdir ki, her ikisi de, insan göğsünde savaşıp dururlar. Davranışlar, bu sesin mahiyetine göre, nitelenir» demiştir.

Yorulmak bilmeden dolaşmış, binlerce kişiye hitap etmiş, onları uyandırmaya çalışmıştı yıllarca. Büyük Hind şairi Rabindranat Tagore, onu sık sık ziyaret eder, Gandhi'ye karşı büyük bir saygı beslerdi. 1930 yılının başında, gene böyle bir ziyareti sırasında:

— Önümüzdeki yıllarda neler yapmayı düşünüyorsunuz? diye sormuştu.

Gandhi de:

— Gece gündüz durmadan düşünüyorum, çevremi saran karanlığı aydınlatıcı hiçbir ışık göremiyorum, demişti.

Nihayet bir ışık belirdi. Şubat ayının 27'siydi. Young India dergisinde bir makalesi yayınlandı. Yazının başlığı «Eğer tevkif edilirsem» idi ve Gandhi, bu makalesinde, Tuz Vergisi'ne değiniyordu. 2 mart günü da kral naibine uzun bir mektup yolluyarak, dokuz gün içinde, pasif mukavemete başlayacağını bildirdi. 11 martta, Hindistan'da, heyecan artmıştı, pek çok kimse, Gandhi'nin ne yapacağını merakla bekliyordu.

12 mart günü, 78 kişilik bir grup, Sabarmati'den, Ahmedabad'ın güneyindeki Dandi'ye doğru yola çıktı. 24 günde 350 kilometre yol yürüdüler. Her geçtikleri kasabada, yüzlerce Hindli onu karşılıyor, hattâ, kafileye katılıyordu. Gandhi ve taraftarları yürüyüşe başladıktan sonra, yüzlerce Hindli, hükûmet görevinden istifa ettiler, 5 nisan günü Dandi'ye vardıklarında, kafile birkaç bin kişiyi bulmuştu. Gandhi, o geceyi dua ederek geçirdi. Ertesi sabah erkenden sahile gidip, kıyıda birikmiş tuz parçalarını topladı. Böylece, Gandhi, İngiliz tekelinin sattığı tuzdan başka hiçbir şekilde tuz alınamaz ve kullanılamaz, hükmünü ihlâl etmiş oluyordu. Yürürlükteki kanunlara göre de bu suça çok ağır ceza verilmekteydi. Gandhi'ye göre bu tekel, çok adî bir hareketti, tuz, hava ve su kadar gerekli bir maddeydi.

Bundan sonraki günler ve aylarda, Hindistan'da büyük bir kitle hareketi başladı. Sahile yakın yerdeki kasabalılar, deniz kıyısına koştular, deniz suyundan tuz yapmaya koyuldular. Polis, onlara karşı şiddet kullanıyordu. Ne var ki, pasif mukavemetçiler, polise karşı hiçbir direnmede bulunmuyorlar, ama kendilerinin deniz suyundan yaptığı tuzu müsadereye razı olmuyorlardı. Kongre Partisi'ne mensup gönüllüler, tuz yapıp açıkça şehirlerde satmaya başladılar. Bu arada, Kongre Partisi Başkanı Jawaharlal Nehru da tevkif edildi.

Hareketin on binlere yayılması karşısında, polis âciz kaldı. Bihar'daki bir gösteri sırasında, bir an polis kuvvetleri nümayişçiler tarafından sarıldılar. Karaçi'de, üzerine ateş açılan iki genç öldü. Ne var ki, hareket artık topluma mal olmuştu, binlerce kişi, Bihar bölgesinde sahile doğru yürüyüşe başlayınca, güvenlik kuvvetleri yolu kesti, nümayişçiler yola oturdular, polis onları tevkif edip götürdü ama, yerlerine yeni nümayişçiler geldi.

4 mayıs günüydü, Gandhi, gece tam yatmıştı ki, bir grup silâhlı adam gelerek onu tevkif ettiler.

Gandhi, hapse girmişti ama, Hindistan'daki İngiliz hâkimiyeti de, kuru bir kadro haline gelmişti. Hattâ bir gün bunu dahi kıracak bir duruma girecekti.

II. DÜNYA SAVAŞI VE SONRASI

II. Dünya Savaşı başlayınca, İngiltere, tek taraflı bir beyanla, Hindistan'ı da savaşa soktuğunu açıkladı. İngiliz hükûmeti, bu kararı alırken, Hindistan'a danışmamıştı bile. Bu hareket, Hindliler'i bir hayli kızdırdı. Yabancı bir kontrolun, kendi kaderleri üzerinde böylesine karar vermesini protesto ettiler.

Gandhi, kral naibiyle, savaş ve Hindistan'ın durumu hakkında konuşuyor, gene de kesin bir sonuca varamıyorlardı. Churchill, başbakan olmuştu, milletini savaşa hazırlıyordu. 1940 yılının haziranında, kral naibi, Hindistan'a daha geniş bir muhtariyet vereceğini bildirdi. Durumu görüşen Kongre Partisi'nin organı, «eğer, Hindistan'a tam bir bağımsızlık verilirse, savaşa katılacak ve bir müttefik gibi çarpışacağız» cevabını verdi.

Savaş, Avrupa'da şiddetle devam ediyordu ki, Japonlar, 7 Aralık 1941 günü ansızın Pearl Harbour'a saldırdılar. Aralığın sonlarında Hong Kong düştü, mart ayında, Japonlar, Cava ve Sumatra adalarını işgal etmişlerdi. Savaş an be an Hindistan'a yaklaşıyordu. Hele mart ayının sonunda Burma'nın düşüşü, Hindistan'ı oldukça tedirgin etmeye yetti.

Ne var ki, savaşın kaderi sonradan değişip, mihver devletleri yenildiler. İngiliz hükûmeti, artık, Hindistan'a tam bir bağımsızlık vermek kararındaydı. Tarih, 15 Ağustos 1947 olarak tesbit edildi.

Gandhi, o gün oruç tutup dua ile vakit geçirdi, Hindistan, bağımsızlığa kavuşmuştu ama, iç huzur sağlanamamıştı. Birçok şehirde kargaşalıklar sürüp gidiyordu.

Hindistan'ın bağımsızlığına kavuştuğu günden 15 ay sonra, bir cuma günü Gandhi öldürüldü. Öldüğünde hiçbir unvanı, hiçbir serveti, hiçbir akademik sanı yoktu. Büyük bir sanatçı da değildi, sadece bir vatandaştı, ama, 400 milyonluk bir topluluğu hürriyete kavuşturmuştu.

İlk Kadın Memurlar

Birinci Cihan Harbi'nde erkek memurların çoğu silâh altına alınmıştı. Boşalan yerleri doldurmak için, o güne kadar emsali görülmemiş bir teşebüse girişildi: Devlet dairelerinde kadınları çalıştırmak.

Kız mekteplerinde birçok muallimeler, müdireler vardı, fakat kadınların kalemlerde çalışması kimsenin aklından geçmiş değildi. Kızların tahsiline muhalif olanların meşhur bir sözü vardı: «Okuyup maliyede kâtip mi olacaklar?» Şimdi, bu inanılmaz gibi görünen şey gerçekleşiyordu. Bu sayfalarda, o zamanın bu mühim hâdisesinin hikâyesini okuyacaksınız.

Yazan: Nimet Günaydın

KADINLARIN dairelerde vazife alması pek garip bir hadise, inanılmayacak bir şeydi.

Gazetelere ilk ilânı veren maliye nezareti oldu. Silâh altına alınmış memurların yerine o işleri görebilecek hanımlar vazifeye davet edildi. İlân, bana vatan hizmetine çağrılmak gibi görünmüştü. Lâkin bunu kabul etmekte tereddüt ediyordum.

«İş kadınlara mı kaldı?» «Aklı başında bir hanım erkekler arasında vazife görür mü?» diyenler işitiliyordu.

O zaman kadınlar tahsilsiz sayılmazdı. Fakat erkeklerle konuşmak usulden değildi. Çarşaf ve kalın peçe ile nadiren sokağa çıkılsa bile yalnız çıkmak ayıp kaçardı. Altı sene rüşdiye, kızlar için tam tahsil sayılıyordu. Kızlar mektepten çıkınca evde ancak birkaç sene oturur, sonra da evlenerek baba himayesinden koca himayesine geçerlerdi. Maişet temin etmek gayesi erkeklere ait olduğundan, kızlar için fazla tahsile lüzum görülmezdi. Zengin ailelerin kızları, evde hususî ders alırdı, aralarında birkaç lisan bilenler, musiki ve edebiyatla uğraşanlar olurdu. «Hanımlara Mahsus» bir de gazete çıkardı. Yani hep harem selâmlık usulü kaim idi.

Maliye Nezaretinin davetine icabet, medenî cesaret demek oldu.

Meslek hayatına ilk adımda derin bir nezaket ve hürmetle karşılaştık. Vazifemiz harem selâmlık usulüyle başladı.

İmtihana tâbi tutulduk. İmtihan, Darülfünun salonunda yapıldı. Bu salona girince çarşaflı, peçeli birçok hanımın orada bulunduğunu gördüm, tereddütlerim azaldı. Erkeklerin vazifelerini almaya, ürkek güvercinler gibi kafes arkasından ortaya çıkan bu kadar hanımın medenî cesareti ile iftihar ettim. Aramızda tanıdığım yakın komşularımdan iki hanım vardı. Bana bu teşebbüslerinden bahsetmemişlerdi, ben de onlara bir şey söylememiştim. Vazifeye girmek, ananelerimiz bakımından yakışıksız görülür diye çekinmiştik. Çünkü hayat darlığı ve çalışmak ihtiyacı olmadıkça, erkekler arasında vazife görmek, kadınlar için tenkide değer bir suç telâkki edilirdi. Birbirimizi görünce sırrımız ortaya çıktı. Gülüştük. İmtihanda üç müdür vardı. Memurin müdürü Baha Bey, Maliye nazırı Cavid Bey'in hanımlara hitabesini okudu: Uzun bir hitabeydi. Harb-i Umumî'nin tevlid ettiği ihtiyaçlardan ve hanımların hizmeti zaruretinden, ileride kadınlar için açılacak mesleklerden ve kadınların ilerlemesi için bunun bir ilk adım olduğundan bahsettikten sonra diyordu ki: «Kadınlar için kurulacak bir çalışma sahasının temel taşını vaz'ediyorsunuz. Bugün yardımınıza ihtiyacımız vardı. Davetimize koştuğunuz için teşekkür ederiz».

Baha Bey, elinde kâğıt, ağır adımlarla sıraların önünden geçiyor, Arabî, Farisî lûgatler ve terkiplerle dolu, Osmanlı kavaidini iyi öğrenmemiş olanlar için zor

anlaşılır ağdalı yazıları okuyordu. Hemen harfiyen, yanlışsız ve çabuk yazmak icab ediyordu. Anlayamamış ve işitmemiş olanların sorması ve söz kesmesi mümkün değildi.

Ondan sonra hesap müdürü ayağa kalktı. Asabî ve çabuk, birbiri arkasından üç mesele okudu. Cem ve taksime ait olan bu meseleler uzun rakamlarla doluydu. Hanımların bir kısmı bu tarza alışmamış oldukları için şaşırıp yarıda kaldılar. Ben hesap hendese gibi dersleri sevmediğim halde, belki daha müşkül şeyler sorulacağından korkarken, bu meseleler bana kolay geldi ve sevindim.

İki gün sonra davetiye kartı ile maliyeye gittiğim zaman birkaç hanım daha vardı. Memurin müdürü Baha Bey, benim imtihanda yanlışsız ve pürüzsüz görülen yazılarım üzerine birinciliği kazanmış olduğumdan dolayı tebrik etti. Buna karşı teşekkür etmek icab ederken, nezaketsiz bir cevap verdim:

— Fakat efendim, imtihan basit idi. Tebrike bilmem değer mi?

Bu cevabın kabalığını ancak sonradan idrak ettim.

İki satır, aklıma gelen bir yazı daha istedi. Derhal aklıma ne gelebilirdi? Tereddüt etmekle beraber iki üç satırlık bir şey yazdım, verdim.

Maliyeye ilk gittiğim gün en üst katta bir odada on iki hanım vardı: İmtihanda muvaffak olanlar. O gün bizim tanışmamıza bırakıldı. Memurin müdüründen başka da kimse yanımıza gelmedi. O da hanımların hangi kalemlere ayrıldıklarını bildiren listeyi okudu. Benim muhasebe-i umumiye'ye tayin edildiğimi ve şef olduğumu söyledi, gitti. Bunun mektepte sınıf mümessili olmak gibi bir şey olduğunu anladım, çünkü biraz sonra, odacı, geç kalmış bir hanımla beraber bana memurin müdürünün bir pusulasını getirdi. Bunu da hâtıra olarak saklıyorum: «Bu hanımı levazım masasına oturtunuz» diye ismi yazılı idi.

O gün akşama kadar mektebe yeni başlamış çocuklar gibi oturduk. Askerlik çağına girmemiş genç bir odacıyı kapıya koymuşlardı. Aptalca bir çocuktu. Kadınların dairelerde kâtip olmalarına akıl erdiremiyordu. Ara sıra kapıyı açıp:

— Yiyecek, içecek bir şey istiyor musunuz? diye emrimizi soruyordu.

— Kapıyı kapa. Bir şey istemiyoruz, diye cevap alınca, harem selâmlık alışkanlığını görüyor: «Ne günlere kaldık? Kadınlar de memur olur mu?» der gibi başını iki tarafa sallayarak elini dizine vurup gülüyor, kapıyı örtüyordu.

O gün ne yedik, ne içtik, ne de dışarı çıktık. Akşam paydos çanı çalınca odacının sırıtkan suratı göründü:

— Artık herkes gitti, siz gitmeyecek misiniz? dediği zaman biz de güldük. Peçelerimizi indirdik, ayak ucuna basarak çıktık.

Harem selâmlık usulü ile işe başlamıştık. Bana muhasebe-i umumiye'de iki hanımla beraber bir oda tahsis edildi. Orta katta Muhasebe-i Umumiye Müdürü Faruk Bey ile Memurin Müdürü Baha Bey'in odaları arasında güzel döşeli, çini soba, halılı, maroken koltuklu, iki pencereli bir odaydı. Kapıya «Hanımlara mahsustur. İçeri girmek memnudur» diye bir levha asılı idi. Vazife vermeye mümeyyiz ile bir kâtip içeri girebiliyordu. Onlar da bizimle konuşurlarken, başka tarafa bakarlardı. Biz de önümüze bakardık. Yüz yüze bakmak çok ayıptı.

Harpten dolayı seyrüsefer vasıtaları tahdit edilmişti. Kömürsüzlük sebebinden Boğaziçi'nden İstanbul'a günde ancak iki vapur işliyordu. Vapurlar öyle kalabalıktı ki, ayakta duracak yer güç bulunuyordu. Bir saatlik yol ancak iki saatte alınabiliyordu. Köprüye çıkınca maliyeye gitmek için araba yoktu. Atlar, cihet-i askeriyeden alınmıştı. Lokantalarda ekmek bulunmuyordu. Fırınlar kapalıydı. Birçok mahrumiyetler içinde ancak vatan hizmeti diye işe devam ediyorduk.

Bizim aile doktoru, bana böyle vesait yokluğunda devam etmeye bünyemin müsait olmadığını söyleyip rapor vermek istedi. Fakat bize gösterilen ikram ve nezakete karşı harp sonuna kadar vazifeye devam etmeye karar verdim. Doktor:

— Hiç olmazsa hesap kısmını kabul etmeyin. Dimağınızı, bünyenizi çok yorar, dedi.

Beni, iki hanım arkadaşımla birlikte muhasebe-i umumiye kalemine ayırmış oldukları için, orada kalmakta sebat ettim.

Vasıta yokluğundan dolayı bin bir müşkülâtla bu vazifeye devam etmek pek kolay değildi.

Maliyede hanımlar askerlerin yerine muvakkaten kabul edilmişlerdi. Memurlar yerlerine dönünce vazifelerimizi kendilerine terkederek evlerimize döndük. Birkaç hanım arkadaşımız da, çalışmak arzusu ile daimî memur olarak kalmak istediler.

Bugün kadınlar ile erkekler arasındaki müsavi muvaffakiyetleri gördükçe, Cavid Bey'in imtihan günü söylediklerini hatırlıyorum:

«İlk temel taşını bugün vaz'ediyoruz.»

ÖZET : Kut-ül Amâre'de esir düşen İngiliz kumandanı General Townshend'in kılıcı, Türk kumandanı Halil Paşa tarafından kendisine iade edilir. Ona, şerefli bir asker muamelesi edilmesi sağlanarak İstanbul'a doğru yola çıkarılır. General Townshend yol boyunca daima iyi muamele görerek İstanbul'a ulaşır.

HEYBELİADA'DA Bahriye Mektebi var. Adaya vardıktan sonra Yüzbaşı Tevfik Bey'in kılavuzluğu ile ormana hâkim, yüksek ve sarp bir tepedeki eve gittik. Burası hükümetin resmen bana tahsis ettiği bir köşktü. Yüzbaşı Tevfik bütün masraflarının Osmanlı Hükûmetine ait olduğunu söyleyince hayretim bir kat daha arttı.

5 haziran günü harbiye nazırlığından, Enver Paşa ile görüşmekliğim bildirilmişti. O gün istenilen saatte Enver Paşa ile buluştum. Enver Paşa tahminimce 37-38 yaşlarında, yakışıklı, asker tavırlı bir şahsiyetti. Hâkî üniforması içinde pek şıktı. Bana karşı davranışları daima nazikti. Kendimi Türkiye'nin misafiri kabul etmekliğimi ve padişahın hakkımda bir kolordu komutanına mahsus hürmet ve merasim kaidelerinin tatbik edilmesini emrettiğini söyledi. Tamamiyle hürdüm. İstanbul'a, Beyoğlu'na, kısaca istediğim yere gidebilecektim. Bunlara karşılık firar niyetinde bulunup bulunmadığımı sordu ve eğer firar etmek istersem kendisini haberdar etmekliğimi talep etti! Bu isteğine hayret etmekle beraber: «Peki, öyle yaparım» dedim. Firar etmiyeceğimi ne söz vererek ifade ettim, ne de Enver Paşa bu sözü benden istedi.

Çalışkan oluşumdan dolayı daima Allah'ıma şükrederim. Sulh zamanında pazar günleri hariç günde en az dört saat okumakla geçirirdim. Esaretim sırasında bu müddeti artırmak hiç de zor olmadı. Bu teşebbüsüm beni kurtaran yegâne çare oldu. O sıralarda Almanlar İstanbul'u ve Beyoğlu'nu tamamiyle doldurmaya başlamışlardı. Oteller Alman subay ve tüccarlarından geçilmiyordu. Birçok Türk subayı benimle gayet serbest olarak görüşebiliyor ve yakında bir ihtilâl meydana geleceği fikrimi kuvvetlendiriyorlardı. Böyle kritik bir durumda mühim bir görev ifaya karar verdim. 7 ekim 1916'da Bursa'da ikamete memur edilen General Melis ve Delamin'e birer mektup yazdım. Mısır'daki esir Osmanlı askerlerine iyi muamele edilmediğini bildirdim. Amerikan Sefareti esirlerin bulunduğu bölgeleri ve mahalleri ziyaret edebilmek için sefaret memurlarından birisine vazife vermiş ve bu memurun alâkalı yerleri görmesi için müsaade talep edilmişti. Amerikan Sefareti'nin elinden gelen yardımı yaptığına inanıyorum. Bu sebeple gösterdiği alâka ve yardımdan ötürü Amerikan sefiri Mr. Philip'e ne kadar minnettar olduğumu izah etmekten acizim. Bağdad'dan Afyonkarahisar'a kadar seyahat eden ve Kut-ül Amâre'nin düşmesi üzerine bu mesafeyi yürümek mecburiyetinde bırakıldıkları öğrenilen askerlerimizin, nasıl ağır ve elemli kayıplarla eridiklerini tespit eden heyetin raporu gayet ağırdı.

Amerikan Sefareti eylül ayında esir kamplarına trenle külliyetli miktarda kalın elbise ve eylül nihayetinde de Re's-ül Ayn'a 1800 kat kalın iç çamaşırı gönderdi. Bunlardan başka 12 ekimde Afyonkarahisar'a çok miktarda kalın elbiseler gönderildi.

Heybeliada'da bulunan evim eylül sonlarına doğru barınılamayacak derecede çok soğuk olmaya başladığından, 19 ekimde İngiltere'nin İstanbul başkonsolosunun sayfiyesine taşındım. Yeni ikametgâhımın adanın kuzey cihetindeki dik yara hâkim, çok nefis manzaralı ve hafif meyilli mükemmel bir bahçesi vardı. Bina ve bahçenin etrafı yüksek duvarlarla çevriliydi.

14 kasım günü Kut-ül Amâre'nin düşmesini müteakip George Armstrong tarafından çekilmiş ve 20 mayıs 1916 tarihini taşıyan ilk telgrafını aldım. 2 mart 1917'de Kut-ül Amâre'nin İngiliz kuvvetleri tarafından tekrar ele geçirilmiş olduğu haberi resmen doğrulandı.

12 martta Amerika'nın Almanya'ya harp ilân ettiği haberi duyuldu. 14 martta Bağdad'ın İngilizler tarafından işgal edildiği haberi geldi. Bu havadis üzerine halk hemen her yerde yenilgiden bahsetmeye başladı. Yüzbaşı Tevfik Bey Bağdad'ı işgal eden İngiliz birliklerinin miktarını söylediği zaman, benim birliklerimin azlığı karşısında bu kuvvetlerin fazlalığı beni hayrete düşürdü. Amerikan Sefareti bana 17 kasım ve 19 şubat 1917 tarihli gazeteleri göndermiş, bu gazetelerden Amerika ile Almanya arasındaki siyasî ilişkilerin kesildiğini öğrenmiştim. Rusya'da ihtilâl olduğu haberi ise İstanbul'a 18 martta geldi. Bu haber, bilhassa devlet mensuplarını son derece sevindirmişti. Almanlar Türkler'den de fazla sevinçli ve bir zafer kazanmış gibi yine mağrurdular. İtilâf Devletleri'nin Rusya olmadan harbe devam etmesinin imkânsız olduğunu söylüyorlardı.

Bağdad'ın İngilizler tarafından işgali Türkler'i teessür içinde bıraktı. Sir Stan-

ley Maude'un kuvvetleri Türkler'e karşı adetçek pek fazla üstün olduğu gibi, 500 topla da mücehhezmiş. Bu malûmatı cephede bulunmuş bir subay söyledi. Aynı haberleri başka subaylardan da duydum. Hiç kimse Irak'taki Türk başkumandanı ve benim eski muhasımım Halil Paşa'yı töhmet altında bırakmayı aklına getirmiyordu. Paşa'nın aleyhinde bir konuşma veya yazıya asla tesadüf etmedim; şöhreti hiç bir zaman zedelenmedi.

20-30 mart günleri sokakları donatan bayraklar Sir Archibald Murray komutasındaki İngiliz kuvvetlerinin 26-27 mart tarihinde Gazze'de mağlubiyetlerini ilân etti. 6 nisanda Amerika'nın Almanya'ya harp ilân ettiği haberi doğrulandı.

İSTANBULLU RUM KADINLARI ALMANLARLA DOSTTULAR

Almanlar'a gayet aşırı hürmet ve alâka gösteren İstanbullu Rumlar ve Yahudiler hallerinden pek memnun olmalıydılar! Türkler'in dinî tatil günü olan cuma günlerine, Rumlar'ın pazarları ilâve edilince, haftanın bu iki gününde Büyükada dolaşılması, hatta yaşanılması imkânsız bir hal alıyordu. Rumlar'ın bilhassa kız ve kadınlarının Almanlar'ı fazlasıyle memnun ettikleri görülüyordu.

Morland ile ben, günde iki defa spor için adanın etrafını yaya olarak dolaşmayı âdet haline getirmiştik. Sabah olunca sahilin kayalıklarından denize giriyor, bazen de Yüzbaşı Tevfik Bey'in Deniz Harp Okulu'ndan aldığı bir kotra ile yelkene çıkıyorduk.

Bir gece İstanbul iki İngiliz uçağı tarafından bombalandı. Attıkları bombalardan bir kısmı az kalsın Goeben'e isabet ediyormuş. Bu uçakların batırdığı bir Türk torpito muhribinde 26 ölü ve 10 yaralı varmış. Diğer bir muhrip de ağır yara almış. Hatta düşen bombalar yine Haliç'te demirli olan ve içinde birçok Alman subayları bulunan amiral gemisini tehlikeye sokmuş.

11 ağustosta Enver Paşa tarafından davet edilerek kendisiyle görüştüm. Konuşmalarımız uzun ve gayet dostane oldu. Enver Paşa bir sene evvelden İngiltere'ye dönmeme müsaade ettikleri halde, Almanlar'ın kabul etmeyişleri yüzünden bu teşebbüsü fiile çıkaramadıklarını söyledi. Bu hususta şöyle diyordu: «Sizin esaretinizin hemen akabinde bir harp esiri muamelesi yapmaksızın derhal memleketinize gönderilmenizi arzu ediyorduk. Fakat İngiltere'de yüksek bir mevki sahibi oluşunuz, ayrıca general rütbeniz dolayısıyle, bu davranışımızın siyasî bir tesir yaratacağını

ileri süren Almanlar iadeniz meselesinden bahsetmek bile istemediler.»

12 ağustos günü yine kendi hayatıma dönmüş bulunuyordum. Günler artık pek önemli hâdiselere gebe bulunuyor.

24 eylül günü Haydarpaşa önünde bulunan büyük bir tekne infilâk ederek kısmen Üsküdar cihetini, Haydarpaşa'yı ise kâmilen harap etti. Korkunç alevlerin muazzam dalgalar halinde göğe doğru yükselişini seyrettik. Sonradan infilâk eden teknenin bir şilep olduğu anlaşıldı. Yangın tren istasyonunda bir şilepten rıhtıma mermi tahliye eden bir vincin kırılması yüzünden meydana gelmiş. Vincin şilepten yüklediği cephaneler, kırılma sonucu süratle rıhtıma düşünce korkunç bir infilâki o anda büyük bir yangın takip etmiş. Bağdad kuvvetlerine gönderilmek üzere hazırlanmış tankerli vagonların istasyonda bulunuşu kazayı iyice bir facia

İttifak devletlerinden olan Almanya, o devrin en ileri savaş araçlarını seferber etmişti. Resimde, zamanın son model bir Alman tankı görülüyor...

haline sokmuştu. Yaklaşık 1000 kişi öldü. Ayrıca sevkedilmek üzere istasyonun muhtelif mahallerinde bulunan cephane ve mermiler de alev alınca, hararetten patlamaya başladılar. Deniz ve karadaki muhtelif yerler tehlike altına girdi. Patlayan mermiler bir yağmur gibi Boğaz'daki gemilerin üstüne yağmıştı. Meydana gelen zayiatın 5 milyon altın civarında olduğu ifade ediliyor.

FİRAR TEŞEBBÜSLERİ

Enver Paşa ile yaptığımız konuşmada firar etmeyeceğime dair söz vermediğimi nakletmiştim. Aslında Enver Paşa ne zaman arzu edersem gitmek hususunda serbest olduğumu ve yalnız benden artık kalamayacağımı hissettiğim zaman kendisini haberdar etmekliğimi talep etmişti. Gitmeye karar verir vermez, Enver Paşa'ya mübadele edilmekliğim ve sair hususlarda yarım düzine mektup yazdım. Mektuplarımda artık bir harp esiri olarak yaşayamayacağımı, ıstırabımın son haddine vardığını tekrarladım. Gayet iyi anlıyordum ki eğer memleketime dönüp tekrar çalışmaya başlamazsam çıldıracağım. İstediğim anda dilediğim yere gidebileceğim hakkındaki Enver Paşa'nın sözlerinin asılsız olduğunu açıklamak zorundayım. Dikkatli ve sıkı bir gözetleme altında bulunuyordum. Türk emir subaylarımdan birini almaksızın İstanbul'a inemezdim. Bu şahıslar bizimle öğle ve akşam yemeklerini yiyorlar ve aynı evde oturuyorlardı. Bana emir eri olarak verilmiş olan bir bahriyeli de, aslında muhafızlık yapmaktaydı. Umumî durumu düşünmeye başladım ve artık mübadele edileceğime, yahut hiç bir karşılık beklemeden memleketime gönderileceğime dair ümidim kalmadığından firara karar verdi. Üç defa firara te-

şebbüs ettim. Fakat bu teşebbüslerim 1918 senesi yaz mevsiminde yani pek yakında meydana geldi. İstanbul'da bana yardımda bulunmuş olan şahısları güç durumda bırakmamak için bu meseleleri hikâye etmekten içtinap edeceğim. Heyecan dolu teşebbüslerim daima talihsizlikten ve muhtelif durumlardan başarıya ulaşamadı. Halbuki firar teşebbüslerim ne hükümet ve ne de muhafızlarım tarafından anlaşılmıştı... Firar fikrinden cayacak yerde, bilâkis ağustos ayı sonunda bir yeni firar planı tatbikine başladım. Bu planımın bir ayda en son şeklini alacağını tahmin ediyordum. Hâtıra defterime: «Allaha şükrederim ki ateşte başka bir demirimiz var» şeklinde bir nevi şifreli ifade kaydetmişim.

İngiliz uçaklarının akınları son zamanlada hayli artmıştı. Fakat halk bu hücumlara karşı «İngilizler şehrimizi tahrip edecek, yakacak insanlar değillerdir» diyorlardı. Bu hava hücumlarının yegâne sonucu benim daha sıkı bir kontrol altına alınmaklığım oldu. Zira İngiliz uçaklarının sık sık İstanbul semalarında gözükmesi benim hakkımda birtakım rivayetlere yol açmıştı. Hatta büyük bir deniz uçağı ile firar edebileceğim dedikoduları bile yayıldı. Bir gün gazetelerde bir deniz uçağı ile firar ettiğimi Yüzbaşı Tevfik Bey bana okudu!... Aynı haber bir müddet sonra ikinci defa tekrarlandı. Bu olaylar beni firara daha ziyade teşvik etti. Gayesiz ve mesuliyetsiz yaşamak benim için dayanılmaz bir acı halini almıştı. Planlarımızı hazırlamış ve bütün tedbirlerimizi almıştık. Kararımız kesindi; kaçacaktık...

Tabancalarımız ve bol miktarda cephanemiz mevcuttu. Midilli adası karşısında ücretle tutulmuş yirmi Rum ve bir sandal hazır vaziyetteydi. Marmara denizi sahillerinde Bandırma civarına çıkıp, orada bu kaçakçılara katılacaktık. Kaçakçılar Midilli adası karşısındaki sandal mahalline kadar olan 150 kilometrelik mesafeyi alabilmek için bize bir at ve katır temin etmişlerdi. Sonra sandalla Midilli'ye kaçacaktık.

Batum yoluyle Kafkasya'ya gitmeyi dahi düşünmüştük. Lâkin sadeliğinden dolayı Midilli planını tercih ettik. Bu arada yani 28 ağustos'ta İstanbul'da büyük

Alman askerleri I. Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelerde döğüşmüştür.

bir yangın oldu. İki gün süren yangın devamınca İstanbul cayır cayır tutuştu, kavruldu. Zannedersem 20.000 kişi evsiz kalmış. Yine ağustosun bu son günlerinde hükümet ve Enver Paşa ile arası gayet iyi olan bir zat bana: Türkler'in İngiltere'ye dönmeme asla müsaade etmeyeceklerini ve beni oyaladıklarını söyledi. Sözlerine şöyle devam etmişti: «Konuşmalara bakılırsa esir mübadelesi için ne çeşit anlaşma olursa olsun, Türkler sizi ellerinden kaçırmayacaklardır. Bu mesele hükümetçe birçok defalar müzakere edildi. Netice olarak, her türlü aleyhte neticelenmesi mümkün olan meselelerde sizi rehin tutmak, bir koz olarak ileri sürmek istiyorlar.» Bu sözlerinin tamamiyle hakikati ifade ettiğine inandım. Enver Paşa'nın bizzat İngiltere'ye dönmeme müsaade etmiş olmasına rağmen, Almanlar'ın buna itiraz etmeleri meselesinin doğru olmadığına kanaat getirdim.

Suiistimaller, rüşvet ve iltimas son derece salgın bir haldeydi. Bir Türk kurmay subayı, bir kolordunun iaşesi için anlaşma yapılırken bir paşanın ihtikârını alenen icra edişine şahit olduğunu anlattı: Kolordu için hurma alınacaktı. Paşa, müteahhide hurmayı kaça verdiğini sordu. Müteahhit:

— Kıyyesi (okka) iki kuruştan veriyorum, diye cevap verince, paşa:

— Pekâlâ, kıyyesi on iki kuruştan alınırsa ne dersin? Meselâ sen bana hurma için kıyyesi on iki kuruştan fatura ver, sana kıyye başına altı kuruş vereyim, diye teklifte bulundu.

Müteahhit son derece memnun oldu ve karşılıklı derhal anlaştılar.

Bir gün Beyoğlu'ndaki kuyumculardan birinin dükkânındaydım. İçeriye bir Türk girdi. Bir altın saat kordonu almak istiyordu. Dükkânın sahibi bir Alman kadınıydı. Türk'ün beğendiği kordon için 18 lira istedi. Türk hiddetlenmiş ve kadına hırs içinde kordonun beş ilâ altı liradan fazla değerde olmadığını söylemişti. Kadın, Türk'ün çıkışlarına hiç aldırmadan:

— Altın para verirseniz kösteği üç liraya alırsınız, ama eğer vereceğiniz para kâğıt ise fiyatı on sekiz liradır, diye cevap verdi. Resmî kur üzerinden bir Osmanlı altın lirasının değeri 130 kuruş kâğıt para idi. Halbuki piyasada bir İngiliz veya Osmanlı altını, kâğıt 5 liraya değiştiriliyordu.

22 eylül gecesi İstanbul, İngiliz uçaklarının yeniden akınlarına maruz kaldı. Uçaksavar toplarının ateşi on beş dakika kadar devam etti. İngiliz uçaklarından biri Maltepe sahillerinde denize düştü. Uçağın personeli olan üç havacı subay esir edildiler. 7 eylül tarihine kadar olan Londra gazeteleri Almanlar'ın İtilâf Kuvvetleri orduları tarafından kuşatılarak 150.000 esir verdiklerini yazıyorlar... Bu haber bana Almanlar'ın tamamiyle gerilemekte oldukları kanaatini verdi. Almanya'da artık büyük bir moral çöküntüsü başlamıştı.

MERKEZİ DEVLETLERİN ÇÖZÜLÜŞÜ

Hâtıra defterimin 25, 26, 27 eylül günleri, firar planlarımın hazırlık kayıtlarıyle dolu. Planlarım artık tamamlanmıştı. 28 eylül günü Türkler'le Almanlar Suriye'de General Allenby'den şiddetli bir darbe yiyerek bir bütün halinde ric'ate başladılar. İngilizler Şam şehrini de işgal etmişlerdi. Şam; İstanbul'a nazaran ikinci derecede ehemmiyeti haiz bir şehir olduğundan, bu şehrin Türkler tarafından kaybı son derece mühim ve moral yıkıcıdır. Bu şekilde bütün Suriye, İngilizler'in işgali altındaydı artık.

Öte yandan Bulgarlar, Selânik'teki ordumuz tarafından perişan edilerek ağır bir yenilgiye uğratılmıştı. Bulgaristan, Selânik'teki İngiliz ordusu başkumandanlığına mütarake teklif etmişti. Bu teklif Türkiye'de elem yarattı, ümitlerini ziyadesiyle kırdı. Almanlar'ın Romanya'ya asker naklettikleri ve Avusturyalılar'ın Sırbistan'a birlikler gönderdikleri duyuluyor. Türkler ise Birinci Ordu birliklerini Çatalca ve Gelibolu boğazlarını müdafaa maksadıyle sevk ettiler, bu bölgeleri tahkim ettiler. Fakat acı bir gerçek, kaçınılmaz bir şekilde artık ortaya çıkıyordu. Osmanlılar'ın ellerinde ihtiyat kuvvetleri böylece kalmamış oluyordu.

TÜRKİYE'NİN TESLİM OLUŞU

3 ekim 1918'de beni telgrafla öğle yemeğine davet eden Mısırlı İzzet Paşa'nın Tarabya'daki köşküne gittim. Büyükada'dan İstanbul'a vapurla geldiğimde İzzet Paşa'yı Galata Köprüsü'nde beni beklerken buldum. Otomobili ile nefis bir gezinti yaparak Tarabya'ya gittik. Kendisiyle konuşurken Bulgarlar'ın Fransızlar'la mütareke imzaladıklarını ve müzakerelerin sonunda Bulgaristan'ın teslim olduğunu öğrendim. Bulgar ordusunun terhisi, silâhlarının alınışı ve cephanenin teslimi İngiliz subayları nezaretinde yapılacakmış. Bulgarlar'ın harp sahnesinden çekilmelerinden endişe eden Türkler'in bilhassa İstanbullular'ın heyecan içinde olduklarını ilâve eden İzzet Paşa, Türkler'in korkularının Bulgarlar'ın İtilâf Kuvvetleri'ne

katılmalarından ileri geldiğini söyledi. Bulgarlar'ın Türkler'e taarruz ederek, zayıf durumda bulunan Türk ordularını mağlup edip, İstanbul'u işgalleri endişesi büyük bir heyecan yaratmıştı. Türk kabinesinin istifa edeceğine dair şayialar kuvvetle devam etmekteydi.

Çatalca'da tesisine çalışılan son müdafaa hattına sevk edilen bir tabur askeri Galata Köprüsü'nden geçerken gördüm. Bir müddet evvel bu mevkie mühim bir kuvvet daha gönderilmiş... Her tarafta ve semtte bir hareket ve heyecan emareleri görülüyordu. Alman subayları sokaklarda artık eskisi gibi dünyaları ben yarattım tarzında yürümüyorlardı. Birçok Alman subayının caddelerde bile durumu müzakere ettikleri görülüyordu. İngiltere ile sulh anlaşması için Osmanlı hükümeti çareler aramaktaydı. İşte bu esnada Osmanlı kabinesi tarafından yapılan toplantı sonucu İngilizler nezdine derhal gönderilmekliğime dair karara varıldığını dostlarımdan Aziz Paşa haber verdi. İzzet Paşa'nın köşkünde yemek odasında iken, meseleyi yeniden münakaşa ettik ve ben gereken yardımı yapabilmek için hürriyetimin iadesini talep ettiğimi Aziz Paşa'ya söyledim. Osmanlı devletinin gerek Avrupa'daki gerekse Asya'daki arazisinden talepte bulunmamaları için İngilizler'den vaat istirham edebileceğimi ümit ettiğimi, fakat Türkler'in Çanakkale Boğazı'nı açmaları gerektiğini söyledim. Ayrıca İstanbul bir serbest liman haline getirilmeliydi. Hicaz'a tâbi bir krallık kurulacak, Bağdad ve Basra ticaret için birtakım kayıtlara tabi olmak şartı ile serbest şehir haline getirilecekti. Bağdad'da bir İngiliz mümessili ve muhafızı bulunacaktı. Kanaatimce Türk milletinin yerine başka bir millet getirilemez ve bu millet ortadan kaldırılamazdı.

İktidarda bulunan hükümetin karar verememesinden dolayı memlekette bir gıda buhranı doğmuş vaziyette. Açlık karaborsa ile atbaşı gidiyor. Sıhhî kontrolsuzluktan ve gıdasızlıktan meydana gelen ölüm, şimdi harp sahnelerindeki zayiattan fazladır. Orduda harp gücü kalmadığı gibi, senelerdir cepheden cepheye sürülen insanlar hiç bir talimat, kanun ve hatta tehdit dinlemeyerek firar ediyorlar... 1918 senesi eylül ayında Anadolu'da dağlara, ücra yerlere sığınmış 300.000 ordu firarisi mevcuttu. Bu kaçaklar bulundukları havali için bir tehlike teşkil etmekteydiler. Bu hususları da harbiye nezaretindeki bir ahbabımdan öğrendim. Zira Türkler bu feci meseleyi artık çekinmeden benimle konuşuyor, anlatıyorlardı.

İngilizler'le müzakere için Türk murahasları arasında İngiliz donanmasına giderken, Bahriye Nazırı Rauf Bey, «General Allenby, Haleb'e yaklaşırken karşısında 20.000'den az bir Türk kuvveti vardı» dedi. Rauf Bey bu sözlerle ordu firarilerinin ne kadar korkunç bir rakama ulaşmış bulunduğunu ihsas etmiş oluyordu. 300.000 asker firarisi İspanya harplerindeki gerillalar gibi büyük çeteler halinde şehirleri yağma ediyor ve hatta mahallî hükümet makamlarından para alıyorlardı. 1918 senesi eylül ayında Türkiye'nin vaziyeti işte bu derece karışık ve elem dolu bir haldeydi. Açlık ve senelerin yarattığı isyan arzusu her türlü insaniyet kurallarını çiğnemekteydi. O kadar ki İstanbul civarında eşkıya korkusundan barınılmaz yerler vardı.

İki üç aydan beri görüştüğüm ve ekserisi mevki sahibi Türk şahsiyetleriyle, kendileri için yegâne kurtuluş yolunun İngiltere ile sulh yapmak olduğunu söylemekteydim. Bu hususta hiç bir fırsatı kaçırmazdım. Bu sözlerim Enver Paşa'yı iktidardan uzaklaştırmak isteyenler tarafından bir misal veya delil olarak kullanılıyordu. Enver Paşa'nın muhalifleri bana, paşanın padişaha 15 eylül günü istifasını takdim ettiğini, fakat «Enver Paşa çekilirse ben de giderim» diyen Talât Paşa'nın da istifasını verdiğini söylediler.

Almanlar'la, Avusturyalılar her vasıtaya müracaat ederek, nutuklar ve basın kanalıyle propaganda yaparak sulhü getirmeye çalışıyorlardı. Almanlar'ın dünyayı sarsan haşin ve hakaret dolu lisanlarında ne büyük değişme husule gelmişti! Almanlar artık hitaplarında saldırmıyorlar, gayet mutedil bir ifade kullanıyorlardı. Şimdi Alman lisanı bir harp galibinin tahakkümüne sahip değildi. İmparator Kayzer'in «Allah yardımcımız olsun» ibaresi ile başlayan beyanatı çok elemli idi.

Bu beyanat, âdeta kiliselerde söylenen dualara benzemekteydi. Almanlar'ın sulhün sesine engel teşkil eden İmparator Kayser'e karşı açıktan açığa muhalefet eden kitleleri süratle artıyor, Avusturya, mevcut karışıklıktan istifade ederek kurtulmaya çalışıyordu. 7 ekim tarihinde Enver Paşa, Talât Paşa ve bütün kabinenin istifa ettiği haberi kat'ileşti. Tevfik Paşa ile Müşir İzzet Paşa'nın padişah tarafından yeni kabineyi teşkile memur edildikleri haberi yayınlandı.

Gelecek Sayımızda :
«TÜRKLER, HÜRMET EDİLMESİ GEREKEN BİR MİLLETTİR.»

TARİHE AKAN BİR AY

Mart

2 MART
Habeşistan İmparatoru Haile Selasiye, resmî bir ziyarette bulunmak üzere Ankara'ya geldi. İmparatorun seyahati dört gün sürecek.

4 MART
Elâzığ - Ankara yolunda uçuruma yuvarlanan otobüsün yolcularından 27'si öldü.

● Habeşistan İmparatoru Haile Selasiye, Anıt - Kabir'i ziyaret etti ve özel olarak İtalya'da yaptırdığı gümüş çelengi koydu. Çelengin değeri 75 000 lira.

5 MART
İran'ın eski başbakanlarından Musaddık, bir kalp krizi sonunda öldü.

6 MART
Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, beş günlük bir resmî ziyarette bulunmak üzere Belgrad'a gitti. Dışişleri Bakanı'na, Senato Dışişleri Komisyonu Başkanı Suad Hayri Ürgüplü de refakat ediyor.

● Habeşistan İmparatoru, yurdumuzdan ayrıldı. Başkan Sunay ve Başbakan Demirel, Habeşistan'a davet edildiler.

10 MART
İhsan Sabri Çağlayangil, Yugoslav Devlet Başkanı Tito ile bir saatten fazla süren bir görüşme yaptı.

11 MART
Stalin'in kızı Svetlana, İsviçre'ye iltica etti.

● Beş hececilerin tanınmış şâirlerinden, Akbaba mizah dergisinin sahibi Yusuf Ziya Ortaç, vefat etti.

12 MART
Başkan Johnson, yayınladığı bir mesajda, Türk dostluğu ile iftihar ettiklerini belirtti.

13 MART
Fransa'da yapılan seçimlerde, 486 sandalyeden 243'ünü De Gaulle'cüler, 241'ini de muhalefet kazandı.

14 MART
İki milletvekili, Millet Partisi'nden istifa etti.

16 MART
Erzurum'da yapılan «Gürsel 1967 Kış Tatbikatı» başarıyla sona erdi. Tatbikatta yüksek komuta heyetinden başka, Başbakan Demirel, Millî Savunma Bakanı da hazır bulundu. Büyük bir başarıyle geçen tatbikat, zaman zaman sıfırın altında 16 dereceyi bulan suhunette cereyan etti.

18 MART
Çanakkale Zaferi'nin 58. yıldönümü, Çanakkale'de parlak törenlerle kutlandı.

21 MART
Kurban Bayramı, bütün yurtta kutlanmaya başlandı. Okullar, 18 marttan itibaren bayram tatiline girdi.

26 MART
Beklenmedik bir kar fırtınası Anadolu'da yolların kapanmasına sebep oldu. Hac seferinden dönmekte olan yüzlerce yolcu, donma tehlikesi geçirdi.

27 MART
Tanınmış kemençe üstadı Kemal Niyazi Seyhun, vefat etti.

28 MART
Tanınmış muharrirlerden Etem İzzet Benice vefat etti.

29 MART
Bir M.P. milletvekili daha partisinden istifa etti.

30 MART
Kıbrıs değiştirme birliğimiz, İskenderun ve Sarıseki'de yapılan iki ayrı törenle, Kıbrıs'a uğurlanmıştır. 287 subay, assubay ve erden teşekkül eden birliği götüren Başaran'a, 11 harp gemisi ve jet uçakları refakat edecektir.

● Yunan hükûmeti, kendisini destekleyen iki parti arasında çıkan bir görüş ayrılığı yüzünden istifa etti.

31 MART
Beş bakan istifa etti. Orhan Alp, V. Âli Özkan ve H. Atabeyli'ye bakanlık teklif edildi.

Resimlerle

ESKİ İSTANBUL

Parkta bir köşe. Biri parmaklığa oturmuş dinleniyor. Yürüyen top sakallı ihtiyarın görünüşü ise şimdiki dünyamıza ne kadar uzak.

İstanbul'un yarım asırdır değişmeyen özelliklerinden biri de kundura boyacıları. Tabii, kıyafetler hariç.

*

Yukarıda, bugün için gerçekten tarih olmuş bir Beyazıt meydanı görüyorsunuz. Fesli insanlar, tramvay ve bambaşka bir meydan. Sağda seyyar bir aşçı kazanının başında

Vâlide Camii ve Lâleli'nin köşesindeki sebil olmasa burasının Ordu Caddesi ve Aksaray olduğunu tanımaya imkân yok. Arada yarım asırlık değil, birkaç asırlık fark var gibi.

İstanbul'un çarşılarından birinde seyyar bir aşçı.

*

İşte bir resim ki, İstanbul demeye bin şahit ister. Böyle yerler artık tamamen tarihe karıştı.

*

Bu ilgi çekici enstantane, elli yıl öncesinin dört ayrı tipini yanyana yakalamış.

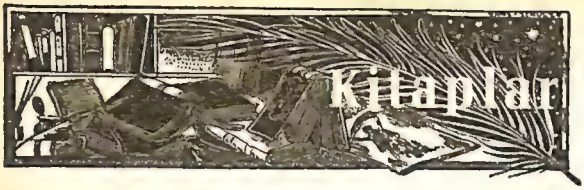

Arasında

Türkiye'de Hekimliğin Batı'ya Dönüşü

Ord. Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan, **Türkiye'de Hekimliğin Batı'ya Dönüşü,** İstanbul, 1967, Yenilik Basımevi, 44 sayfa 10 TL.

Asıl mesleği dışında tıp tarihimiz üzerinde de çok değerli eserler veren Prof. Kâzım İsmail Gürkan, elimizdeki son çalışmasında, Türk hekimliğinin Batı'ya dönüş tarihini inceliyor. Bu çok güzel özette, Eski Yunan hekimliğinden sonra İslâm hekimliğinin XVI. yüzyıla, hattâ daha sonrasına kadar Avrupa'ya hâkim olduğu belirtildikten sonra, müteakıp yüzyıllarda Batı hekimliğinin gelişme safhalarına işaret ediliyor. Selçuklu ve ilk devir Osmanlı tıbbının üstün durumundan sonra, bilhassa XVIII. asır girerken Avrupa'nın çok ileri gittiği gösteriliyor. Bu yüzyılda ve 14 mart 1827'de Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne kuruluncaya kadar memleketimizde eski geleneksel hekimlikle, Avrupa hekimliği yanyana yaşamış. Fakat eski hekimlik, tamamen inhitat etmiş halde. Nihayet II. Sultan Mahmud, Fransızca tedrisat yapan modern tıbbiyeyi açıyor.

Eserin asıl konusu, bu 1827'den günümüze kadar Türk hekimliğinin gelişme safhaları. «II. Sultan Mahmud'un Tıbbiyesi» bahsinden sonra, şu bahisler yer alıyor: Tanzimat ve Hekimliğimiz, Osmanlı Devrinin Sonunda Beş Tıp Mektebi, Meşrutiyet'in Tıp Fakültesi, Cumhuriyet'in Tıp Fakültesi. Meşrutiyet'ten (1908) önce Türkiye'de, ikisi İstanbul, ikisi Beyrut ve biri Şam'da olmak üzere 5 tıp fakültesi var. Bugün de (1967), Cumhuriyet Türkiyesi'nin, ikisi Ankara'da, diğerleri İstanbul, İzmir ve Erzurum'da olmak üzere 5 tıp fakültesi mevcut bulunuyor.

Eserin kapağı, büyük tıp bilgini ve Batı hekimliğinin memleketimize girmesinin gerçek öncüsü Şânî-zâde Atâullah Efendi'nin resmi ile süslü. İçeride de II. Sultan Mahmud'un, 1827'de Mekteb-i Tıbbiye müdürü olan Dr. Bernard'ın, Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin, gene Şânî-zâde'nin, Albay Dr. Kırımlı Aziz Bey'in, Hekimbaşı Abdülhak Molla'nın, Hekimbaşı Hayrullah Efendi'nin, Nâmık Kemal'in, Sadrâzam Dr. Keçeci-zâde Büyük Mehmed Fuad Paşa'nın, Dr. Marko Paşa'nın Ord. Prof. Dr. Cemil Topuzlu Paşa'nın, Ord. Prof. Dr. Âkıl Muhtar Özden'in resimleri var.

II. Mahmud'un fevkalâde ilgi çekici olan Mekteb-i Tıbbîye-i Şâhâne'yi açış nutku, esere aynen alınmış. Prof. Gürkan'ın bu son kitabı, kültür tarihçiliğimiz için gerçek bir kazançtır.

●

Denizaltıcı Albay Raşit Metel, **Atatürk ve Donanma,** Genelkurmay Başkanlığı, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı yayını, İstanbul, 1966, Deniz Basımevi, 320 sayfa, 770 kuruş, ciltli.

Elimizdeki eserin planı şöyle: I. Kısım: Birinci Dünya Harbi'nin Sonundan Cumhuriyet'in İlânına Kadar (1918-1923), 2. Kısım: Cumhuriyet'in İlânından Atatürk'ün Ebediyete İntikaline Kadar (1923-1938), 3. Kısım: Atatürk'ün Ebediyete İntikali, 4. Kısım: Atatürk'ün Deniz Ordusu Mensupları ile Gayrı Resmî Temasları ve Gemilerle Yapmış Olduğu Geziler, 5. Kısım: Vesikalar, Şahıs İsimleri, Gemi ve Küçük Tekne İsimleri, Kitap İçinde Geçen Denizcilik Terimleri, Lugatçe, Bibliyografya, Yanlış-Doğru Cetveli.

Resimler ve vesika fotokopileri ile değeri bir kat daha artan eser, Atatürk'ün denizcilikle ilgili her cephesini, zengin bir şekilde sunuyor. Bilhassa Atatürk'ün cenaze töreni, bütün tafsilâtıyle anlatılmış. İyi kâğıda, iyi baskıyla basılmış, emek mahsulü bir kitap.

Y. Ö.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Ayvaz Gökdemir (Kayseri)

Türk bayrağı hakkında nerede geniş bilgi bulabilirim? «Çorbacı» ne demektir?

Türk bayrağı hakkında, Fuad Köprülü'nün *İslâm Ansiklopedisi*'ne yazdığı *Bayrak* maddesi ile Fevzi Kurdoğlu'nun Türk Tarih Kurumu'nca yayınlanan *Türk Bayrağı ve Ayyıldız* adlı kitabını okuyunuz. Bu eserlerde, Türkler'in tarih boyunca kullandıkları bayraklar hakkında geniş bilgi olduğu gibi, konu üzerindeki diğer kitap ve yazılar da gösterilmiştir. — «Çorbacı», Yeniçeri teşkilâtında «orta» denen taburların kumandanlarına, binbaşılarına verilen addır. Bir yüceltme gayesiyle, resmî bir sıfat olmaksızın büyük ve zengin Hıristiyan tacirlerine de «çorbacı» denmiştir. Bu ikinci tabirde bir küçültme ve alay kasdi yoktur. Ancak eski İstanbullular arasında «çorbacı» yı bu gibi azınlık tacirleri hakkında alay kasdiyle kullananlar çıkmıştır. — İltifatlarınıza teşekkür ederiz.

İsmail Kanacı (Osmaniye - Adana)

Oğuzlar kaç kol ve boya ayrılmıştır? Bu boylar nelerdir? Nerede, ne zaman, hangi devletleri kurmuşlar, âkıbetleri ne olmuştur?

Bu sütunlarda cevaplandırılması istenen sorular, her şeyden önce insaflı sorular olmalıdır. Şimdi dikkatle düşünün, yukarıda sorduklarınızın cevabı, en kısa yoldan özetlemek suretiyle olsun, bu sütunlara sığar mı? Oğuzlar hakkında, Hayat'ın yayınladığı *Türkiye Tarihi*'nin ilk iki cildinde, geniş bilgi vardır. Prof. Dr. Faruk Sümer de, bu konuda daha geniş mahiyette bir kitap yazmıştır. Bu kitap, basılmaktadır.

Aziz Taşan (Cebeci - Ankara)

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın başı ve vücudu nerede gömülüdür?

Bu konuda sorduğunuz soruyu, kısaca cevaplandırmıştık. Sizi tatmin etmemiş. Daha etraflı ve sarih cevap istediğinizi yazıyorsunuz.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın başı Belgrad'da kesildi ve Edirne'ye yollandı. Vücudu, Belgrad'da gömüldü. Bu devri en etraflı yazan Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa'ya göre (cilt: II, sayfa: 123), Edirne'ye getirilen başı, IV. Mehmed'in emriyle, İstanbul'da kendisinin başlattığı türbesine gömülmesi için, İstanbul'a yollandı. Halbuki Edirne'de Sarıcapaşa camiindeki bir mezar kitabesi, Kara Mustafa Paşa'nın başının oraya gömülmüş olduğunu göstermektedir (bu kitabe, Prof. Tayyib Gökbilgin'in *Edirne ve Paşa Livâsı* adlı eserinin 58. sayfasında yayınlanmıştır). Bu durumda, Paşa'nın başının İstanbul'a nakline dair padişah emrinin herhangi bir sebeple yerine getirilmediği veya bu emrin geri alındığı, İstanbul'da Çarşıkapısı'ndaki türbeye Merzifonlu'nun gömülmediği anlaşılıyor. — Cilt kapaklarımız, o cilt daha tamamlanmadan satışa çıkarılmaktadır. Bulunduğunuz yere gelmiyorsa, İstanbul'da «Bateş Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu» adresinden, posta pulu veya havalesi gönderip ayrıca istediğiniz nesneyi bir mektup yollıyarak belirtmek suretiyle tedarik edebilirsiniz.

Ruşen Bektaş (Bahçelievler - Ankara)

Türkiye'ye ilk otomobil hangi ülkeden getirildi? «Ruşen» ne demektir?

Türkiye'ye ilk otomobillerin Fransa'dan getirtildiğini sanıyoruz. — «Rûşen» Farsça'da «aydın» demektir.

Turgut Pamuk (Üsküdar - İstanbul)

Kutsal kitaplar ve ilmî araştırmalar ilk insanların Asya'da türediğini belirtmektedir. Halbuki Kristof Kolomb Amerika'da insanlarla karşılaştı. Bunlar nasıl türedi?

Amerika yerlileri de Asya'dan göçmüştür. Bundan on binlerce yıl önce Avrupa, Asya ve Amerika kıtalarının bütün kuzey kesimleri buzlarla kaplıydı. Asya ve Amerika'yı birbirinden ayıran Bering boğazı da kalın bir buz örtüsü altındaydı. Günümüzün bilginleri bundan en az on bin yıl önce Asya'dan büyük bir göç olduğunu ileri sürmektedir. Bu teoriye göre kuzey doğu doğrultusunda göçen Asya halkı, buzların üzerinde seyahat ederek Amerika'ya geçmiş, daha sonra güneye inerek yeni topraklarda yerleşmişlerdir. Zamanla iklim yumuşamış, Asya ve Amerika'yı birleştiren buzlar erimiş, Amerika'ya geçen Asya halkı da bu yeni kıtada kaderleriyle başbaşa kalmıştır.

Bülent Gökpınar (Yeşilköy - İstanbul)

Akkâ kuşatması kaç gün sürdü?

General Bonaparte'ın (müstakbel Fransız imparatoru I. Napoléon) Türkler'in Akkâ kalesini kuşatması, 64 gün sürdü. 21 mayıs 1799'da, kalenin düşürülmesine imkân olmadığını anlayan Fransız başkumandanı, kuşatmayı kaldırarak Mısır'a çekildi. Şimdi İsrâil'in kuzeyinde Akdeniz kıyısında bulunan Akkâ'yı, Vezir Cezzâr Ahmed Paşa savunuyordu.

Şinasi Baştürk (Balıkesir)

Zağanos Paşa kimdir? Hayat Tarih Mecmuası'nı 15 günde bir yayınlayamaz mısınız?

Zağanos Paşa, İstanbul'un Fethi'ne katılmış vezirlerdendir. Fâtih Sultan Mehmed'in bir kızkardeşi ile evliydi. Fâtih'in şehzâdeliğinde lalalığını yapmıştı. Balıkesir'deki camiinin yanında gömülüdür. — Tarih mecmuaları, bütün dünyada aylık olarak yayınlanmaktadır.

Fethi Dilber (Yeşilova köyü - Ceyhan - Adana)

Bulgaristan ve Romanya'daki Osmanlı Türkleri, o topraklara ne zaman yerleştiler. Anadolu'ya doğru ne zamandan itibaren göçe başladılar?

Bulgaristan ve Romanya'da (Dobruca) şimdi de bir milyon kadar Osmanlı Türkü ile bir miktar Tatar (Kırım Türkü) vardır. Bunlar, Osmanlılar'ın bu toprakları fethettiği XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Bulgaristan ve Dobruca'ya yerleşmişlerdir. 1877'ye kadar Bulgaristan'da Türkler, Bulgarlar'dan biraz daha çoktu. Bu tarihten itibaren, Anadolu'ya ve Trakya'ya doğru göçe başladılar.

Faruk Kıcır (İçcebeci - Ankara)

Satı Çırpan hakkında bir yazı koyar mısınız?

Fırsat bulursak koyarız.

Mehmet Ertürk (Cide - Kastamonu)

Aralık sayınızda, Avrupa'da işkence tarihine ait ilgi çekici bir yazı yayınladınız. Osmanlı tarihindeki işkenceler hakkında da bir makale koyamaz mısınız?

İlk fırsatta koyacağız.

Sadık Çiner (Karşıyaka - İzmir)

Hayat'ın yayınladığı Türkiye Tarihi'*nin sonuncu (12.) cildinin sonuna umumî bir fihrist koyacak mısınız?*

Maalesef, yerden kazanmak için, birçok forma işgal edecek olan böyle bir fihrist konmayacaktır. İltifatlarınıza teşekkürler.

Turan Fırat (Doğubeyazıt - Ağrı)

Tarih Mecmuası'nı İslâm ve Türk tarihini başlangıcından zamanımıza kadar getiren bir ilâveyle zenginleştirmek mümkün mü? Tarih ile ilgili bulmaca koyabilir misiniz?

Böyle bir ilâveye girişmek müşküldür. Çünkü konu çok geniştir ve yıllarca sürüp gider. Türk tarihinin bütününü, Hayat yayınları arasında çıkan *Türkiye Tarihi*'nde okuyabilirsiniz. Vilâyetlerimizin tarihine ait bir ilâve koymaya başladık. Bu da sizi az çok tatmin edebilir sanıyoruz. Bir vakitler tarihî bulmacalar koymuştuk. Gene koymamız kabildir.

Ahmet Azer Acaroğlu (Ankara)

Türk hükümdarlarının, kahramanlarının, din ve ilim adamlarının resimlerini daha çok yayınlayamaz mısınız?

Türk büyüklerinin resimlerini her sayımızda bulmanız mümkündür. Okuyucu isteklerini göz önüne alarak, son zamanlarda resim nisbetini, biraz daha artırdık.

İstanbul'un yer adlarıyla ilgili folkloru üzerine yazılmış ilk büyük eser

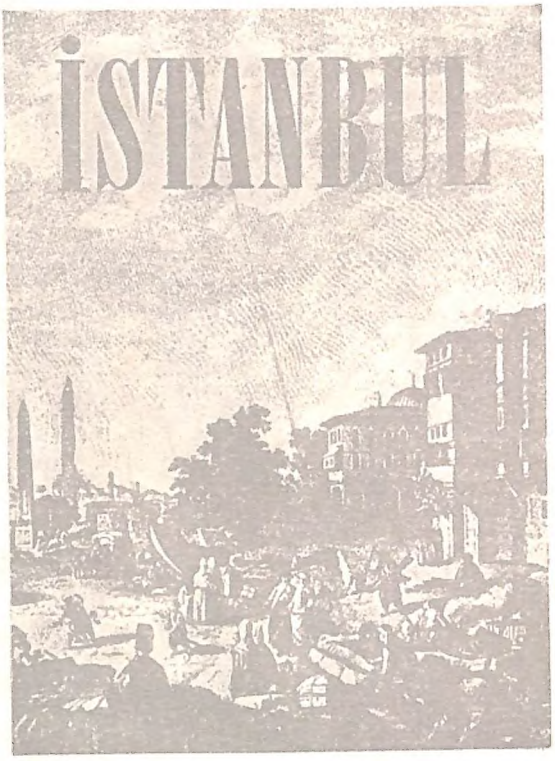

Yer adları ve yer adlarına bağlı folklar bilgileriyle

İSTANBUL

Hayat yayınlarının sizlere takdim ettiği bu kitap, tanınmış folklorcularımızdan Mehmet Halit Bayrı'nın hazırlayıp, hayatta iken yayınlamaya imkân bulamadığı en ilgi çekici eserlerinden biridir.

ESKİ ve YENİ İSTANBUL'u gösteren birçok siyah - beyaz ve renkli desen, gravür, fotoğraf ve tablolarla süslü bulunan bu eserde, İstanbul hakkındaki birçok sorularınızın cevabını bulacaksınız. Fiyatı ciltli : 15 liradır.

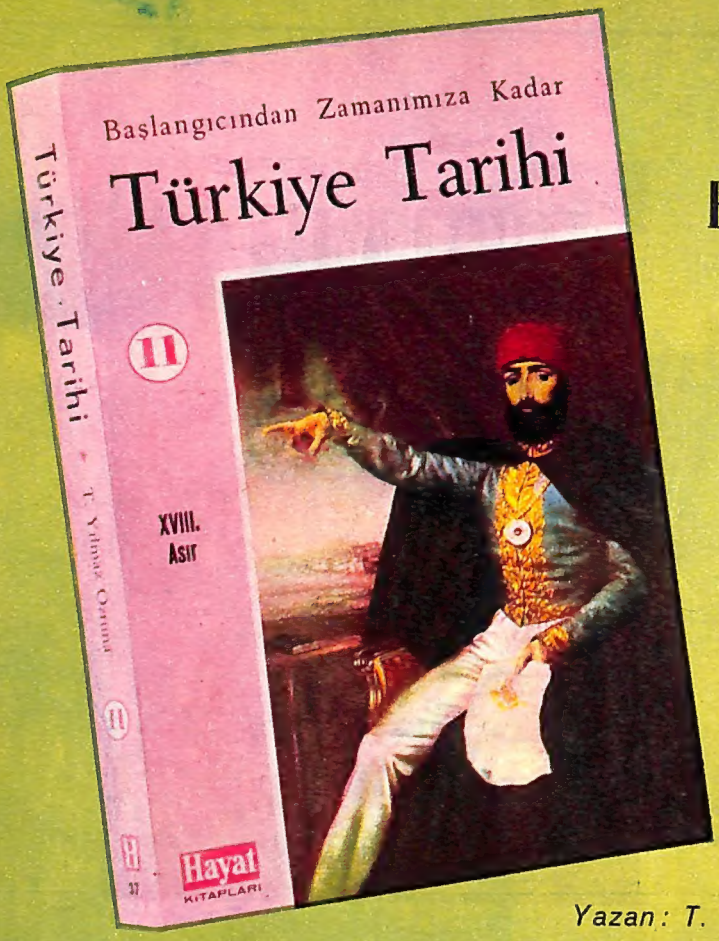

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

TÜRKİYE TARİHİ

Yazan: T. YILMAZ ÖZTUNA

11. Cilt: XVIII. Yüzyıl

Bütün Türk ve Türkiye tarihi, tarih ilminin son sözü olarak ancak bu eserde mevcuttur. Her Türk'ün evinde bulunması icab eder.

Her cilt 288 sayfa metin, 16 sayfa tifdruk baskı resim, haritalar ve listelerle renkli karton kapak içinde 7,5 liradır. 12 ciltte tamamlanacaktır.

Genel Dağıtım: BATEŞ Bayilik Teşkilâtı - Cağaloğlu - İstanbul